

Forskningsplan for Statens Arkiver 2009-2012

Indhold:

Forord	2
A. Overordnede målsætninger og strategier	3
B. Forskningen i Statens Arkiver 2008 – planens udgangspunkt.....	9
C. Forskningsmiljø og forskerstab	14
D. Forskningsprojekter.....	23
E. Finansiering.....	82

Forord

Hermed forelægges Statens Arkivers forskningsplan for årene 2009-2012. Den er den fjerde i rækken af fireårige forskningsplaner. I det store og hele er de samme principper fulgt som ved forskningsplanen for 2005-2008.

Planen er udarbejdet i et tæt samarbejde mellem de enkelte forskere, forskningsgrupper og forskningsnetværk, det interne forskningsudvalg, forskningslederen, det rådgivende forskningsudvalg og Statens Arkivers ledelse. Den 15. maj 2008 blev der afholdt et forskningsseminar i Odense, der havde forskningsplanen som et hovedtema. Her diskuteredes internationalisering af forskningen, her foretoges en evaluering af de hidtidige fælles forskningsprojekter og her blev ideerne til nye fælles forskningsprojekter lanceret. Hen over sommeren skitserede forskerne deres fælles og individuelle projekter, ligesom de generelle dele blev forfattet. Den 12. november blev planen godkendt af Statens Arkivers ledelse og den 26. november godkendt af det rådgivende forskningsudvalg.

Planen omfatter som tidligere planer den forskning, som foregår i forskningslederens og det rådgivende forskningsudvalgs regi. I Statens Arkiver sker på talrige områder en skriftlig fastholdt metodeudvikling, ligesom der udarbejdes arkivfaglige redegørelser, der i varierende grad rummer elementer af forskning og udviklingsarbejde. Disse indsatser afrapporteres imidlertid i andet regi, typisk over resultatkontrakterne, og er derfor ikke medtaget her.

Aabenraa december 2008

Hans Schultz Hansen,
arkivar, forskningsleder, dr.phil.

A. Overordnede strategier og målsætninger

Forskningen i Statens Arkiver

Udgangspunktet for forskningsvirksomheden i Statens Arkiver er bestemmelserne i arkivloven af 17. december 2002 med senere ændringer, § 4 nr. 5:

Statens Arkiver har til formål

1. at sikre bevaringen af arkivalier, der har historisk værdi eller tjener til dokumentation af forhold af væsentlig administrativ og retlig betydning for borgere og myndigheder,
2. at sikre muligheden for kassation af ikke-bevaringsværdige arkivalier i samarbejde med de myndigheder, der er omfattet af denne lov,
3. at stille arkivalierne til rådighed for myndigheder og offentlighed, herunder til forskningsformål,
4. at vejlede borgere og myndigheder i benyttelse af arkivalier,
5. at udøve forskning og udbrede kendskabet til forskningens resultater.

Endvidere er Statens Arkiver i henhold til bekendtgørelse af 8. juli 1997 omfattet af lov af 27. marts 1996 om forskning ved arkiver, biblioteker og museer m.v. Dermed er Statens Arkiver en forskningsinstitution under Kulturministeriet.

Hvorfor skal der være forskning i Statens Arkiver ?

I bemærkningerne til forslaget til arkivlov fra 1992 er forskningen i Statens Arkiver begrundet således: "Det er en nødvendig forudsætning for opfyldelse af arkivernes målsætning, at de råder over et bredt kendskab til den historisk orienterede forsknings problemstillinger og metoder, både nationalt og internationalt. Såvel kassation som registrering og vejledning kan således kun udføres forsvarligt på grundlag af et ajourført kendskab til forskningens metoder og problemstillinger."

Forskningen i Statens Arkiver er således begrundet med varetagelsen af Statens Arkivers andre kerneopgaver: bevaring og kassation, tilgængeliggørelse og vejledning. Dette kan uddybes nærmere.

Varetagelsen af alle tre kerneopgaver kræver medvirken af arkivarer med et dybtgående kendskab til den historiske sammenhæng, arkiverne er blevet til i. Et sådant kendskab kræver studier i såvel forvaltningernes beslutningsprocesser, ressortafgrænsninger og arkivsystemer som i den virkelighed, beslutningerne angår.

Arbejdet med bevaring og kassation indebærer afgørelser med vidtrækkende følger for den fremtidige forsknings muligheder for at finde svar på sine spørgsmål i arkiverne. Derfor kræver det medvirken af medarbejdere, som af egen erfaring ved, hvad forskning er. Skal der f.eks. vælges en bevaringsstrategi, der satser på en tæt og kontinuerlig dokumentation for en begrænset stikprøve af personsager, eller skal der i stedet satses på en fyldig dokumentation i bredden, men med større tidsintervaller? Svaret kan falde forskelligt ud f.eks. for sociale klientsager og selvangivelser. For at få kvalificerede indstillinger til sådanne afgørende beslutninger skal Statens Arkiver have medarbejdere, som ikke blot har viden om forskellige forskningsstrategier og metoder, men som også følger med i deres udvikling og kender til deres fortrin og begrænsninger. Sådanne kvalifikationer kræver aktive forskere.

Tilgængeliggørelsen af arkivalierne kræver medvirken af arkivarer med specialistviden inden for de centrale tidsperioder og aspekter af den danske historie fra middelalderen til vor egen tid. Beskrivelsen af arkivskabere og arkivserier og deres indbyrdes forhold kan ikke altid alene bygges på de informationer, der umiddelbart fremtræder af arkivalierne, men må inddrage oplysninger, som aftvinges kilderne på grundlag af nærstudier i disse i kombination med generel viden om den relevante tidsperiode og den pågældende myndigheds opgaver eller den private aktørs virkefelt.

Behovet for specialistviden kommer også i spil ved vejledningen af arkivbrugerne. Navnlig gælder, at forskere har særlige fortrin, når det gælder vejledning af andre forskere. Det kan være i forbindelse med forskeres arkivbesøg, men også i et bredere perspektiv. Inddragelsen af nye kilder og kildegrupper eller en ny udnyttelse af velkendte kilder og kildegrupper kan yde afgørende bidrag til en fornyelse af historieforskningen. Arkivernes forskere kan ved deres arbejde med samlingerne få inspiration og erfaring hertil og gennem deres egen forskning demonstrere resultaterne for deres kolleger i forskningsmiljøet. Desuden er mange arkivsystemer temmelig komplicerede for arkivbrugerne. Her kan arkivarerne via deres egen forskning indvinde og udbrede erfaringer, som kan komme andre forskere til gode.

For alle tre kerneopgaver gælder således, at Statens Arkiver må have arkivarer, som gennem deres forskning indgår i en stående dialog med det danske og tillige ofte det internationale forskningsmiljø på deres respektive områder.

Hensynet til varetagelsen af de andre kerneopgave udgør den primære begrundelse for forskningen i Statens Arkiver. Af punkt 5 i formålsbestemmelsen fremgår imidlertid også, at der skal ske en udbredelse af forskningens resultater. Der antydes hermed et bredere, kulturelt formål med forskningen, som også afspejles i Statens Arkivers

status som en forskningsinstitution netop under Kulturministeriet. Der er i den danske offentlighed en stærk historisk interesse, som det historiske forskningsmiljø, herunder arkiverne, har en forpligtelse til at imødekomme med forskningsresultater, som kan udvide forståelsen af det danske samfunds fortid og give langsigtede perspektiver til den løbende samfundsdebat.

Forskningsområder i Statens Arkiver

Der bør være en klar sammenhæng mellem begrundelsen for forskningen og den konkrete plan over indsatsen. Hensynet til kassation, tilgængeliggørelse og vejledning i samlingerne bør stå i centrum, når der tages stilling til, hvilke emner der bør forskes i. Det er ledelsens opgave at sikre og styrke denne sammenhæng mellem forskningens emner og de arkivfaglige opgaver. Det sker gennem en løbende dialog mellem forskere og ledelse om valg af forskningsemner. Denne dialog koordineres af forskningslederen og det interne forskningsudvalg. Under sådanne drøftelser bør kravene til alsidighed, væsentlighed og omverdenens interesse i videst muligt omfang samstemmes med de ansattes forskningsinteresser. Sammenhængen mellem de arkivfaglige hovedopgaver og forskningen tilgodeses endvidere ved rekruttering af nye forskningsmedarbejdere.

Kassation og vejledning i samlingerne forudsætter først og fremmest, at forskningen koncentrerer sig om danske emner. Dette har altid været og er stadig tilfældet. Kravet til koncentration om danske emner må dog ikke opfattes for snævert. Perspektivering af danske forhold kræver udsyn til emner uden for landets grænser, og lejlighedsvis bør det også kunne ske, at en forsker i Statens Arkiver tager et emne op i et eller flere andre landes historie eller samfundsforhold.

Kassationsopgaven omfatter arkivalier fra de seneste årtier, og Statens Arkiver bør ud fra denne betragtning fremme forskningen i samtidshistoriske emner. Og det vil ud fra dette hensyn være en fordel, om forskningen i et bredt perspektiv tager emner op, som kan belyse arkivskabernes rolle i samfundet.

Vejledningen kræver i princippet, at der forskes i alle dele af samlingerne, således at den institutionelt forankrede kundskab om de enkelte arkivfonds og deres tilblivelse fastholdes og udvikles. I praksis er dette krav umuligt at opfylde, selv med en væsentlig udvidelse af arkivarstaben. Men under alle omstændigheder bør det sikres, at Statens Arkiver vedligeholder ekspertise inden for hver bredere bestemt tidsperiode som middelalder, renæssance, enevælde, perioden 1849-1945 samt tiden derefter. Dette kan ikke lade sig gøre i de mindre institutioner, men kravet bør opfyldes for Rigsarkivet og Statens Arkiver som helhed.

For vurderingen af vejledningens krav til forskningen er registreringens kvalitet af betydning. Ved generationers arbejde er de ældre samlinger fra tiden før 1849 som hovedregel vel beskrevne og godt registrerede, og arkivbrugere kan på grundlag af trykte registraturer og den elektroniske arkivdatabase DAISY uden mellemlid finde frem til de relevante arkivalier. Samlingerne fra tiden efter 1849 er derimod som hovedregel kun tilgængelige for publikum via myndigheds- og organisationsskabte hjælpemidler, typisk journaler. Her er der brug for en mere intensiv vejledning. Registreringens kvalitet tilsiger således en større forskningsvægt på tiden efter 1849 end forud.

Også publikums benyttelsesfrekvens spiller en rolle for vurderingen af vejledningens krav til forskningen. Denne rolle er vanskelig at bestemme. Mange, især akademiske forskere, benytter en så bred og skiftende vifte af arkivfunds, at det er vanskeligt at afgrænse kravene. Der kan dertil ud fra skøn over, hvilke retninger det vil være frugtbart for forskningen at tage, være særlige behov for at tage forskningsarbejder op, som åbner nye eller oversete arkivfunds. Det hører til den institutionelle forskningspolitik at være åben over for sådanne særlige behov, hvad enten de formuleres af forskere i eller uden for Statens Arkiver.

Undersøgelser af benyttelsesfrekvensen viser endelig klart, at der er et særligt behov for, at forskningen understøtter vejledningen af personalhistorikere og lokalhistorikere, som for en stor del er amatørhistorikere. Når de søger materiale til belysning af emner i 18. og 19. århundredes historie, er der brug for vejledning. Det må være et særligt mål for forskningen i Statens Arkiver at bidrage til, at en række arkivfunds tilgængeliggøres på en sådan måde, at den lokal- og personalhistoriske forskning kan uddybes og forfines.

Når disse principper omsættes til konkrete forskningsplaner, bør det tages i betragtning, at institutionerne inden for Statens Arkiver har forskellige forpligtelser. Rigsarkivet skal nødvendigvis udføre forskning over en meget bred vifte af emner. Landsarkiverne bør bl.a. fremme studier i regional historie, herunder samspillet mellem lokale og centrale myndigheder. Landsarkivet for Sønderjylland har en særlig forpligtelse til i samarbejde med slesvig-holstensk forskning at gennemføre undersøgelser, der kan belyse hertugdømmernes historie. Erhvervsarkivet bør især fremme studier inden for den private sektors økonomiske historie. Og Dansk Data Arkiv bør ved siden af den informationsteknologiske metodeudvikling samle indsatsen om udnyttelse af kvantitative metoder i historie og samfundsforskning.

Disse vurderinger af kravene til forskningen i Statens Arkiver kan sammenfattes således:

1. Det er arkivfaglig, historisk og samfundsvidenskabelig forskning, der bør udføres.
2. Ledelsen er i særlig grad forpligtet til at drage omsorg for, at der i nødvendigt omfang udføres den arkivfaglige forskning, som er en forudsætning for institutionens udvikling; det gælder i særlig grad for de informationsteknologiske problemer, som er forbundet med elektronisk arkivdannelse og arkivering.
3. Historisk og samfundsvidenskabelig forskning bør tage udgangspunkt i Statens Arkivers egne samlinger.
4. Emnerne bør i hovedsagen være danske.
5. Emnerne bør i videst mulig omfang inddrage væsentlige, hidtil utilstrækkeligt eller uhensigtsmæssigt benyttede arkivfunds.
6. Ved valget af emne, problemstilling og metode bør der lægges vægt på mulighederne for at tilføre den almene, historiske forskning nye impulser ved inddragelse af arkivfaglige og administrationshistoriske synsvinkler.
7. Der bør udføres forskning i alle de perioder, samlingerne omfatter, dog således at de perioder og emneområder, der er af særlig betydning for vejledning og kassation, tilgodeses i tilstrækkeligt omfang.
8. Statens Arkiver skal indgå i et aktivt samspil med danske og internationale forskningsmiljøer.

Forskningskvalitet

I bemærkningerne til arkivloven fra 1992 forudsættes det, "at arkivernes forskningsindsats til stadighed kan leve op til de kvalitetskrav, der må stilles til et nationalt forskningsmiljø på internationalt niveau".

Overordnet har Statens Arkiver valgt den strategi at lade institutionens forskere indgå i den kombination af gennemskuelig konkurrence og gensidig inspiration og støtte, som en aktiv deltagelse i et åbent forskningsmiljø byder på. Det vil i praksis først og fremmest sige det forskningsmiljø, som beskæftiger sig med dansk historie. Her kan Statens Arkiver trods sin begrænsede forskerstab gøre sig synligt gældende og bringe arkivarernes erfaringer fra arbejdet med samlingerne i spil – og derved skabe den rette synergi. Med afsæt heri har Statens Arkivers forskere tillige de bedste muligheder for at udbrede forskningsresultater til et internationalt publikum. Da den fornødne kvalitet til en høj profilering af forskerne nationalt og internationalt kun kan opnås med udgangspunkt i forskernes primære forskerkompetencer og individuelle præferencer, er en følge af denne strategi en spredning over en relativt bred vifte af forskningsområder og –emner, dog med visse kronologiske og tematiske tyngdepunkter, som det vil fremgå af nedenstående projektbeskrivelser.

En alternativ strategi kunne være i højere grad at profilere institutionen frem for forskerne ved at samle forskningen om færre, herunder arkivistiske, områder defineret af forskningsledelsen og lade forskerne primært arbejde sammen i fælles projekter inden for Statens Arkivers egne rammer og måske publicere resultaterne i egne tidsskrifter og på eget forlag. Denne strategi rummer også sine fordele, bl.a. en stærk kollegial støtte. Elementer fra strategien er da også søgt realiseret i tidens løb med udmærkede resultater, og der bør også i fremtiden være fælles projekter, der helt eller i hovedsagen er interne. Overordnet forekommer det imidlertid ikke at være den rette strategi i en kvalitetssikringssammenhæng at lukke forskningen i Statens Arkiver for meget om sig selv.

Formuleringen af kvalitetskrav til forskningen drøftes løbende i forskningsudvalg og på seminarer. Blandt de diskuterede kvalitetskriterier for forskningen i Statens Arkiver kan nævnes kravet om relevans. Det kan være samfundsmæssig relevans, når forskningen kan tilføje et historisk perspektiv til forståelsen af et betydeligt nutidigt samfundsproblem. Det kan være forskningsmæssig relevans, når der tilføjes vigtig ny viden til den historiske, arkivistiske eller samfundsvidenskabelige forskning i Danmark og/eller internationalt. Det kan endvidere være formidlingsmæssig relevans som et naturligt krav til humanistisk forskning i en institution under Kulturministeriet. Det kan endelig være arkivmæssig relevans, der knytter sig snævert til Statens Arkivers øvrige formål.

Et andet kvalitetsmål ligger i forskningens problembevidsthed. Det er problemstillingen, som skal præcisere og operationalisere det valgte emne med henblik på optimale valg af disposition, metode og kildemateriale. I forlængelse heraf kan kravet om metodebevidsthed nævnes; her kan der udover den historiske kildekritik ofte med fordel inddrages metoder fra tilgrænsende fag som sociologi, politologi, etnologi eller kunsthistorie, og der kan anvendes såvel kvalitative som kvantitative metode eller komparativ metode. Derudover må der navnlig til forskningen i Statens Arkiver stilles krav om velovervejede inddragelse af kildemateriale. Forskernes fortrolighed med fortidens arkivdannelse bør således afspejles i en dækkende inddragelse af primære kilder.

Endelig er en hensigtsmæssig formidling et kvalitetskrav. Uanset om emnet væsentligst er af forskningsintern eller af bred offentlig interesse, skal formidlingen sikre forskningsresultaterne gennemslagskraft i forhold til de relevante modtagere og derfor være afpasset efter disse modtagere. Det forudsætter bl.a. bevidsthed om den rette sproglige udformning.

Selv om Statens Arkiver er en national forskningsinstitution, der fortrinsvis beskæftiger sig med danske emner, bør forskningen følge med i den internationale

diskussion på de respektive forskningsfelter. I det hele taget bør der tilstræbes et stærkt engagement i forskerverdenen uden for Statens Arkiver, herunder deltagelse i eksterne netværk, seminarer og forskningsprojekter, redigering af tidsskrifter og skrifterækker, anmeldervirksomhed, arbejde i ledelsen af historievitenskabelige selskaber og foreninger etc.

Det fremgår af et senere afsnit, hvorledes Statens Arkiver i praksis sikrer, at disse kvalitetsmål nås.

B. Forskningen i Statens Arkiver 2008 – planens udgangspunkt

Udgangspunktet for Statens Arkivers kommende fireårige forskningsplan 2009-2012 er præget af to, til dels modsatrettede, forhold:

- nedskæringer i den faste forskerstab
- ekstraordinære forskningsbevillinger fra UMTS-midlerne

Nedskæringer i den faste forskerstab

Da Statens Arkiver i 2001 kunne udsende en forskningsevalueringsrapport for årene 1993-2000, var evalueringspanelets konklusion bl.a.: "Det er evalueringspanelets klare opfattelse, at miljøet ikke tåler yderligere kapacitetsindskrænkning". På dette tidspunkt var der ansat 25 arkivarer med forskningspligt og 1 ph.d.-studerende, hvilket var en nedgang fra 31 ved evalueringsperiodens begyndelse.

Siden 2001 er der sket en yderligere reduktion af forskerstaben i Statens Arkiver i forbindelse med gennemførte besparelsesrunder. Den faste forskerstab består ved indgangen til den næste forskningsplanperiode 2009-12 af:

Rigsarkivets Publikumsafdeling:	5 seniorforskere og 1 forsker
Rigsarkivets B&K-afdeling:	3 seniorforskere og 1 forsker
Landsarkivet for Sjælland:	2 seniorforskere
Landsarkivet for Fyn:	2 seniorforskere
Landsarkivet for Nørrejylland:	2 seniorforskere og 1 forsker
Landsarkivet for Sønderjylland:	2 seniorforskere
Erhvervsarkivet:	2 seniorforskere
Dansk Data Arkiv:	1 seniorforsker og 1 forsker
<u>I alt</u>	<u>19 seniorforskere og 4 forskere</u>

Dertil er ansat:

Rigsarkivets Publikumsafdeling:	1 særlig tilknyttet seniorforsker
Rigsarkivets B&K-afdeling:	1 ph.d.-studerende*
Landsarkivet for Nørrejylland:	1 forsker midlertidigt ansat 2006-09**
Landsarkivet for Sønderjylland:	1 forsker midlertidigt ansat 2006-09**
<u>Tilsammen</u>	<u>20 seniorforskere, 6 forskere, 1 ph.d.-stud.</u>

* Stipendiet er samfinansieret med Danmarks Forskerskole for Historie og Kulturministeriet.

** Ansat for UMTS-bevillingen 2005-08 i midlertidige, treårige forskerstilling med 50 % forskningstid.

Den faste forskerstab består således af 23 forsker/seniorforskere eller 2 færre end i 2001.

Med gentagne nedskæringer i forskerstaben kan Statens Arkiver ikke længere opretholde den nødvendige kronologiske og tematiske diversitet i forskningen. Ifølge dimensioneringsplanen fra 1998 vil dette kræve en bemanning med 43 seniorforskere/forskere og 2-3 ph.d. stipendiater – altså nær det dobbelte af det nuværende antal stillinger i den videnskabelige stillingsstruktur!

UMTS-bevillinger 2003-05 og 2006-08

Dimensioneringsplanen er så langt fra sin opfyldelse som nogensinde, og fremstød for at rette op på dette har ikke givet resultat. Til gengæld har Statens Arkiver i to omgange haft stor gavn af særbevillinger til forskning fra UMTS-midlerne, nemlig i to treårige forløb, 2003-05 og 2006-08. Selv om særbevillingerne ikke kan opveje reduktionen i de faste forskerstillinger, har de været en velkommen styrkelse af forskningsmiljøet.

I treårsperioden 2003-05 blev bevillingen altovervejende brugt til frikøb til Statens Arkivers forskere eller – for en mindre dels vedkommende – til midlertidig tildeling af forskningstid til arkivarer uden forskningstid, som medvirkede i forskningsprojekter under en projektleder. En betydelig del blev givet til iværksættelse og afslutning af store, fælles forskningsprojekter. Erhvervsarkivet fik bevilling til udarbejdelse af en bog, der skal demonstrere kildeværdien af erhvervslivets regnskabsmateriale, og en gruppe arkivarer i Rigsarkivets Bevarings- og Kassationsafdeling fik tilskud til at udarbejde en rapport om indføring af elektroniske registre i centraladministrationen. En stor bevilling blev ligeledes ydet til et arkivistisk udviklingsprojekt om etablering af en søgestruktur til Statens Arkivers arkivdatabase DAISY. Endvidere blev et projekt om udgivelse af kilder til dansk forvaltningshistorie støttet, således at projektets afslutning kunne fremskyndes. Endelig blev der ydet frikøb til syv individuelle forskere, hvoraf to skulle videre kvalificere sig til seniorforskere.

I perioden 2006-08 flyttedes bevillingens fokus over på nyrekruttering af forskere til Statens Arkiver, internationalisering og publicering af forskningsresultater. To arkivarer uden forskningstid i Rigsarkivet fik tildelt forskningstid i længere perioder, så de kunne færdiggøre ph.d. afhandlinger. Ved landsarkiverne i Viborg og Aabenraa kunne der ved at udnytte andre særbevillinger ansættes tilsammen to forskere i treårige forskerstillinger med 50 % forskningstid. Dermed er der skabt forudsætninger for en løbende nyrekruttering til Statens Arkivers forskerstab, der p.t. består af 4 med fødselsår 1940-49 og 11 med fødselsår 1950-59. Endvidere blev der ydet tilskud til 12 individuelle forskningsprojekter, for tre forskeres vedkommende med henblik på kvalificering som seniorforsker. Endelig blev der givet tilskud til sproglig revision og oversættelse af afhandlinger til internationale tidsskrifter, således at forskningen i Statens Arkiver kan imødekomme de stigende krav til internationalisering, ligesom der blev ydet tryktilskud til udgivelse af bøger.

For perioden 2009-11 har Statens Arkiver søgt om UMTS-bevilling til at udvikle satsningsområdet "Forbrydere, forbrydelse, efterforskning, dom og afsoning". Imidlertid har regeringen besluttet at udskyde udmøntningen af bevillingen til 2010, så dette vigtige element i Statens Arkivers forskningsplan 2009-2012 henstår derfor uafklaret.

De hidtidige UMTS-bevillinger har været til stor gavn for forskningen i Statens Arkiver, ikke mindst i et fremadrettet perspektiv. Men da bevillingerne ikke har kunnet udnyttes til fast ansættelse af nye forskere, har de ikke varigt kunnet medvirke til at sikre diversiteten i Statens Arkivers forskning.

Kulturministeriets Forskningspulje

Statens Arkivers forskning har igennem en årrække haft stor gavn af Kulturministeriets Forskningspulje. Puljen fungerer som et værdifuldt supplement til forskernes ordinære forskningstid. Ved større projekter kan et frikøb i op til 12 måneder levere det afgørende skub til en grundig bearbejdning af det materiale, som typisk vil være indsamlet i den ordinære forskningstid. Et kortere frikøb kan for alle projekter fremskynde en afslutning med kvalitet i den skriftlige udformning. På disse punkter kan puljen vanskeligt erstattes af bevillinger fra FKK eller Carlsbergfondet. Derfor er det af største vigtighed, at Kulturministeriets Forskningspulje videreføres i den nuværende eller endnu bedre i en udvidet skikkelse, samt at Statens Arkivers forskning også i fremtiden kan nyde godt deraf.

Afslutning af større, fælles forskningsprojekter

Ved indgangen til en ny fireårig forskningsplan er Statens Arkiver i den situation, at flere større, fælles forskningsprojekter, som i mange år har figureret på Statens Arkivers fireårige forskningsplaner og forskningsårsplaner, netop er blevet afsluttet eller står umiddelbart foran deres afslutning. Det gælder den fembinds udgave af "Kilder til dansk forvaltningshistorie", som beskriver en bred vifte af kildetyper i samlingerne og deres anvendelsesmuligheder; mest af alt har værket således et arkivpædagogisk sigte. I 2008 vil projektet "1950'ernes samfundsplanlægning – tradition eller tilløb" blive afsluttet med publicering af en antologi. I 2009 vil Erhvervsarkivets bog om regnskabers historiske kildeværdi ligeledes foreligge.

Det betyder på den ene side, at der er mulighed for at iværksætte nye og større fælles forskningsprojekter, men på den anden side også, at mange forskere, som har medvirket ved ovennævnte og andre fællesprojekter, forståelig nok lige nu føler nogen træthed ved at arbejde i fælles forskningsprojekter og har behov for at opdyrke individuelle forskningsemner. En gennemført evaluering af de fælles forskningsprojekter har nemlig haft som resultat, at de er uhyre tidskrævende for

nøglepersonerne, og at de kan være vanskelige at bringe til en afslutning, fordi de deltagende forskere sjældent kan opnå forskningsfrikøb på én gang. På den baggrund må det hilses med tilfredshed, at flere forskere atter har haft mod på at formulere fælles projekter, selv om de ikke har helt samme omfang som på tidligere fireårige forskningsplaner.

Den bibliometriske forskningsindikator

En tredje faktor, som påvirker al forskningsplanlægning, er indførelsen af en bibliometrisk forskningsindikator. Arbejdet hermed er på nuværende tidspunkt endnu ikke afsluttet. Det er endvidere uvist, hvorvidt den vil blive implementeret i Kulturministeriets forskningsinstitutioner med eller uden tilpasninger til ABM-institutionernes forpligtelser. Og endelig er det ukendt, hvor stor betydning den vil få for udmåling af ABM-institutionernes forskningsbevillinger.

For forskningen i Statens Arkiver er følgende af største vigtighed:

- at der ydes forskerne og institutionerne en rimelig kredit for afhandlinger i nationale tidsskrifter og bøger udgivet af nationale forlag og på dansk
- at kildeudgivelser tilgodeses
- at forskningsformidlingsforpligtelsen tilgodeses, enten i indikatoren eller på anden måde
- at der ydes kredit for redigering af tidsskrifter og skriftserier, ledelse af videnskabelige selskaber og foreninger, deltagelse i udvalgsarbejde m.m.
- at dansk historieforsknings tradition for at forene forskning og formidling i et og samme værk respekteres af forskningsindikatoren

Uden at foregribe resultatet, kan det med rimelig sikkerhed forventes, at den bibliometriske forskningsindikator særlig vil belønne publicering af forskningsresultater på engelsk og på anerkendte forlag og i ditto tidsskrifter. Mulighederne herfor har været intensivt diskuteret af forskerne og i forskningsudvalgene. Som led i forskningsplanlægningen er forskerne blevet opfordret til at indlægge udarbejdelse af fremmedsproglige artikler, typisk sådanne, som resumerer forskningsresultater, der i første omgang er publiceret på dansk som tidsskriftsafhandlinger eller monografier. Skal dette ske, er der behov for:

- særlige bevillinger, evt. i en overgangsperiode, til oversættelse og sproglig revision
- efteruddannelse i Academic Writing
- øgede bevillinger til rejser til konferencer og netværksmøder

Da disse behov mærkes på alle ABM-institutioner med forskning, opfordres Kulturministeriets Forskningsudvalg om at virke for en særlig bevilling til ovennævnte formål.

C. Forskningsmiljø og forskerstab

Forskningens organisering

Efter arkivlovens § 3 ledes Statens Arkiver af rigsarkivaren, der således også har det øverste ansvar for udøvelsen af forskningen. Derudover er forskningsledelsen uddelegeret til arkivar og seniorforsker, dr.phil. Hans Schultz Hansen, Landsarkivet for Sønderjylland i Aabenraa.

Forskningslederens opgaver er:

- formandskab i Statens Arkivers interne forskningsudvalg
- ajourføring af forskningspolitik
- udarbejdelse og ajourføring af forskningsplaner, herunder godkendelse af ændringer
- planopfølgning og løbende rapportering til ledelsen
- udarbejdelse af en årlig forskningsberetning
- kontakt til det rådgivende forskningsudvalg
- udarbejdelse af programmer for koordinerede forskningsindsatser
- indstilling om tjenesteomlægninger mhp. løsning af forskningsopgaver
- tilrettelæggelse af forskningsvejledning
- koordinering af forskeruddannelse
- tilvejebringelse af oplysninger til brug for uafhængige evalueringer
- hjælp til ansøgninger om fondsstøtte og ph.d.-stipendier

Forskningslederen indstiller endvidere ansøgere til Kulturministeriets forskningspulje og ph.d. stipendier, til evt. UMTS-midler samt til Statens Arkivers rejsepuljer. Han repræsenterer desuden Statens Arkiver i Danmarks Forskerskole for Historie. Han kan endelig støtte og eventuelt lede fælles forskningsprojekter på Statens Arkivers forskningsplan.

Til at bistå forskningslederen med disse opgaver og for at fremme dialogen mellem forskningsleder og forskerne er der nedsat et internt forskningsudvalg, bestående af forskningslederen, en repræsentant for Statens Arkivers ledelse samt tre medlemmer valgt af Statens Arkivers forskere.

I medfør af loven blev der i juli 1997 nedsat et rådgivende forskningsudvalg for Statens Arkiver, bestående af tre medlemmer udpeget af Statens Humanistiske Forskningsråd og to medlemmer valgt af Statens Arkivers forskere. Som tilforordnet repræsentant for Statens Arkivers ledelse deltager endvidere rigsarkivaren i det rådgivende forskningsudvalgs møder. Statens Arkivers forskningsleder fungerer som udvalgets sekretær.

Arbejdsdelingen mellem de to udvalg har udviklet sig således, at det rådgivende forskningsudvalg i første række koncentrerer sig om at afgive udtalelser om og foretage godkendelse af forskningsplan, forskningsårsplaner og forskningsårsberetninger. Det interne forskningsudvalg tilvejebringer grundlaget for det rådgivende forskningsudvalgs arbejde, arrangerer forskningsseminarer, udgiver en forskningsårsberetning, rådgiver forskningslederen i prioriteringen af ansøgere til Kulturministeriets forskningspulje og evt. UMTS-midler og af emner til ph.d. puljen etc. Udvalget følger endvidere løbende arbejdet i forskningsnetværk og projektgrupper og selvevaluerer opfyldelsen af forskningspolitik og forskningsplan. I tråd med hensigten om at udgøre et centrum for dialogen mellem forskere og ledelse udsender det interne forskningsudvalg fyldige referater af sine drøftelser til samtlige forskere og ledere i Statens Arkiver.

Organisering af forskningstiden

For arkivarernes afholdelse af forskningstid har Statens Arkiver fastsat særlige retningslinjer. Alle ansatte i den videnskabelige stillingsstruktur skal udføre forskning, som for dem er en tjenestepligt på linje med de arkivfaglige opgaver. Ansatte uden for den videnskabelige stillingsstruktur kan få pålagt eller påtage sig forskningsopgaver efter særlig aftale med ledelsen. Forskningstiden må udelukkende anvendes til forskningsformål. Den skal primært anvendes til udførelse af forskningsprojekter i henhold til den fireårige forskningsplan eller efter særlig aftale indgået med forskningslederen. Sekundært kan forskningstiden bruges til andre relevante forskningsaktiviteter som redigering af tidsskrifter og skriftrækker, anmeldervirksomhed, møder o.l. Forskeren har, hvis ikke andet er individuelt aftalt, ret/pligt til at forske i 2/7 af tjenestetiden. Som udgangspunkt afvikles forskningen i blokke på en uges længde. Placeringen af disse uger aftales på hver enkelt enhed for et år ad gangen. Planlægges der med en forskningsuge pr. måned, vil forskningstiden normalt komme tæt på den normerede. Viser det sig praktisk, f.eks. ved afslutningen af større afhandlinger, at samle forskningstiden i en større blok, kan dette frit aftales mellem forskeren og chefen for enheden. Hvor særlige grunde foreligger, kan forskningstiden afholdes som 1½ forskningsdag om ugen (10½ time). Begrundet ansøgning herom indsendes til rigsarkivaren med enhedschefens og forskningslederens påtegning. Afvikling af forskningstiden i helt korte forløb, f.eks. i halve dage eller i timer først eller sidst på dagen, finder ikke længere sted. Der er udenfor de fastlagte forskningsblokke mulighed for – stadig inden for de 2/7 forskningstid – at deltage i projekt- og netværksmøder, seminarer, kongresser etc. Deltagelsen i de nævnte aktiviteter aftales så tidligt som muligt med enhedschefen. Forskningstiden kan afvikles på enheden, på andre arkiver, biblioteker o.l. eller som hjemmearbejde. Der føres ved hjælp af særlige regneark og Statens Arkivers tidsregistreringssystem individuelle regnskaber over forskningstidens afvikling.

Viser det sig, at andre og presserende arbejdsopgaver umuliggør den aftalte afholdelse af forskningstiden, skal forskeren så hurtigt som muligt orientere sin enhedschef herom og aftale en alternativ afvikling, således at oparbejdning af større underskud undgås. Sker dette ikke desto mindre, hvilket de senere år har vist en voksende tendens til, skal der på enheden lægges præcise planer for indhentning af efterslæbet, som skal godkendes af forskningsleder og rigsarkivar.

Frikøb til forskning

Det er Statens Arkivers politik i videst muligt omfang at øge forskningsindsatsen ved at støtte forskernes ansøgninger om frikøb fra de arkivfaglige opgaver til udførelse af forskningsopgaver. Frikøb søges løbende hos Kulturministeriets forskningspulje, Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation samt hos private fonde som Carlsbergfondet.

Statens Arkiver har derudover i forbindelse med arkivudvekslinger og andre samarbejdsprojekter med udenlandske arkiver mulighed for at finansiere frikøb. Dertil kommer i et vist omfang indtægtsdækket forskningsvirksomhed, bl.a. i form af udarbejdelse af jubilæumsbøger for organisationer, virksomheder og myndigheder.

Forskningsårsplaner og -beretninger

Såvel fælles som individuelle forskningsprojekter fra Forskningsplan 2009-2012, der er igangværende eller vil blive igangsat i løbet af det førstkommende år, opføres på den løbende forskningsårsplan. I forbindelse hermed foretager den enkelte forsker efter aftale med forskningslederen:

- præcisering af problemstillinger i forhold til den flerårige forskningsplans bredere angivelser
- præcisering af publikationsform og øvrig formidling
- nødvendige justeringer i projektets indhold og omfang i forhold til flerårige forskningsplan
- eventuel opdatering af projektets tidsplan
- opgivelse af uigennemførlige forskningsprojekter, som er opført på den flerårige forskningsplan
- iværksættelse af nye forskningsprojekter, som ikke er opført på den flerårige forskningsplan

Årsplanen, der har karakter af en rullende liste over forskningsprojekter på den flerårige forskningsplan, forelægges hvert efterår for det rådgivende forskningsudvalg.

I forbindelse med de årlige forskningsplaner foretages som nævnt forskellige ændringer i den flerårige forskningsplan. At der i løbet af planperioden vil forekomme til- og afgang af projekter som følge af nyansættelser og fratræden af forskere, er indlysende. Men planen bør endvidere være fleksibel i forhold til nye projekter, når der fra forskningsmiljøer uden for Statens Arkiver tages initiativ til forskningssamarbejde, der tænkes at involvere forskere fra arkiverne. I det omfang, sådanne initiativer harmonerer med Statens Arkivers forskningspolitik, er det kun naturligt, at forskere, hvis medvirken efterspørges udefra, efter nærmere aftale med forskningslederen får lejlighed til at ændre deres forskningsplaner. Det samme gælder, hvis der byder sig oplagte og forskningsmæssigt relevante muligheder for ekstern finansiering, f.eks. ved indtægtsgivende forskningsvirksomhed.

Modsat kan det under det nærmere arbejde med et projekt på den flerårige forskningsplan vise sig, at det ikke kan gennemføres, måske fordi kildematerialet uforudset svigter eller en anden forsker uden for arkiverne uventet samtidig har taget samme problemstilling op og måske vil være først ude med sine forskningsresultater. I så fald bør det efter nærmere aftale med forskningslederen være muligt at erstatte det opgivne projekt med et andet, da det ikke tjener noget formål at gennemføre et forskningsprojekt alene af hensyn til planopfyldelsen.

Ved årsskiftet foretager forskerne en rapportering af det forløbne års forskningsresultater til forskningslederen på en særlig "selvangivelse". For hvert enkelt projekt på forskningsplanen angives:

- publicerede bøger og artikler i årets løb med fulde bibliografiske data
- manuskripter færdiggjort i årets løb med angivelse af sidetal og publikationsplaner
- endnu uafsluttede arbejder (manuskripter under udarbejdelse)
- samlet status
- eventuelt opnået støtte

I forskningsrapporten kan endvidere anføres forskningsresultater, som ikke vedrører den flerårige forskningsplan. Det kan være publikationer, som ansatte med forskningsret og -pligt udelukkende har udarbejdet i fritiden, ligesom chefer og andre ansatte uden for den videnskabelige stillingsstruktur opfordres til at anføre deres publikationer her.

I forskningsrapporten anføres endvidere antallet af publicerede anmeldelser, kronikker og leksikonartikler, ligesom videnskabelige foredrag og formidlingsvirksomhed, redaktionsopgaver og andre videnskabelige aktiviteter opregnes.

På grundlag af forskningsrapporterne vurderer forskningslederen, om de enkelte ansattes forskningsforpligtelse er overholdt i fornødent omfang. Rapporterne fungerer endvidere som grundmateriale til Statens Arkivers forskningsårsberetning, der først forelægges for det rådgivende forskningsudvalg med henblik på udtalelse herom til Kulturministeriet. Efter behandlingen trykkes og udsendes årsberetningen til andre arkiver, biblioteker, museer, forskningsinstitutioner, universiteternes historiske institutter og et udvalg af deres lærere, Forsknings- og Kulturministerierne, medlemmer af de forskellige forskningsråd og Kulturministeriets rådgivende forskningsudvalg, tidsskrifter, fonde m.fl.

Løbende kvalitetssikring

Udover opgørelsen af den videnskabelige produktions omfang foretages der løbende en sikring af forskningens kvalitet.

Et hovedelement er her de fagkyndige bedømmelser af den enkelte forskers samlede produktion. Samtlige stillinger i den videnskabelige stillingsstruktur besættes efter offentlige opslag og under medvirken af eksterne medlemmer i de nedsatte bedømmelsesudvalg, jfr. bekendtgørelse nr. 717 af 12.9.1997 om ansættelse af videnskabelige medarbejdere ved arkiver, biblioteker, museer mv. under Kulturministeriet. Dette sikrer, at forskerne vurderes mindst én gang i løbet af deres karriere i Statens Arkiver, hovedparten to gange, eftersom de fleste først ansættes i en forskerstilling og derefter i en seniorforskerstilling.

Et andet hovedelement er bedømmelsen af den løbende produktion. Allerede i den projektforberevende fase foretages en vurdering af de projektbeskrivelser, der indsendes til forskningslederen i forbindelse med forskningsplanlægningen. Det kan endvidere ske i eksterne organer i forbindelse med ansøgning om frikøb og anden støtte. Vigtigere er den kvalitative vurdering af de skriftlige arbejder i forbindelse med udgivelsen. Statens Arkiver har bevidst afstået fra udgivelsen af en egentlig skriftrække eller en årbog omfattende den samlede videnskabelige produktion. Kun udpræget arkivfaglige arbejder udgives i serien "Administrationshistoriske Studier" eller i "Metode & Data". Resultaterne fra den historiske grundforskning må derimod konkurrere om publicering på lige fod med forskningsresultater f.eks. fra universiteterne. Det gælder dels hos anerkendte kommercielle forlag, dels i skriftrækker i forskellige videnskabelige selskabers regi, hvor der sker en fagfælle vurdering, før udgivelse besluttet og en redaktion før trykningen. Det samme gælder for artikler, der fremsendes til de historiefaglige tidsskrifter som "Historisk Tidsskrift", "Historie", "Fortid og Nutid", "Erhvervshistorisk Årbog", "Bol og By", "Kirkehistoriske Samlinger", "Sønderjyske Årbøger", Urban History, Jahrbuch für europäische Verwaltungsgeschichte, Grenzfriedenshefte etc. Populære bidrag publiceres bl.a. i magasinet "Siden Saxo", der udgives af Statens Arkiver.

Efter publiceringen underkastes større afhandlinger som monografier og bidrag til samleværker indtil flere kritiske anmeldelser i de faglige tidsskrifter, muligvis med efterfølgende debat. En afgørende faktor i kvalitetssikringen er således arkivarernes aktive medvirken i det samlede danske historiske forskningsmiljø.

Forskningsnetværk, projektgrupper og forskningscentre.

Forskerne i Statens Arkiver tilskyndes til deltagelse i interne og eksterne forskningsnetværk og projektgrupper.

Adskillige forskere medvirker på individuel basis i nationale og internationale netværk, f.eks. netværket for kollaboration, konfrontation og flugt i Europa 1933-1955 og Erhvervshistorisk Netværk. Udover de nævnte netværk eksisterer der mindre forpligtende og emnemæssigt bredere sammenslutninger. Her kan nævnes det københavnske netværk Forum For Fri Forskning og et tilsvarende regionalt historikerforum i Sønderjylland. Også Arkivforeningen bør fremhæves som et forum for præsentation og diskussion af forskningsresultater fra Statens Arkiver. Internationale forskningsnetværk med kontinuerlig deltagelse af forskere fra Statens Arkiver er bl.a. European Business History Association, Social Science History Association, Association for History and Computing, Arbeitskreis für Wirtschafts- und Sozialgeschichte Schleswig-Holsteins og tilsvarende organisationer bl.a. for heraldik og byhistorie. Deltagelse i disse netværk består bl.a. i konferencedeltagelse såvel med som uden paper og bidrag til antologier.

Flere forskere deltager aktivt i ledelsen af og arbejdet i historiske selskaber, komiteer og foreninger, f.eks. Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie, Kildeskriftselskabet, Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie, Dansk Komité for Byhistorie, Dansk Teknologihistorisk Selskab og Historisk Samfund for Sønderjylland. Arbejdet hermed kan være temmelig omfattende, særlig når det er forbundet med redigering af tidsskrifter og skriftrækker.

Den del af forskningen i Statens Arkiver, der udgøres af fælles forskningsprojekter med mere end to medvirkende forskere, er organiseret i særlige projektgrupper. Hver gruppe har udnævnt en kontaktperson, der varetager kontakten til forskningslederen og det interne forskningsudvalg, men i øvrigt er det projektgruppernes eget ansvar at gennemføre projektet inden for den aftalte tidsramme og sikre publiceringen af gruppens forskningsresultater. For så vidt de enkelte enheder i Statens Arkiver iværksætter forsknings- og udviklingsprojekter, ledes de af den pågældende enheds chef eller en af denne udpeget projektleder efter procedurer fastlagt på den enkelte enhed.

Statens Arkiver indgår i en formaliseret forskningscenterdannelse sammen med et universitetsinstitut. Det er Erhvervsarkivet i Århus, der sammen med Institut for Historie og Områdestudier ved Aarhus Universitet har grundlagt Center for Erhvervshistorie (se nærmere herom nedenfor). Via flere arkivarers medlemskab af repræsentantskabet har Statens Arkiver tillige et engagement i Dansk Center for Byhistorie, der er et tilsvarende samarbejde mellem Den gamle By og Institut for Historie og Områdestudier. Landsarkivet for Fyn indgår sammen med andre fynske kulturarvsinstitutioner i MASCOT-samarbejdet bl.a. om etablering af ph.d. stipendier.

Forskerstabens sammensætning

Ved indgangen til 2009 var den samlede forskerstab af faste og midlertidigt ansatte sammensat efter stillingskategori, køn og alder på følgende måde:

Forskernes fordeling på stillingskategori og køn

Stillingskategori	Mænd	Kvinder	I alt
Seniorforskere	17	3	20
Forskere	3	3	6
Ph.d.-studerende	1	0	1
I alt	21	6	27

Forskernes fordeling på alder og køn

Fødselsår	Mænd	Kvinder	I alt
1940-49	4	0	4
1950-59	9	2	11
1960-69	5	2	7
1970-79	3	2	5
I alt	21	6	27

Statens Arkiver må påregne en vis aldersbetinget udskiftning i årene 2009-2012. Som nævnt er der ved hjælp af UMTS-bevillingerne sikret arkiverne en bestand af arkivarer med ph.d.-grad, som foreløbig er ansat uden forskningstid eller i midlertidige forskerstillinger. Derfor vil der næppe opstå problemer med at nyrekruttere forskere i den nærmeste fremtid. Derimod udgør den skæve kønsfordeling vedvarende et problem, hvor det kun er muligt at opnå en forandring gennem små skridt, først og fremmest fordi der mangler kvindelige ansøgere på ph.d.-niveau ved en del af stillingsopslagene.

Forskeruddannelse og anden videreudvikling

Statens Arkiver indgår siden 2002 i Danmarks Forskerskole for Historie (DFH), der omfatter samtlige historiske institutter ved universiteterne samt afdelingen for virksomhedshistorie ved Handelshøjskolen i København. Statens Arkiver har for tiden en ph.d.-stipendiat, der indgår i forskerskolen. Stipendiet er samfinansieret med Kulturministeriets ph.d.-pulje og DFH. Det må fortsat tilstræbes at tilvejebringe nye, samfinansierede stipendier. Det er imidlertid uklart, om ph.d.-uddannelsen skal videreføres af nationale forskerskoler organiseret inden for de enkelte fag eller af forskerskoler på de enkelte fakulteter. Det vil også være muligt at opnå samfinansiering af ph.d. stipendier med fakultetsforskere, men ikke desto mindre vil Statens Arkiver lægge stor vægt på, at et nationalt samarbejde om forskeruddannelsen inden for historie videreføres, da arkiverne som en lille aktør i forskeruddannelsen let kan blive overset af de større og selv overse muligheder i den mangfoldighed af stipendiemuligheder, der efterhånden er vokset frem.

Statens Arkiver kan tilbyde ph.d.-studerende et forskningsmiljø med en nær sammenhæng mellem ph.d.-studiets forskningsdel og praksisdel, f.eks. i form af ordnings- og registreringsarbejder i et arkivfond, som indgår i projektets empiriske grundlag. Individuelle vejledere for ph.d.-studerende udpeges af forskningslederen. Det bør være seniorforskere, der ud over de faglige berøringspunkter med ph.d.-studerendes projekter har personlige erfaringer med større videnskabelige arbejder og de øvrige personlige egenskaber, der gør dem velegnede som vejledere.

Statens Arkiver bør også på anden vis end ved egentlig ansættelse søge at tilknytte ph.d.-studerende til sig. Statens Arkiver kan stille bivejledere til rådighed for ph.d.-studerende ved universiteterne, og det kan, hvor forholdene tillader det, være tale om at tilbyde kontorfaciliteter og privilegeret adgang til magasiner o.l. For at etablere kontakter til en bred kreds af ph.d.-studerende tilbydes der ph.d.-studerende kursus i videregående arkivkundskab i tilknytning til forskerskolen for historie.

Det er vigtigt, at der også ud over forskeruddannelsen sker en løbende opkvalificering af forskerstaben. Der er tidligere peget på nødvendigheden af, at forskere i stillingsstrukturens forstand sikres gode vilkår til at kvalificere sig på seniorforskerniveau. Også derefter bør forskerne opfordres til fortsat opkvalificering ved at skrive afhandlinger på højeste videnskabelige niveau, herunder navnlig disputater. Sådanne initiativer må prioriteres højt ved tildeling af frikøb.

Statens Arkiver har dertil gennem en årrække som opfølgning på den eksterne forskningsevaluering i 2001 årligt afholdt et seminar med metodiske og teoretiske

emner for at styrke denne side af forskernes kvalifikationer. Denne tradition vil blive fortsat.

Forskningsformidling og forskningsbedømmelse

Ved siden af publiceringen af forskningsresultater i videnskabelige tidsskrifter og skriftrækker og på kommercielle forlag står Statens Arkivers forskere for en omfattende forskningsformidling. Adskillige afhandlinger retter sig både mod et videnskabeligt og et bredt publikum, sådan som det er tradition for danske historikere. Andre publikationer er decideret rettet mod et bredt publikum. Statens Arkiver udgiver selv det populære historiemagasin "Siden Saxo", der udkommer med fire numre á ca. 50 sider årligt. Hertil er arkivarerne flittige bidragsydere. Arkivarer skriver også til andre populære tidsskrifter som "Sønderjysk Månedsskrift". Dertil kommer adskillige kronikker og andre former for medvirken i dagblade o.l. Et område i vækst er historieformidling på nettet, herunder på Statens Arkivers egne hjemmesider, ikke mindst på nye særlige forskersider.

Nok så vigtig er imidlertid den mundtlige formidling gennem medvirken i radio og TV og især ved folkeuniversitetsforelæsninger og andre foredrag, bl.a. ved fyraftensarrangementer for brugerne på Rigsarkivet, landsarkiverne og Erhvervsarkivet. Her yder Statens Arkivers forskere traditionelt en stor indsats. Det sker med ledelsens fulde tilslutning, fordi det bidrager til at føre Statens Arkiver og forskningen kendt i vide kredse.

Det er i øjeblikket et spørgsmål, om traditionerne for en bred formidling af forskningsresultaterne kan opretholdes i fremtiden. Det afhænger af, om der gives forskere og institutioner kredit for denne del af deres virksomhed.

I takt med indførelsen af fagfællebedømmelser på tidsskrifter og skriftrækker er flere og flere arkivarer blevet inddraget i dette arbejde. Dertil kommer en betydelig medvirken ved bedømmelse af afhandlinger eller i forbindelse med stillingsopslag.

D. Forskningsprojekter

Indledning

Forskningen i Statens Arkiver vil også i årene 2009-2012 gruppere sig om nogle tyngdepunkter, der både afspejler kronologiske, geografiske, tematiske og metodiske tilgange hos forskerne ved formuleringen af forskningsemner. Den brede kronologiske tilgang præger navnlig formuleringen af forskningsområder og projekter inden for den ældre historie indtil år 1800, men også besættelsestiden. For den nyere historie efter 1800 kan der konstateres en emnemæssig specialisering på forskningsretninger som administrations-, rets- og socialhistorie, økonomisk og infrastrukturhistorie samt uddannelses- og kirkehistorie. Den geografiske specialisering drejer sig i første række om Sønderjyllands historie. Dertil kommer flere forskningsprojekter, som er defineret ud fra en bestemt disciplin eller metode: biografier og heraldik samt samfundsvidenskabelig og kvantitativ metode.

I det følgende redegør de enkelte forskere og forskergrupper nærmere for de projekter og forskningsområder, de vil beskæftige sig med i årene 2009-2012.

I løbet af perioden vil der uden tvivl komme nye projekter til, mens andre måske må opgives på grund af manglende ekstern finansiering o.l. Det er vigtigt, at den fireårige forskningsplan er fleksibel, så forskere kan komme med nye projekter, f.eks. hvis de opfordres udefra til deltagelse i større fælles forskningsprojekter, ligesom projekter skal kunne opgives, hvis de efter en nærmere undersøgelse ikke viser sig at kunne gennemføres på et tilfredsstillende kvalitetsniveau.

Studier i enkelte perioders historie

Studiet af den ældre historie er som nævnt kendetegnet ved en bred tilgang til de forskellige perioders historie. Denne bredde er glædelig, eftersom kun få arkivarer i Statens Arkiver beskæftiger sig med disse perioder. Samme forhold gør sig gældende for besættelsestidens historie.

Det danske samfund i højmiddelalderen i europæisk perspektiv

Michael H. Gelting, arkivar, seniorforsker, mag.art., fil.dr. h.c.

Rigsarkivet, Publikumsafdelingen

Tillige Professor of Early Scandinavian Studies ved University of Aberdeen

Ansættelsesbrøk i Statens Arkiver: 80 %.

Nedbrydningen af det, man kunne kalde det nationale paradigme i dansk middelalderforskning, har skabt et stærkt behov for revision af de hidtidige opfattelser af Danmarks historie i højmiddelalderen (bredt afgrænset til 10.-14. årh.). Behovet skærpes af den aktuelle, internationale debat om karakteren af de vesteuropæiske, "feudale" samfund i samme periode: Denne forskning tenderer mod formuleringen af en mere fleksibel og facetteret definition af de "feudale" samfund, hvor det er magtrelationernes former snarere end (som tidligere) juridiske og politiske institutioner, der står i fokus. En sådan nuancering fjerner grundlaget for den traditionelle opfattelse af den danske samfundsudvikling i perioden som en (skandinavisk) særform, der adskilte sig afgørende fra de feudale samfund. Det samme gør den stærke, internationale interesse for slægts- og familierelationer i middelalderen, der gør påstande om det gammeldanske samfunds særlige karakter af "slægtssamfund" stadig mere tvivlsomme. Der er brug for komparative undersøgelser, hvor særlig to felter påkalder sig interesse: Kirken, hvis integrering i det danske samfund medførte en stadig påvirkning af samfundet fra internationale strømninger på utallige områder, ikke mindst gennem Kirkens indflydelse på lovgivningen; og de danske landskabslove fra 12.-14. årh., vel nok den kildegruppe, som har haft størst symbolværdi for det nationale paradigme, men som nu er under omfortolkning i lyset af den generelle, europæiske retsudvikling i højmiddelalderen. Der er i de seneste tyve år udkommet adskillige væsentlige undersøgelser på disse felter, men meget står endnu tilbage at gøre for at udvikle implikationerne af de nye erkendelser.

Opdatering af billedet af det danske samfund i højmiddelalderen, så det er på højde med den internationale forskning, er ikke kun vigtigt i en dansk forskningssammenhæng, men også internationalt, idet den internationale forskning på grund af sprogbarrieren oftest enten ignorerer Danmark eller bygger på forældede oplysninger og tolkninger. Nedbrydning af nationale myter og opbygning af et nyt billede af et Danmark, som i middelalderen var dybt integreret i Europa.

2009-2012 vil der navnlig blive fokuseret på to delprojekter:

Den danske kirke i den tidlige højmiddelalder (til ca. 1200).

Formålet er at bidrage til en afløser for den nu stærkt forældede *Den danske Kirkes Historie* fra 1950'erne. I modsætning til dennes overvejende fokus på kirkens politiske og institutionelle historie er det hensigten at skrive en egentlig kulturhistorie omkring det religiøse liv i Danmark, hvor der lægges vægt på den religiøse kultur inkl. folkelige fromhedsformer og adfærd, som var på kant med Kirkens lære. Inden for dette projekt, omfattende perioden indtil ca. 1700, er jeg udset til medforfatter og koordinator af det første bind, som skal dække perioden fra den første omtale af kristen mission i Danmark kort efter år 700 til ca. 1200.

Målet er at skrive en alment tilgængelig fremstilling med inddragelse af den nyeste forskning og med stadig udblik til generelle udviklinger i Europa. På det teoretiske plan vil tilgangsvinklen være eklektisk: Det drejer sig om at skrive en bred fremstilling, ikke at afprøve en bestemt teori.

Kildegrundlaget vil så vidt muligt være alt foreliggende kildemateriale, herunder arkæologiske fund, som har bidraget med store mængder af ny viden, siden *Den danske Kirkes Historie* udkom.

Bindet skrives i samarbejde med professor, Litt.D. h.c. Else Roesdahl, Afd. for Middelalderarkæologi, Aarhus Universitet, og professor, dr.phil. Jens Peter Schjødt, Afd. for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet. Den overordnede ledelse af projektet ligger hos lektor, dr.phil. Per Ingesman, Afd. for Kirkehistorie og Praktisk Teologi, Aarhus Universitet.

Hovedproduktet skal som nævnt være en generel, alment tilgængelig fremstilling. Arbejdet vil undervejs resultere i et antal mere specialiserede undersøgelser i artikelform, til dels baseret på foredrag på nationale og internationale konferencer. I forbindelse med bogens udgivelse ventes nogen aktivitet som foredragsholder i Folkeuniversitetet og lignende fora.

Tidsplanen afhænger af projektets samlede finansiering. I øjeblikket ventes publikationen at kunne færdiggøres i 2011. Finansieringen er endnu ikke sikret.

De danske landskabslove

Formålet er en samlet revision af opfattelsen af de danske landskabslove, som blev skrevet fra ca. 1170 til begyndelsen af det 14. årh. Arbejdshypotesen er, at landskabslovene alle skal ses som produkter af eller forarbejder til kongelig lovgivning, og at de ændringer af retten, de indeholder, indførtes som følge af påvirkning fra kanonisk ret.

Hovedindsatsen vil i hvert fald i de første år af planperioden falde inden for et internationalt projekt, der sigter på at oversætte samtlige nordiske landskabslove fra middelalderen til engelsk og forsyne dem med realkommentarer. Inden for dette projekt er jeg udset til at bearbejde Jyske Lov fra 1241 (med tilføjelser indtil 1270'erne). Arbejdet vil bl.a. nødvendiggøre en kritisk gennemgang af manuskriptoverleveringen med henblik på at bestemme det bedst egnede tekstgrundlag og en grundig analyse af de begreber, der benyttes i lovteksterne, med henblik på at vælge retvisende engelske oversættelser af disse begreber. Metoden vil således inddrage filologiske, kodikologiske og retshistoriske synsvinkler. Teoretisk vil en komparativ analyseform være af afgørende betydning. Under arbejdet med projektet samles der materiale til en større afhandling om de danske landskabsloves tilblivelse, som agtes realiseret i den følgende planperiode.

Kildegrundlaget vil være de danske landskabslove med udgangspunkt i den tekstkritiske udgave *Danmarks gamle Landskabslove*.

Overordnet er projektet forankret ved University of Aberdeen under koordinering af professor, fil.dr. Stefan Brink, Department of History, University of Aberdeen. Den danske arbejdsgruppe består af post-doc-stipendiat, ph.d. Per Andersen, Afd. for Retslære, Aarhus Universitet; post-doc-stipendiat, ph.d. Mia Münster-Swendsen, Afd. for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet; professor, dr. jur. & phil. Ditlev Tamm, Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet; og adjunkt, ph.d. Helle Vogt, Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet. Flere ventes at blive tilknyttet projektet. Der afholdes et eller to seminarer eller workshops pr. år sammen med det overordnede projekts øvrige nordiske og britiske deltagere.

Endemålet er en kommenteret, engelsk oversættelse af Jyske Lov i tilknytning til tilsvarende oversættelser af de øvrige landskabslove. Arbejdet vil undervejs resultere i et antal mere specialiserede undersøgelser i artikelform, til dels baseret på foredrag på nationale og internationale konferencer.

Tidsplanen afhænger af projektets finansiering. I øjeblikket sigtes der på publicering i 2012. Finansieringen er endnu ikke sikret. Delprojektet gennemføres til dels som led i min forskningsforpligtelse i mit deltidsprofessorat ved University of Aberdeen.

Dersom et af eller begge ovenstående delprojekter må lægges på hylden på grund af svigtende finansiering, er det hensigten at udarbejde en større, samlet analyse af det danske samfund i højmiddelalderen set i et komparativt perspektiv i forhold til Vesteuropa i samme periode. Nærmere planer herfor er ikke udarbejdet.

Den Sorte Død

Michael H. Gelting, arkivar, seniorforsker, mag.art., fil.dr. h.c.

Rigsarkivet, Publikumsafdelingen

Tillige Professor of Early Scandinavian Studies ved University of Aberdeen

Ansættelsesbrøk i Statens Arkiver: 80 %.

Den Sorte Død i Europa 1347-1353 var den mest massive demografiske katastrofe, som ramte kontinentet i det 2. årtusinde e. Kr. Skønt der i disse år er rejst begrundet tvivl om den hidtidige identifikation af sygdommen med moderne byldepest, er der ikke tvivl om katastrofens omfang: I de ramte områder omkom i de fleste tilfælde mindst 40-50 % af befolkningen i løbet af få måneder. I de følgende årtier blussede epidemien op på ny i gentagne pestbølger, der ganske vist som regel var mindre dødelige, men som kumulativt førte til fortsat nedgang i befolkningstallet langt ind i det 15. årh. Både på europæisk plan og i globalt perspektiv påkalder den Sorte Død sig interesse som formentlig den mest intense befolkningskatastrofe, der ikke førte til samfundsmæssigt kollaps. Fokus i forskningsområdet er derfor samfundets reaktioner og tilpasning til den nye situation, epidemien skabte, dels umiddelbart under det første pestudbrud, dels på mellemlangt sigt i den første generation (20-30 år) derefter. Arbejdshypotesen er, at forventningerne i 1350erne, efter det første pestudbrud, var en gradvis tilbagevenden til normaltilstanden før pesten, og at det først var den anden pestbølge omkring 1360, der førte til en erkendelse af, at denne

normalisering ikke ville finde sted, og at man måtte tilpasse sig en varig befolkningsreduktion. Da det danske kildemateriale til den Sorte Døds historie er meget spinkelt, er det nødvendigt at behandle disse problemstillinger på grundlag af rigere kilder fra det øvrige Europa. Arbejdet vil primært falde inden for to delprojekter, nemlig en bredere fremstilling af de umiddelbare reaktioner på den Sorte Død og en detailundersøgelse af epidemiens virkninger på samfundet og forvaltningen i et område med usædvanlig rigt kildemateriale, slotslenet Maurienne i Savoyen (nuværende Frankrig).

De dramatiske begivenheder under den Sorte Død påkalder sig til stadighed stor interesse hos det historisk interesserede publikum. I forbindelse med nye epidemier (fx AIDS) bliver den Sorte Død hyppigt inddraget som sammenligningsmateriale og metafor, men parallellen er som oftest misvisende. Derimod er der betydelig relevans, også i et nutidigt, globalt perspektiv, i at undersøge betingelserne for, at samfund kan modstå og overleve så voldsomme påvirkninger uden at bryde sammen. Ved at vise, at samtiden håndterede pestens problemer rationelt ud fra tidens forudsætninger, kan projektet medvirke til at ændre de udbredte forestillinger om en "irrationel", "mørk" middelalder, som endnu spiller en stor rolle i den moderne debat.

I planperioden vil der blive fokuseret på to delprojekter:

Coping with the Black Death: Human response to the plague 1347-1370

Formålet hermed er en undersøgelse af de samfundsmæssige reaktioner på den Sorte Død under det første pestudbrud og i den første generation derefter i Europa som helhed, jf. ovenfor.

Undersøgelsen vil tage udgangspunkt i konventionel historisk metode, suppleret med inspiration fra antropologi og sociologi samt religionsvidenskab. Det bemærkes, at det ikke er hensigten at tage stilling til den aktuelle debat om den Sorte Døds epidemiologi, da jeg savner de lægevidenskabelige forudsætninger herfor. For den aktuelle problemstilling er det tilstrækkeligt at kunne bestemme pestens omfang; i denne forbindelse trækkes der også på demografisk teori og metode.

Da delprojektets sigte er europæisk, vil kildegrundlaget hovedsagelig være trykte kilder og sekundær litteratur.

Delprojektet er individuelt. Gennem deltagelse i internationale konferencer har jeg opbygget et internationalt kontaktnetværk på området, der søges udbygget i planperioden.

Delprojektet skal resultere i en bog, som skrives under kontrakt med Manchester University Press. Undervejs vil undersøgelsen resultere i foredrag på konferencer og eventuelt publicering af artikler.

Der foreligger et råmanuskript til fremstillingen af de umiddelbare reaktioner på den Sorte Død. Af omfangsmæssige grunde agtes dette nu omarbejdet til en selvstændig bog til færdiggørelse i 2010. Videreførelsen af undersøgelsen i form af en bog om til-

pasningen til situationen efter den Sorte Død (perioden ca. 1350-1370) vil blive påbegyndt med en materialeindsamling.

Arbejdet kan udføres inden for forskningstiden, evt. suppleret med kortvarigt frikøb i den sidste skrivefase.

Den Sorte Døds virkninger på samfundet i Maurienne (Savoyen) ca. 1315-1390.

På baggrund af en analyse af samfundsstrukturen i slotslenet Maurienne i generationen forud for den Sorte Død (som her ramte i 1348) vil det blive undersøgt, hvorledes samfundet modificeredes og tilpassede sig til den nye situation, pesten skabte. Som første led heri undersøges det, hvorledes lokalforvaltningen tilpassede sig situationen, idet dette er en forudsætning for en korrekt tolkning af de oplysninger, der fremgår af lokalforvaltningens regnskaber.

Metode og teori vil være konventionel historisk metode, suppleret med inspiration fra samfundsvidenskaberne.

Grundstammen i undersøgelsen er et rigt materiale af næsten ubrudte regnskabsserier fra slotslenet Maurienne (lensregnskaber for hele det 14. årh., dog med betydelige lakuner indtil 1327; skattemandtal 1318-1375) og dommerembedet for Tarentaise og Maurienne (fra 1315 og århundredet ud). Regnskaberne, som er upublicerede, suppleres med trykt og utrykt diplommateriale.

Delprojektet er individuelt. Jeg har gennem årene opbygget et godt kontaktnet i de miljøer, som arbejder med det savoyiske magtområde i senmiddelalderen, navnlig ved universiteterne i Chambéry (Frankrig) og Lausanne (Schweiz).

Resultaterne vil blive formidlet i en fremstilling i bogform af lokalforvaltningens historie i Maurienne fra ca. 1315 til begyndelsen af det 15. årh. (sprog: Fransk). Dertil kommer deltagelse med foredrag på konferencer og publicering af artikler. På længere sigt tilsigtes en fremstilling i bogform af samfundsudviklingen i Maurienne i det 14. årh.

Kildematerialet er indsamlet på flere forskningsrejser i perioden 1976-1992. Kortere forskningsrejser til yderligere materialeindsamling kan blive nødvendige. Råmanuskript til dele af bogen om lokalforvaltningens historie foreligger, og denne bog agtes fuldført 2012. Fremstillingen af samfundsudviklingen udskydes til næste planperiode.

Arbejdet udføres inden for den normerede forskningstid, evt. suppleret med kortere frikøb.

Strukturændringer i Danmark og Norden i 15-1600-tallet

Seniorforsker, lic. phil. Leon Jespersen,
B&K-afdelingen, Rigsarkivet, København.

Tidlig-moderne tid (1500-1700) er i flere henseender en interessant periode. Der er på mange måder tale om en brydningstid, økonomisk, socialt, militært og politisk. Perioden er kendetegnet ved voksende statsudgifter til et ekspanderende bureaukrati og ikke mindst til et stående, militært beredskab, der måtte organiseres og finansieres i statsligt regi.

De stærkt øgede statsudgifter stillede nye krav til finansieringsform og -kilder. Fra ældre tid var "offentlige" udgifter finansieret af domæner, det vil sige af indtægterne fra krongodset. Men med stigende udgifter viste domæneindtægterne sig utilstrækkelige, og behovet måtte i stigende grad finansieres ved skatteindtægter.

Det aktualiserede nogle politiske problemer, dels om skattebevillingsretten, dels om dispositionsretten til bevillingerne. Magtkampen udspillede sig ikke blot på det forfatningsmæssige, men også på det forvaltningsmæssige plan.

Det større statslige forbrug (opkrævning og udpumpning af penge) satte en økonomisk-social omfordelingsproces i gang, der foranledigede en velstandsfordeling på tværs af skellene mellem rigets stænder. Også på andre måder blev standssamfundet udfordret.

Standssamfundet byggede på en kodificeret ulighed, samt på at man var noget i kraft af fødsel. I samme takt som ikke-privilegerede stænder erhvervede kvalifikationer, der var efterspurgt, voksede tanken om et meritokrati, hvor man ikke var noget i kraft af fødsel, men blev noget i kraft af kvalifikationer. Det gjaldt også det militære format, hvor adelen havde stadig vanskeligere ved at forsvare sin forsvarsfunktion, der var begrundelsen for dens udstrakte privilegier. Økonomisk-socialt og kvalifikationsmæssigt gik skellene nu ikke vertikalt mellem stænderne, men horisontalt på tværs af stænderskellene. Det blev ledsaget af ønsket om politisk indflydelse. Det kunne føre til en magtkoncentration enten i form af en stænderstat med politisk indflydelse for stænderne eller til enevælde – med en magtkoncentration hos monarken.

Mange af disse strukturændringer oplever man i forskellig form i Europa, men ved opstillingen af generelle teorier har det vist sig, at Skandinavien ikke blot skiller sig ud, men at der også indenfor Skandinavien optræder nogle iøjnefaldende forskelle. Komparation giver perspektiv. En afprøvning af teorier – også inden for Skandinavien – kan derfor fungere som katalysatorer og kaste lys over baggrunde for forskellene og ligheder.

Under dette forskningsområde er det væsentligste delprojekt

Gamle og nye eliter - strukturændringer i 15-1600-tallets Danmark set i et nordisk perspektiv

I 15-1600-tallet fik statsmagten ændrede og udvidede opgaver. Men hvordan påvirkede denne udvikling 15-1600-tallets danske og svenske samfund, og hvilke reaktioner fremkaldte den på politisk, økonomisk, socialt og administrativt plan? Og var der en vekselvirkning ikke blot mellem statslige tiltag og de samfundsmæssige

reaktioner på disse, men at også tiltag nedefra, der ikke direkte kan opfattes som reaktioner på statens ageren, påvirkede statsmagts udvikling? Det skal undersøges gennem en række punktstudier, der i et opgør med teleologisk historieskrivning skal give mulighed for på forskellige tidspunkter at vurdere mulige udviklingslinjer, primært med hensyn til at vurdere grundlaget for henholdsvis gamle eliter og forudsætningerne for fremkomsten af nye eliter.

Undersøgelsen struktureres som en antologi – en paraplyafhandling - hvor der foretages en række punktnedslag, der er udvalgt efter, at de repræsenterer nogle strukturelt vigtige begivenheder eller samfundsforhold. Mere konkret, men også forenklet, vil de i stikordsform omfatte følgende temaer: Stændersamfundet (dets struktur, opretholdelse og nedbrydning), stændernes privilegier og –modydelser (herunder embedsbesættelser og forsvarsplicht), forvaltnings- og forfatningsforhold, stændersamfundet og den ændrede fordeling af kvalifikationer og økonomisk magt, forfatningsdiskussion og forfatningsændring.

Formålet er gennem 12-15 punktundersøgelser at belyse forholdet mellem statsmagt og samfund, men også at forene relativt snævre kildekritiske studier med mere overgribende teorier og udviklingsforløb, dels i et dansk, dels i et nordisk komparativt perspektiv. Fremgangsmåden er samtidig et opgør med en historieskrivning, hvor elementer i forklaringer tilrettelægges med viden om det senere, faktiske begivenhedsforløb, samtidig med at man skal undgå at skrive en kontrafaktisk historie. Nedslagene benyttes til, at man på forskellige tidspunkter og samfundsområder kan vurdere, hvilke udviklingslinjer, der tegnede sig for samtiden – en fremadskuende betragtningsskema. Flere af undersøgelserne vil knytte an til de iagttagelser, man gjorde under den langvarige debat om det 17. århundredes krise, ikke for at genoplive denne debat, men for at udnytte dens resultater som analyseredskaber

De fleste nedslag vil tage udgangspunkt i materiale vedrørende forhold i Danmark; andre tager det i svenske forhold; men det tilstræbes, at alle undersøgelser rummer et nordisk, komparativt aspekt. Forhold i den norske rigsdal inddrages kun i begrænset omfang. Komparationen skal dels vise, hvad der er særegent, og hvad der er mere generelt eller fælles-nordisk, ligesom den nordiske komparation kan bidrage til at forklare såvel forskellige som ensartede udviklingslinjer.

Med en fremstilling, der er opbygget omkring 12-15 delundersøgelser, som hver omfatter såvel kildekritiske undersøgelser som generel teoridannelse, og hvor der relateres til forhold i det øvrige Norden, kan der inddrages en ganske betydelig mængde kildemateriale og litteratur. Som hovedregel vil der blive inddraget primært kildemateriale ikke blot til undersøgelse af danske forhold, men i flere tilfælde også til undersøgelse af forhold i det svenske rige. Ved flere lejligheder har jeg haft mulighed for at indsamle primært kildemateriale ved Riksarkivet i Stockholm, ligesom der igennem årene er indsamlet stof fra den finske rigsdal. Resultaterne af de kildekritiske undersøgelser vil blive vurderet i relation til fortolkninger og teorier, fremsat i sekundærlitteratur.

Undersøgelsen skal munde ud i en bog med et omfang af cirka 250 sider. Fremstillingen bygger til dels på tidligere udarbejdede undersøgelser, og der har

således været arbejdet med stoffet igennem lang tid. Arbejdet er nået ganske langt frem, så det efter planen kan afsluttes i 2009.

I tilknytning til dette hoveddelprojekt vil der blive udført nogle mindre metodiske og historiografiske arbejder:

Komparativ metode med henblik på udforskningen af Norden i tidlig-moderne tid

Stort set al historieskrivning rummer komparation, hvad enten denne sker synkront eller diakront. Alligevel er komparation ikke et hyppigt diskuteret emne inden for historieforskning. Ofte har sociologer – eller "historiske sociologer" – antropologer og andre diskuteret komparativ metode end historikerne selv. I delprojektet diskuteres, om der findes en særlig "komparativ metode", hvilke metodiske, kildekritiske og andre krav, der stilles til komparation, og hvilke typer forklaringer, der kan udledes af komparation.

Eksempelmaterialet vil blive hentet fra tidlig-moderne (1500-1700) nordisk historie. Projektet skal resultere i en artikel. Omfanget vil blive på 30-50 sider. Der er tale om et spin-off fra ovennævnte arbejde, så der skal kun foretages begrænsede tilretninger for at færdiggøre manuskriptet.

Knud Fabricius – et historiografisk rids

Ved Roskildefreden 1658 mistede Danmark (med afståelsen af Skåne, Halland og Blekinge) omkring 1/3 af sit territorium og sin befolkning. Afståelsen af områderne øst for Øresund blev for 100 år siden behandlet af historikeren Knud Fabricius. Hans storværk "Skaanes Overgang fra Danmark til Sverige" I-IV, der udkom i årene 1906-1958, er stadig hovedværket om emnet. På trods af dette har man ikke nærmere undersøgt Knud Fabricius' metode og arbejdsmåder. I projektet inddrages også andre af Knud Fabricius' arbejder med henblik på en historiografisk placering af denne historiker, der har produceret en række større og skelsættende, synteseformede arbejder, men samtidig alligevel har haft et ret anonymt eftermæle. Projektet skal udmøntes i en artikel – eventuelt i et nordisk tidsskrift. Der er tale om en tilrettet version af et foredrag, jeg tidligere har holdt ved Center for Danmarksstudier ved Lunds Universitet.

E. Ladewig Petersen antologi (inkl. historiografisk placering)

Professor E. Ladewig Petersen har i den seneste menneskealder sat sit præg på udforskningen af Danmarks historie i tidlig-moderne tid. I Kildeskriftselskabets regi udgives en antologi med nogle af E. Ladewig Petersens vigtigste arbejder. Kildeudgaven ledsages af et historiografisk signalement af E. Ladewig Petersen. Arbejdet består i scanning og tekstgenkendelse samt udarbejdelse af en historiografisk indledning. Det udføres sammen med lektor Sebastian Olden-Jørgensen, Københavns Universitet.

Et andet delprojekt inden for det overordnede forskningsområde er:

Luksuslovgivning i Danmark i 1500-1600-tallet

Som nævnt ovenfor i signalementet af forskningsområdet skete der i tidlig-moderne tid en større økonomisk og social omfordeling, ikke blot i det danske, men også i de andre nordiske og europæiske samfund. Den ændrede velstandsfordeling skyldtes blandt andet, at statsmagten i højere grad opkrævede og udgav større pengemængder til finansiering af sine voksende opgaver. Den ændrede velstandsfordeling påvirkede også forbrugsmønstrene.

Dele af de upriviligerede stænder udfoldede i højere grad et luksusbetonet forbrug, der afspejlede sig i klædedragter og ved sammenkomster, dåb, bryllupper og begravelser. Selv om økonomiske forhold i sig selv hverken kan begrunde eller nedbryde funktionelt begrundede stænderskel, blev luksusforbruget af de privilegerede stænder opfattet som afspejlende sociale ambitioner. Den voksende statsmagt, der i højere grad greb ind i borgernes liv, udstedte i 15-1600-tallet en række såkaldte "luksusforordninger", der i detaljer regulerede rammerne for sammenkomster og klædedragt. Luksuslovgivningen bliver dermed målestok for en række samfundsmæssige ændringer i tidlig-moderne tid.

Reguleringen fandt forskellige begrundelser: religiøst-moralske, statsfinansielle, økonomisk-sociale samt statusadskillende. Den tætte luksuslovgivning afspejlede dermed en række centrale samfundsmæssige forhold og forandringer, der har perspektiver, der rækker langt ud over de områder, som den regulerede. En undersøgelse af luksuslovgivningen kan både give et billede af de samfundsstrukturelle ændringer og af lovgivernes selvopfattelse. Luksuslovene var hverken noget specifikt dansk eller nordisk fænomen. De kendes i mange varianter fra andre europæiske lande, og projektet giver derfor oplagte muligheder for komparation.

Formålet med projektet er at give en analyse af den omfattende – og undertiden noget ejendommelige – lovgivning, der regulerede de respektive stænders forbrug. Men primært skal undersøgelsen af luksuslovgivningen anvendes som et spejl på og en indikator for de samfundsmæssige ændringer og brydninger, der prægede perioden. Status spillede en vigtig rolle i adelsvældens privilegie- og stændersamfund, og denne rolle voksede, efterhånden som de økonomisk-sociale skillelinjer gik på tværs af stænderskellene. Luksuslovene afspejler på mange måder stænder- og privilegiesamfundets kriser i adelsvældens tid. Ved at udstrække undersøgelsen til omkring 1700 belyses luksuslovenes funktion under den tidlige enevældes rangsamfund.

Lovstoffet vil blive anvendt til at belyse en række af de samfundsstrukturelle ændringer, der fandt sted i tidlig-moderne tid. Da projektet må inddrage begreber som eksempelvis status og social prestige, mode m.m. vil man med fordel kunne inddrage såvel begreber som metoder fra sociologi og etnologi.

Projektet vil munde ud i en artikel, der henvender sig til såvel faghistorikere som til historisk interesserede. Hvis den får et nordisk præg, kunne man overveje en

engelsksproget artikel. Denne artikel skal have form af en sammenskrivning af tidligere trykte og utrykte arbejder, så der skal ikke foretages flere primærstudier.

Inden for forskningsområdet vil der blive tilrettelagt to kildeudgivelser:

Aktstykker og oplysninger til rigsrådets og stændermødernes historie i Frederik III' s tid

I årene 1883-1890 udgav Kr. Erslev "Aktstykker og Oplysninger til Rigsraadets og Stændermødernes Historie i Kristian IV's Tid" I-III. Arbejdet blev videreført i årene 1959-1975, da C. Rise Hansen udgav tre bind vedrørende årene 1648-1653, hvorefter arbejdet gik i stå. Årene 1653-1660 var turbulente i Danmarks historie. Økonomisk, socialt og politisk afspejlede de store forandringer. Det vil være til stor gavn for dansk forskning at få adgang til kildemateriale fra kongemagt, rigsråd og stænder i trykt form. Erfaringen viser, at netop publicering af kildematerialet indvirker kraftigt på benyttelsen. En fortsættelse af Kr. Erslevs og C. Rise Hansens kildeudgaver vil styrke udforskningen af de skelsættende år op mod enevældens indførelse. Kildeudgaven udgives i Kildeskriftselskabets regi sammen med arkivar Christian Larsen. Projektet er nået ganske langt. Der mangler at blive transskriberet enkelte kilder fra 1660 og at blive udarbejdet sammenbindende tekst for flere år. Arbejdet forventes afsluttet 2010.

Rigets indtægter og udgifter 1600-1656

Frem mod midten af 1600-tallet oplevede Danmark voksende statsfinansielle problemer. Indtil 1620'erne havde Danmark haft karakter af en domænestat, det vil sige at kronens udgifter primært blev dækket af indtægter fra domænerne, fra krongodset. Men herefter blev statens udgifter i højere grad skattefinansierede. Ekstraordinære skatter skulle bevilges af rigsråder, så kongemagten måtte til stadighed begrunde behovet for nye skatter. For at afdække forholdet mellem rigets indtægter og udgifter blev der med års mellemrum opsat såkaldte "overslag" mellem indtægter og udgifter, en slags budgetter. De blev beregnet som gennemsnit af foregående års poster, men hvad man regnede til rigets ordinære indtægts- og udgiftsposter var politisk bestemt. Ekstraordinære indtægts- og udgiftsposter figurerede ikke i overslagene, men når hertil blandt andet regnedes udgifter til militæret, omfattede overslagene en stadig mindre del af det reelle statsbudget. Med trykningen af disse overslag med fyldige realkommentarer får forskere, der beskæftiger sig med tidlig-moderne historie, lettere adgang til et centralt kildemateriale. Denne række (delvis) politisk bestemte overslag skal publiceres som en kildeudgave i Kildeskriftselskabets regi. Stort set alt materiale er indsamlet, ligesom jeg har adgang til transskriptioner af det meste af materialet. Arbejdet består primært i kontrol af transskriptioner samt udarbejdelse af realkommentarer. Projektet forventes afsluttet inden for et par år.

I en kronologisk tilknytning til hovedforskningsområdet står endvidere tre forskningsprojekter, som der vil blive arbejdet med 2009-2012:

Øresundstolden – begrundelse efter 1658

Den danske kongemagt sad frem til 1658/1660 på begge sider af Øresund. Fra Erik af Pommerns tid (ca. 1429) opkrævede den danske konge told i Øresund. Toldopkrævningen blev begrundet med, at Øresund var kongens farvand, hvor han herskede suverænt. Efter 1658 mistede Danmark landskaberne øst for Øresund, og den ene bred af Øresund befandt sig herefter på svenske hænder. Men Danmark fortsatte med toldopkrævning i Sundet helt frem til 1857, da USA fik tvunget en sundtoldafløsning igennem. Få historikere har imidlertid undret sig over, at Danmark fortsat kunne opkræve told i Øresund, efter at den ene bred var svensk, og endnu mere forbavsede er det, at Sverige ved Den Store Nordiske Krigs afslutning 1720 endda mistede sin gamle toldfrihed i Øresund. I projektet skal det undersøges, hvordan Danmark fortsat kunne opkræve told i Øresund efter at Danmark og Sverige beherskede hver sin søbred. Projektet vil – i første omgang – munde ud i en dansk artikel, efterfølgende måske i en engelsksproget. Jeg udarbejder en længere artikel, der skal indgå i en antologi om Øresundstolden, så arbejdet i 2009 består nærmest i redaktionelt arbejde.

Wallenstein og Danmark

I sidste halvdel af 1620'erne følte Danmark sig truet af den tyske kejser og den katolske ligas fremmarch. Hertil kom den tyske kejsers hærfører Albrecht von Wallensteins planer om en østersø-flåde. Dansk og europæisk politik blev i stigende grad tættere integreret. Hvorledes opfattede og forholdt Danmark sig til de krigshandlinger, der senere er gået over i historien som 30-årskrigen? Det omfatter naturligvis spørgsmålet, om Danmark opfattede krigshandlingerne som en religionskrig, der krævede støtte til trosfællerne, eller om det var mere realpolitiske motiver, der var styrende. Men det rejser også spørgsmålet om forholdet på det personlige plan. Hvorledes skal man opfatte Wallensteins holdning til Danmark? Efter Danmarks uheldige deltagelse i 30-årskrigen (1625-29) slap Danmark forbløffende let fra nederlaget, ikke mindst på grund af Wallensteins personlige indgriben i fredsforhandlingerne. Hvad dikterede hans holdning? Projektet vil resultere i en tysk-sproget artikel, der publiceres i en tysk antologi. Artiklen vil få form af en revideret udgave af et foredrag, jeg skal holde i november 2008.

Krapperrups historie indtil 1658

Mange danske historikere projicerer Danmarks nuværende areal tilbage på fortiden med det resultat, at tidligere danske landområder ofte ikke påkalder sig megen interesse. At Skåne var et gammelt dansk kerneområde fortæller sig undertiden. Skåne var en rig, adelsdomineret landsdel, hvad de mange adelsgårde, der ligger tæt i landskabet, vidner om. En af disse herregårde var Krapperrup gods ved foden af Kullen. Krapperrup var i perioden 1350-1658 ejet af flere fremtrædende adelsslægter, og det historie analyseres i relation til den økonomiske, sociale, militære og politiske udvikling i Danmark. Ud fra et arkivfagligt synspunkt er det desuden noget af et puslespil at samle spredte kildeoplysninger til en samlet fremstilling af et gods' historie før enevælden. Efter Skånes overgang til Sverige flyder kilderne omvendt

ganske rigeligt. Undersøgelsen vil resultere i en bog på ca. 200 sider. Manuskriptet er næsten afsluttet. Der mangler et kapitel og en revision af teksten. Projektet afsluttes i 2009.

Studier i 1700-tallets kulturhistorie

Tyge Krogh, seniorforsker, dr.phil.,
Rigsarkivet, Publikumsafdelingen

1700-tallet er ofte beskrevet som perioden, hvor det moderne samfund skabes, og forskningen har fokuseret på de elementer, der peger fremad mod vore dages samfund. Der er behov for at supplere denne forskning med undersøgelser, der også beskriver de tabende kulturtræk, og ser på udviklingerne i deres samtidige kontekst. En central men forskningsmæssigt forsømt del af periodens selvforståelse var de religiøse forestillingsstrukturer, som havde stor betydning for periodens forestillingsverden og kultur. Projektet vil belyse dette område ud fra forskellige vinkler.

Projektet har tre elementer:

Gennem detailstudier vil jeg undersøge udviklingen i de religiøse forestillingsstrukturer i krydsfeltet mellem elite og folk. Disse studier vil for en stor del tage afsæt i retssager, jeg er blevet opmærksom på gennem mit arbejde med bogen 'Oplysningstiden og det magiske'.

Gennem komparative studier baseret på litteratur- og kildestudier vil jeg undersøge Danmark-Norges kulturfællesskab med de nordeuropæiske evangelisk-lutherske fyrstestater. Den evangelisk-lutherske identitet havde stor betydning for selvforståelsen i Danmark-Norge og flere andre nordeuropæiske stater og kulturudvekslingen styredes ofte af det religiøse fællesskab.

Endelig ønsker jeg at diskutere de metodiske aspekter af kulturhistorisk analyse samt teoretisk overveje religionens placering i samfundsudviklingen.

Projektet vil benytte empiriske dybdeanalyser i tilknytning til den mikrohistoriske metode (Carlo Ginzburg, Primo Levi) samt generel kulturhistorisk metode. Projektet vil diskutere teorier om religion og samfund (bl.a. Emile Durkheim, Max Weber, Mary Douglas).

Projektet vil strække sig over perioden 2009-2012 og vil munde ud i artikler og muligvis en mindre monografi. Der skal formentlig søges om frikøb til realisering af dele af projektet.

Som nævnt er studierne i 1800- og 1900-tallets historie stærkere præget af tematisk og geografisk specialisering. En undtagelse fra denne regel udgør besættelsestiden og opgøret i den umiddelbare efterkrigstid:

2. verdenskrig og dansk besættelsestid

Peter Birkelund, seniorforsker, arkivar, ph.d.

Rigsarkivets Publikumsafdeling

Den store og vedvarende offentlige interesse for forholdene under Danmarks besættelse 1940-45 og i forbindelse med det efterfølgende retsopgør betyder en stor efterspørgsel efter arkivalier fra perioden. Det stiller krav til publikumsvejledningen om forskningsbaseret ekspertise på dette felt.

Forskningsfeltet vil i alt væsentligt beskæftige sig med besættelsestiden i bred forstand, men inden for denne ramme vil der navnlig blive arbejdet med to projekter:

Konfiskationer af ejendom under og efter den tyske okkupation

Det er lidet belyste emner, som primært knytter sig til administration og forvaltning af ejendom under besættelsen og efter befrielsen:

- Konfiskation af tysk og japansk ejendom i Danmark efter befrielsen.
- Tyske beslaglæggelser af fast ejendom i Danmark under besættelsen.
- Guide til besættelsestidens arkiver og museer. Sker i samarbejde med Frihedsmuseet.
- Projekt om tysk terrorvirksomhed i Danmark (vil ikke blive beskrevet nærmere).

Begge projekter "Konfiskation af tysk og japansk ejendom i Danmark efter befrielsen" og "Tyske beslaglæggelser af fast ejendom i Danmark under besættelsen" er emner, der ikke tidligere har været genstand for videnskabelige undersøgelser og er derfor ukendte for den brede befolkning. At ingen har behandlet emnerne tidligere er i og for sig mærkeligt, idet et stort antal mennesker blev berørt af det og pengesummen, som var involveret, var ganske betragtelig.

Krigsskadeserstatninger til Danmark blev hovedsagelig betalt i form af konfiskation af tysk og japansk ejendom. "Ejendom" blev i denne forbindelse opfattet som både fast ejendom og værdipapirer. Ved lov af 30.3.1946 om Konfiskation af fjendtlig tysk og japansk Ejendom blev det overladt til en "Kommissarius for Konfiskation af Tysk og Japansk Ejendom" at eftersøge, overtage og realisere tyske og japanske værdier i Danmark. Flere end 20.000 personer blev berørt af loven. Tyske statsborgere som ikke kunne opfattes som "fjendtlige", f.eks. personer som havde været forfulgt af det nazistiske regime, kunne undtages. Afgørelser kunne ankes til Dispensationsnævnet vedr. Tysk og Japansk Ejendom. Men generelt var praksis streng: Der er eksempler på at selv antinazistiskes ejendom blev konfiskeret!

Også de tyske beslaglæggelser under besættelsen er stedmoderligt behandlet i forskningen og en nøjere undersøgelse vil være på sin plads. Tyske beslaglæggelser af fast ejendom skete frem til medio 1944 alt overvejende i forbindelse med inddragelse til militære formål (anlæggelse af anlæg og indkvartering af soldater). I krigens sidste del beslaglagdes skoler mv. til indkvartering af civile tyske flygtninge.

Vi kender antallet af beslaglæggelsessager (20.673), det samlede erstatningsbeløb (205 mio. kr.) og de danske myndigheder (Indenrigsministeriet og Vurderingsnævn), som varetog sagsbehandlingen i forbindelse med beslaglæggelserne, men savner en dybere analyse af det danske administrative apparat og dets virke. Udover en redegørelse for arbejdet og det lovgivningsmæssige, vil spørgsmålet om man fra dansk side søgte at påvirke udfaldet af beslaglæggelsessagerne stå centralt: Var der ved beslaglæggelser tale om dansk-tysk forhandling eller udelukkende om tysk dekret?

Formentlig vil det være naturligt at foretage komparationer med konfiskationer og beslaglæggelser i andre (tidligere) besatte lande, f.eks. Norge og Holland/Belgien. Kildegrundlaget vil være arkivalier, primært i Rigsarkivet og på Landsarkiverne.

For konfiskationerne af tysk og japansk ejendom vil det være:

- Kommissarius for Konfiskation af Tysk og Japansk Ejendom,
- Konfiskationsnævnet vedr. Tysk og Japansk Ejendom.
- Dispensationsnævnet vedr. Tysk og Japansk Ejendom,

For de tyske beslaglæggelser under besættelsen vil det være:

- Indenrigsministeriet, Tysk indkvartering: "Tyskersager",
- Indenrigsministeriets Afviklingskommissioner for Skødeklausejendomme,
- Indenrigsministeriets Afviklingsudvalg af 16.05.1945,
- Udvalget for Indkvarteringserstatning,
- Vurderingsnævnet for Indkvarteringserstatning.

Projekterne vil involvere samarbejde og idéudveksling med Frihedsmuseets videnskabelige personale og i Besættelsestidsnetværket "Kollaboration, modstand og flugt". Formidlingsmæssigt sættes der på monografier eller større artikler.

Guide til besættelsestidens arkiver og museer

Dette projekt, der foregår i snæver tilknytning med Frihedsmuseet, vil præsentere oversigter over arkivalier og museumsgenstande fra størsteparten af de danske arkiver og museer, som rummer materiale fra besættelsestiden. Ideen går tilbage til 1998, hvor Frihedsmuseet ønskede at lave en landsdækkende registrering af materiale fra besættelsestiden. En forespørgsel blev udsendt og 220 institutioner svarede tilbage, at de gerne ville deltage i projektet. Endemålet skulle være en samlet databaseregistrering af al væsentlig besættelsestidsmateriale i Danmark.

Grundet mange faktorer lå projektet stille i flere år. I 2002 blev ideen taget op igen, og Rigsarkivet blev koblet på projektet. Siden er der udviklet en database, som institutionerne skal indtaste oplysninger i, og de fleste samlinger på Frihedsmuseet og i Statens Arkiver er registeret i basen. Det er tanken, at oplysningerne skal publiceres på internettet og være frit tilgængelige. Arbejdet med registrering foregår fortsat løbende, men afslutning af projektet ligger noget ud i fremtiden.

Forskningen vil foregå i den tildelte forskningstid, men formentlig skal der søges om eksterne midler til frikøb i en periode i 2009-2010.

Forvaltningshistorie

Forvaltningshistorie er en kerneopgave for forskningen i Statens Arkiver. Der er i de senere år satset betydelige ressourcer på denne disciplin. Her kan nævnes den store kildesamling i fem bind med titlen "Kilder til dansk forvaltningshistorie", som blev afsluttet i foråret 2008, samt en antologi om samfundsplanlægningen i 1950'erne, som ligeledes udkom i 2008. I den kommende periode er hovedsatsningen:

Projekt DigDag (Digitalt atlas over Danmarks historisk-administrative geografi) – et tværfagligt og tværinstitutionelt samarbejdsprojekt.

Inge Bundsgaard, arkivchef for Publikumsfunktionerne ved Rigsarkivet og Landsarkivet for Sjælland

Baggrund

En meget stor del af de spørgsmål vi dagligt stilles over for på vores læsesale vedrører på en eller anden måde vores historisk administrative geografi: Hvilken kommune og hvilken retskreds tilhørte Rønnebæk i 1875, i 1920? Og hvor finder man kilderne til Rønnebæks fattigvæsens historie eller kilderne til retssager vedr. beboerne i Rønnebæk? Spørgsmål af den art møder vi alle hver eneste dag på læsesalen, over telefonen eller i form af skriftlige forespørgsler. Mange arkiver har derfor gennem tiden udarbejdet mere eller mindre avancerede hjælpemidler til at håndtere sådanne spørgsmål: Fortegnelser over hvilke sogne, der til forskellige tidspunkter hørte ind under hvilke kommuner, herreder og amter, eller hvilke sogne, der hørte ind under hvilke retskredse osv. Hjælpemidlerne kan være mere eller mindre fuldstændige og er som oftest blevet udarbejdet for hver myndighedstype for sig. En samlet nøgle – en samlet oversigt – har manglet.

Næsten lige så længe, som vi i Statens Arkiver har arbejdet med udviklingen af den danske arkivdatabase – Daisy – har det derfor også været en af de langsigtede ambitioner på et tidspunkt at få udviklet en geografisk søgeindgang til databasens oplysninger om arkivskabere og arkivalier. Da en række forskere og historikere ved Københavns Universitet, Syddansk Universitet og Kort og Matrikelstyrelsen derfor i 2006 tog initiativ til at etablere et samarbejde omkring mulighederne for at udarbejde en fælles digital vektorbaseret kortserie over Danmarks historisk-administrative inddeling, måtte Statens Arkiver naturligvis være interesseret i at deltage. Helt fra starten tænkte man sig, at en sådan digital kortserie måtte kunne benyttes både som en søgeindgang til arkiverne, som et værktøj til kortlægning af historiske data og som et digitalt atlas i egen ret. Udgangspunktet for samarbejdet var konstateringen af, at en række forskningsinstitutioner og forvaltningsmyndigheder i dag er i besiddelse af store mængder af informationer, der knytter sig til stednavne og lokaliteter. Disse informationer er imidlertid organiseret efter institutionsspecifikke "nøgler" eller geografiske koder, og kan derfor ikke uden videre nyttiggøres i bredere

sammenhænge. Samtidig er der gennem de senere år mange steder arbejdet med at digitalisere historisk kortmateriale. Det måtte derfor være oplagt at søge at koordinere de forskellige initiativer og drage nytte af de enkelte institutioners forskellige ekspertise og kompetencer. Her var med andre ord et oplagt område, hvor der ville kunne høstes store fordele, hvis der kunne opnås en synergieffekt gennem en koordineret indsats.

Projekt DigDag og dets visioner

Kort tid efter at vi i denne kreds så småt var gået i gang med at afdække fælles behov og mulighederne i et videre samarbejde, afsatte den danske regering en pulje på 600 mill. kroner til styrkelse af den danske forskningsinfrastruktur til uddeling ved Forsknings- og Innovationsstyrelsen i årene 2007-2009. Der var ved den første ansøgningsrunde til denne pulje i maj 2007 mulighed for i første omgang at søge støtte til projektmodning, og det blev hurtigt besluttet i kredsen af deltagere at søge at etablere et konsortium blandt de interesserede institutioner, der kunne indgive en sådan ansøgning. For her måtte der om noget være tale om et stykke humanistisk/samfundsvidenskabeligt forskningsinfrastruktur.

I løbet af foråret 2007 lykkedes det at etablere et bredt tværfagligt og tværinstitutionelt konsortium under ledelse af Statens Arkiver bestående af så forskellige institutioner som - foruden Statens Arkiver - Kort og Matrikelstyrelsen, Kulturarvstyrelsen, Nationalmuseet, Det kgl. Bibliotek, Kartografisk Dokumentationscenter ved Syddansk Universitetscenter og ved Københavns Universitet fra det Humanistiske Fakultet Nordisk Forskningsinstitut (Afdelingen for Navneforskning) og Saxo-instituttet (Afdelingen for Historie) og fra Det Biovidenskabelige Fakultet, tidligere Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, Center for Skov, Landskab og Planlægning.

Konsortiet søgte og fik 1 mill. kroner til det ønskede forprojekt. Det fælles overordnede formål for ansøgning var at undersøge mulighederne for at skabe et fælles, nationalt webbaseret digitalt atlas over Danmarks historisk-administrative inddeling fra middelalderen til i dag; et digitalt atlas som i sig selv kan udgøre et selvstændigt opslagsværk og forskningsredskab, og som ikke mindst kan fungere som en fælles søgeindgang til oplysninger om de store kulturarvsinstitutioners topografisk relaterbare samlinger.

Fra Statens Arkivers side har følgende deltaget i forprojektet: Arkivar og seniorforsker Karl Peder Pedersen, der har fungeret som projektsekretær, og seniorkonsulent Torben Jensen, der især har bidraget med design og opbygning af testdatabasen og arbejdet med kvalitetssikring. Desuden har undertegnede fungeret som formand for styregruppen. I projektets indledende faser har desuden arkivar og seniorforsker Leon Jespersen og arkivar Lise Qwist Nielsen samt arkivar og projektleder Anders Sode-Pedersen deltaget.

Det digitale atlas er tænkt opbygget i et Geografisk Informationssystem, koblet til en relationsdatabase - et spatio-temporalt webbaseret GIS. Der er visionen at brugeren både kan pege på en lokalitet på kortet og søge på et bestemt et geografisk stednavn og herefter få vist hvilke administrative inddelinger, f.eks. hvilke retskredse, denne lokalitet over tid er indgået i. Det er videre visionen, at sådanne søgninger kan

kombineres med søgninger i de enkelte institutioners egne databaser, sådan at brugeren ikke blot kan få vist hvilke retskredse lokaliteten over tid er indgået i, men også hvilke samlinger af retslig karakter, der er bevaret materiale fra i de enkelte institutioner.

Det digitale atlas vil således kunne fungere som et historisk-topografisk-administrativt søgeredskab for forskningen til topografisk relaterede samlinger. Det vil også kunne fungere som et digitalt opslagsværk i forbindelse med fysisk planlægning og miljørelaterede undersøgelser og forskning. Endelig vil det kunne skabe en ensartet basis for forskning inden for bl.a. historie, arkæologi, stednavne, statistik og geografi. Det vil tilbyde et digitalt kartografisk skelet til tematiske kortlægninger og analyser, ligesom det vil kunne bidrage til præcise indplaceringer af Danmarks bebyggelser over tid i relevante administrative enheder.

Projektets resultater

Forprojektet, der nu er tilendebragt, viste at visionerne kan realiseres i praksis. Med udgangspunkt i et konkret amt, Odense amt på Fyn, blev der i løbet af det år forprojektet strakte sig over, gennemført praktiske forsøg med etablering af det fornødne data- og kortgrundlag, design af datamodel og programmering af en forsøgsdatabase, indtastning af data, og test af hvordan denne database kan spille sammen med institutionernes forskellige registraturdatabaser. Forprojektet gav desuden et grundlag for at vurdere, hvordan et samlet projekt vil kunne gennemføres, og hvad det vil koste

På grundlag af forprojektets resultater har konsortiet nu indgivet en fælles samlet ansøgning til Forsknings- og Innovationsstyrelsen på i alt godt 28 mill. kroner. til gennemførelsen af et fuldt udfoldet projekt i løbet af årene 2009-2011. Det er naturligvis vores håb, at ansøgningen imødekommes, men selv hvis det ikke skulle ske, så har dette projekt under alle omstændigheder været nyttigt og lærerigt. Ud over de rent faglige resultater har projektet ikke mindst klart demonstreret, hvad der kan opnås gennem et bredt tværfagligt og tværinstitutionelt samarbejde mellem de store kulturarvsinstitutionerne og forskningsinstitutionerne på et område, hvor interesserne er fælles, og hvor ingen af institutionerne hverken finansielt eller kompetencemæssigt ville kunne løse opgaven alene.

Blandt de følgende individuelle forskningsprojekter indeholder adskillige et forvaltningshistorisk aspekt, og forskningsområder og -projekter som "På sporet af forbryderen. Kriminal efterforskningens og opdagelsespolitiets historie i København 1800-1863" og "Retshistorie i 1800-tallet med særligt henblik på retsplejen på lokalt niveau" kunne med lige så stor ret være rubriceret som forvaltningshistorie. Statens Arkiver lever således også i den kommende fireårige forskningsplan op til sin forpligtelse til at forske i administrationens historie.

Kriminalitets-, rets- og socialhistorie

I samfundet foregår løbende en debat om kriminelle, forbrydelse, opklaring, straf og afsoning, som kalder på en historisk perspektivering. I Statens Arkiver findes et stort og mangesidigt kildemateriale til belysning af disse emner. Der findes i arkiverne adskillige forskere, som beskæftiger sig med dem og med emner inden for den tilgrænsende socialhistorie. Statens Arkiver ønsker at støtte denne forskning og har søgt om midler hertil fra UMTS-bevillingen.

Den kriminelle fynske underverden i første halvdel af 1800-tallet

Peter Fransen, arkivar, seniorforsker, ph.d.
Landsarkivet for Fyn

Med udgangspunkt i egne tidligere studier af den fynske stortyv Frederik Hansen Berggreens virke udbygges arbejdet med analyser af det tyvenetværk, der synes at kunne skimtes. Der var mere tale om løse forbindelser, end om egentlig bandekriminalitet, men der tegner sig alligevel et omrids af et mere eller mindre organiseret distributionsled for hælervarer. Undersøgelsen skal sættes i relation til de hidtidige undersøgelser af fynske forbrydere og forbryderbander, men skal suppleres med nye primærundersøgelser. Målet er at få tegnet et mere detaljeret billede af den kriminelle fynske underverden fra begyndelsen til midten af 1800-tallet.

Den engelske historiker E.J. Hobsbawn har fremhævet, at bandekriminalitet tenderer til at blive epidemisk i tider med fattigdom og økonomisk krise. For samfund, hvor økonomien og produktionsforholdene er afhængig af landbrug, anføres det, at sådanne forhold ses i forbindelse med relativ lav efterspørgsel efter arbejdskraft i landbruget kombineret med, at det øvrige samfund ikke er tilstrækkeligt rigt eller udviklet til at opsuge den overskydende arbejdskraft. Under disse forhold peger han på nogle faktorer, der gør, at visse personer vil være specielt udsatte for at blive kriminelle:

- Personer, der ikke er integreret i det agrare samfund, det vil primært sige uden binding til produktionsjorden.
- Generelt mangel på jord med deraf følgende proletarisering og marginalisering i forhold til de styrende lag i samfundet.
- Ringe udsigt til social opstigning/social mobilitet.

Forholdene i Danmark og herunder også på Fyn kan i dele af 1800-tallets begyndelse siges at være underlagt disse præmisser.

I første omgang påtænkes det at sætte de kvindelige kriminelle i fokus, mens det i den hidtidige forskning især har været de mere spektakulære kriminelle "bedrifter" begået af mænd, der har stået i centrum. Det er min antagelse, at netop hvad angår afsættelsen af tyvekosterne, har de kvindelige hjælpere spillet en afgørende rolle.

Analyserne vil foregå på individniveau og vil forsøge at tegne et detaljeret billede af de familiemæssige, sociale og personlige forhold for aktørerne. Undersøgelsen kan i visse henseender siges at være beslægtet med mikrohistoriske undersøgelser.

Der er allerede gennemgået et omfattende retshistorisk materiale fra retsbetjentarkiverne og amsarkiverne. Resultaterne formidles via artikler og foredrag muligvis også i form af en monografi.

På sporet af forbryderen. Kriminal efterforskningens og opdagelsespolitets historie i København 1800-1863

*Karl Peder Pedersen, ph.d., arkivar og seniorforsker,
Landsarkivet for Sjælland.*

Inden for *forskningsfeltet retshistorie* har man først og fremmest fokuseret på kriminalitet og kriminalitetstyper, strafferetsbestemmelser og deres udvikling over tid samt strafferetspleje og domspraksis. Blandt institutionerne har interessen rettet sig mod domstolene og deres organisering og aktiviteter. Dette projekt vil således tilføje dette forskningsfelt en ny og næsten uudforsket dimension. Relevansen i relation til *Statens Arkiver* ligger deri, at undersøgelserne vil basere sig på kilder, der befinder sig på Landsarkivet for Sjælland og Rigsarkivet. Skulle man tale om nogen relevans for *samfundet*, må det blive undersøgelsens fokus på sammenhængen og samspillet mellem myndighedernes tekniske niveau og samfundsudviklingen.

Overordnet set går projektets problemstilling ud på at undersøge, hvilken rolle kriminal efterforskningen spillede i København 1800-1863, hvor de kriminalpolitimæssige opgaver fik en stadig vigtigere plads inden for det samlede politi- og efterforskningsindsats, hvilket i 1863 gav sig organisatorisk udslag i oprettelsen af et særligt kriminalpolitiinspektorat (opdagelsespolitiet). Det er projektets hovedproblemstilling at beskrive og analysere dette forløb med henblik på at få afklaret, hvilke drivkræfter, der påvirkede processen. En anden central problemstilling består i at analysere samspillet mellem kriminalpolitiets udvikling og den øvrige samfundsmæssige udvikling. Det skal søges belyst i hvilket omfang dette samspil – tilsigtet eller utilsigtet - førte til et mere overvåget og statskontrolleret samfund, samt i hvilket omfang kriminalpolitiets professionalisering og teknificering resulterede i en mere effektiv retshåndhævelse. Undersøgelsen vil også tilstræbe et komparativt element i form af sammenligninger med udviklingen i London, Hamburg, Oslo, Stockholm m.fl.

Undersøgelsesmetoden tager udgangspunkt i Michel Foucaults tese om, at en meget central drivkraft i samfundsudviklingen efter 1800 var ønsket om overvågning og kontrol. I bogen *Overvågning og straf* påviste han, hvorledes dette kom til udtryk på fængselsområdet. Jeg ser det som min opgave at undersøge, hvorledes dette

manifesterede sig uden for fængslerne, nærmere betegnet på kriminalefterforskningsområdet, som både forudsatte og skabte muligheder for en stadig stigende kontrol og disciplinering af alle samfundsborgere.

Konkret vil undersøgelsen på grundlag af et omfattende skriftligt kildemateriale analysere såvel de øverste beslutningstageres holdninger og motiver, som det københavnske politi- og efterforskningsapparats omfang og aktionsformer. I hvert kapitel suppleres mere brede fremstillinger med punktundersøgelser, som gør det muligt at præsentere den totale spændvidde i materialet.

Undersøgelsen baserer sig kun i meget begrænset omfang på kvantitative opgørelser. Jeg har dog på grundlag af de trykte kriminalstatistikker efter 1828, udarbejdet en oversigt, der belyser forskellene i kriminalitetstyper- og niveau i København og hele landet. I udgangspunktet betragtes København som en ganske tilfældig valgt europæisk storby, og derfor må det komparative element naturligt spille en rolle, ikke mindst også som et perspektiverende element.

Undersøgelsen beskæftiger sig også indgående med samfundets ændrede opfattelse af de kriminelle, og i den forbindelse også disses selvforståelse, og til belysning af disse spørgsmål inddrages samtidens debatlitteratur samt de forskellige egodokumenter, der foreligger fra kriminelles hænder.

Kildegrundlaget er arkivalier fra Københavns Politi (Landsarkivet for Sjælland og Københavns Stadsarkiv), Kongehus- og Hofmarskallatsarkiverne, Danske Kancelli, Justitsministeriet samt en række privatarkiver (Rigsarkivet) samt en række samtidige tidsskrifter og dagblade.

Der er etableret netværkssamarbejde med forskere, der arbejder med nærtbeslægtede emner. Slutproduktet er en disputats, der forventes indleveret senest 2010, efterfulgt af opfølgende publicering af artikler og forskningsformidling.

Projektet gennemføres i ordinær forskningstid samt under et allerede bevilget ½ år frikøb fra Kulturministeriets forskningspulje.

Retshistorie i 1800-tallet med særligt henblik på retsplejen på lokalt niveau

Anette Jensen, forsker, ph.d.,
Rigsarkivets Publikumsafdeling

Retshistorien i 1800-tallet er kendetegnet ved, at nye institutioner kom til (politiretter og forligelseskommissioner), medens andre blev afviklet (birkeretter). Perioden er karakteriseret ved, at reformer på retsområdet i 1790'erne satte nye initiativer i værk, medens afslutningen af perioden var præget af afventning og utallige proceskommissioners arbejde, der resulterede i den nye retsplejelov i 1916/1919. Undersøgelser på lokalt niveau i denne periode har hidtil ikke fået megen opmærksomhed i forskningen.

En relevant problemstilling er blandt andre afviklingen af birkeretterne. De største privilegerede godser fik ved enevældens indførelse ret til eget birketing for godsets bønder. Vilkaerne for birkejerne ændrede sig markant i 1809, men allerede på det tidspunkt var birketingene under afvikling. Fokus i denne undersøgelse er denne afviklingsproces – særligt motiverne bag og følgerne på lokalt niveau.

Arkivalier fra både centraladministration og lokaladministrationen vil blive inddraget. Specifikt i undersøgelsen af afviklingen af birketingene skal forarbejdet til forordningen i 1809 undersøges (Danske Kancelli) samt udvalgte godsarkiver og retsbetjentarkiver.

Der er oplagte muligheder for internt forskningssamarbejde.

Slutproduktet er en artikel og/eller bog.

Der er ingen aktuelle planer om frikøb, men muligvis vil der vise sig et behov undervejs.

Projektet skal indgå i min seniorforskerkvalifikation.

Studier i dansk fængsels- og strafferetshistorie ca. 1700-1900

*Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d.,
Rigsarkivets B&K-afd.*

Forskningsområdet har relevans for den retshistoriske forskning, da det leverer en dokumentation for, hvordan bestemte sider af det danske straffesystem fungerede i 17-1800-årene. Det har også relevans for Statens Arkivers publikumsfunktioner, idet det udnytter arkivalier, som hidtil kun er blevet brugt i meget begrænset omfang. En stor del af dette materiale har også interesse for en del slægts- og lokalhistorikere, som forhåbentlig vil kunne have glæde af min forskning i forbindelse med deres egne studier.

Der er indtil videre planlagt et projekt om, hvordan fæstningsstraffen blev effektueret fra midten af 1700-tallet til midten af 1800-tallet, hvilke former for kriminalitet der blev straffet på denne måde, samt i hvor høj grad de straffede blev løsladt før tiden. Et af udgangspunkterne for undersøgelsen er en formodning om, at fæstningsstraffen i mange tilfælde ikke har været nær så langvarig og barsk, som de fleste tror.

Projektet bygger fortrinsvis på arkivalier fra Stokhusets arkiv (i Landsarkivet i København). Dette materiale udnyttes både kvantitativt og kvalitativt. Det drejer sig især om stambøger, der oplyser om de enkelte fangers baggrund, kriminelle handling, indsættelsesdato, evt. løsladelsesdato m.v., samt om domssagerne, der kaster lys over retspraksis ved domstolene på forskellige tidspunkter af den undersøgte periode. Undersøgelsen bygger videre på mit arbejde med hæftet "Bag tremmer" (2002), men inden jeg går i gang med projektet, vil orientere mig nærmere i nyere fængselshistorisk litteratur og –teori med udgangspunkt i Peter Scharff Smith: "Moralske hospitaler. Det moderne fængselsvæsens gennembrud 1770-1870" (2003).

Jeg håber at kunne publicere artiklen om fæstningsstraffen i et af de større danske historiske tidsskrifter. Desuden vil nogle af resultaterne uden tvivl blive brugt i foredragssammenhæng.

Det er planen at udarbejde artiklen i anden halvdel af resultatkontraktperioden, dvs. 2011-12.

Det er ikke utænkeligt, at jeg vil søge om 2-4 måneders frikøb til at arbejde med artiklen.

Ungdomsfængslet 1933-1973

Peter Fransen, arkivar, seniorforsker, ph.d.

Landsarkivet for Fyn

Problematikken om de unge mennesker, der har gjort sig skyldig i kriminalitet, har levende optaget såvel beslutningstagerne, administrationen og "den offentlige mening". Spørgsmålet om idømmelse af ungdomsfængsel og debatten herom er velegnet til at tage temperaturen på de udviklingstendenser, der gør sig gældende på retsområdet. Overordnet gælder det, at de ressourcer og metoder, der anvendes til at håndtere sociale randgrupper i en velfærdsstat, er en væsentlig indikator for normer og værdier, som samfundet bygger på. Analysen af ungdomsfængselsinstitutionen vil bidrage til at belyse denne problematik.

I forbindelse med Statens Arkivers forskningsprojekt om 1950'erne som blev afsluttet i 2008, bidrog jeg med et antologibidrag med titlen "Ungdomsfanger i Danmark - dømt til opdragelse på ubestemt tid. Et element i 1950'ernes diskussion omkring straffelovsrevisionen". I det opfølgende projekt er det emnet, der sættes i fokus, og ikke årtiet. Formålet bliver således at beskrive ungdomsfængselsinstitutionen i den periode, hvor ordningen eksisterede, nemlig fra 1933 til 1973, suppleret med et udblik til vor egen tid. Med de ændringer, der fandt sted i straffeloven i 2001 blev dele af de elementer, der oprindeligt indgik i idømmelse af ungdomsfængsel, genoplivet. Konkret blev der åbnet for muligheden for at idømme unge kriminelle under 18 år ungdomssanktion, en straf der har lighedspunkter med den tidligere mulighed for at idømme ungdomsfængsel.

Hvad var baggrunden for af unge mellem 15 og 21 i 1933-1973 kunne idømmes en delvist tidsbestemt straf – en straf der skulle kombineres med opdragelse og uddannelse med andre ord ønsket om normalisering? Inspireret af de kontroversielle teser, som sociologen Stanley Cohens har fremsat, analyseres spørgsmålet ud fra den organiserede måder, hvorpå samfundet reagerer på adfærd og mennesker, det betragter som afvigende, problematiske, bekymrende, truende, besværlige eller på anden måde uønskede.

Kildegrundlaget for undersøgelsen består af materiale fra Justitsministeriet, Direktoratet for kriminalforsorgen (til 1973 direktoratet for fængselsvæsenet), fængselsnævnet, straffelovskommissionen, straffelovsrådet, ungdomsfængslerne i Søbysøgård og Nyborg. Kildemateriale er for størstedelens vedkommende allerede blevet gennemgået, og resultaterne foreligger også i en sammenskrevet og

struktureret form. Resultatet vil blive publiceret i en monografi, og bogen falder i tre kronologiske hovedafsnit nemlig:

- 1933-1949. Pionerårene og den relative succes
- 1950-1965. Belægningsmæssig storhedstid - trods værdikrise og tvivlsomme resultater.
- 1966-1973. Ungdomsfængslets sidste år. Desillusion indad til og politisk pres udefra.

Arbejdet er primært blevet udført i 2005 i forbindelse med 7 måneders frikøb finansieret af UMTS-midler. Efterfølgende har bl.a. andre forskningsopgaver medvirket til at forsinke færdiggørelsen af projektet. Projektet forventes genoptaget i andet halvår 2009 og afsluttes i løbet af 2010. Ihukommende den store internationale interesse, som ungdomskriminalitet stadig påkalder sig, påtænkes det også at udarbejde en mindre engelsk artikel om emnet.

Kriminalitets- og retshistorie har talrige berøringspunkter med socialhistorien. Et af dem er prostitutionens historie, som vil blive behandlet i et projekt:

Prostitutionens Danmarkshistorie i europæisk, nordisk perspektiv

Merete Bøge Pedersen, ph.d., arkivar/forsker

Landsarkivet for Nørrejylland

Hovedvægten i projektet bliver tidsmæssigt lagt på det 19. århundrede og første halvdel af det 20. Der mangler i forskningen særligt en undersøgelse af prostitutionen i det 20. århundrede, der ellers i et bredere socialhistorisk perspektiv er ualmindelig interessant for betragtninger vedrørende strafferetspleje, ligestilling og arbejdsforhold.

Efter vedtagelsen af "Lov om Modarbejdelse af offentlig Usædelighed og venerisk Smitte" af 30. marts 1906, blev prostituerede kvinder dømt efter løsgængerilovgivningen, hvilket betød, at forfølgelse og straf i høj grad var overdraget til politiets diskretionære myndighed. Det er særligt derved, at analyser om andre samfundsforhold bliver interessante. Kontrollen og den udøvende myndigheds beføjelser kan ikke ses uafhængigt af det omgivende samfund, og analyser af identitet, køn og magtstrukturer bliver i den forbindelse særdeles relevante.

Heraf følger, at prostitutionen ikke anskues isoleret, men derimod som et element i en større social- og kulturhistorisk sammenhæng. Retsteoretiske overvejelser suppleres væsentligt med kritisk teori. Særligt Habermas, Giddens og Foucault skriver sig ind i den europæiske prostitutionsforskning. Der har således udviklet sig et forskningsfelt, hvor prostitution anskues i relation til offentlighed, magt, identitet og seksualitet. Særligt Habermas' teorier om den offentlige sfære og kommunikative handlinger har relevans, ligesom tilfældet er for Giddens teori om identitetsdannelse og identitetskonstruktion. Projektet placerer sig centralt i den europæiske og nordiske

prostitutionsforskning, idet projektet teoretisk skriver sig ind i ovenfor nævnte tradition med perspektiver til europæisk og nordisk forskning.

Kildegrundlaget for projektet er, ud over det teoretiske materiale, i høj grad arkivalier lokaliseret i Statens Arkiver. Projektet vil udmunde i en monografi, der henvender sig til såvel forskere som almindeligt historieinteresserede. Tidsplan: 2009-2010

En anden social gruppe, der ofte har levet i udkanten af samfundet, og som statsmagten har søgt at kontrollere, er indvandrerne. Herom handler et andet forskningsprojekt:

Studier i immigrationen til Danmark indtil ca. 1940

Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d.,
Rigsarkivets B&K-afd.

Forskningsområdet har relevans for Statens Arkivers publikumsfunktioner, idet det udnytter arkivalier, som hidtil kun er blevet brugt i begrænset omfang. Disse arkivalier kan have stor interesse for såvel migrationshistorikere som slægtshistorikere. Der er indtil kun videre planlagt et enkelt delprojekt, men flere kan komme på tale.

Det påtænkte delprojekt skal resultere i en artikel af vejledende karakter om fremmedprotokoller samt opholdsbogs-, observations-, visum- og udlændingesager - de forskellige typer af protokol- og sagsrækker, som var i brug i begyndelsen af 1900-tallet til at holde kontrol med den datidige indvandring til Danmark. Fremmedprotokollerne findes i landsarkiverne, mens de øvrige nævnte arkivalier er i Rigsarkivet. Artiklen bygger videre på det materiale, der er fremlagt om disse kildetyper i "Efter bemyndigelse" (2008), idet den bl.a. skal give et mere detaljeret indblik i, hvilke slags oplysninger der findes i de enkelte kildetyper, og hvordan kildetyperne kan kombineres med hinanden.

Der er ikke planer om at inddrage teoretiske elementer til det ovennævnte delprojekt, men jeg vil selvfølgelig orientere mig i relevant litteratur om indvandringen til Danmark i tiden frem til ca. 1940. Det er hensigten at publicere artiklen i "Personalthistorisk Tidsskrift", hvis redaktion har ytre interesse for projektet. Desuden vil nogle af resultaterne uden tvivl blive brugt i foredragssammenhæng (fx foredrag i slægtshistoriske foreninger). Det er planen at udarbejde artiklen i 2009 eller 2010. Projektet vil blive gennemført indenfor de almindelige rammer for afvikling af forskningstid.

En anden gruppe, som i historisk lys kunne være særdeles udsat, men som nu findes på tværs af samfundets sociale skel, er adoptiv- og plejebørnene. De gøres til genstand for et særligt projekt:

Adoptiv- og plejebørn i Danmark 1750– (1956) 2000

*Annette Østergaard Schultz, mag.art., arkivar og seniorforsker
Landsarkivet for Nørrejylland.*

Adoptiv- og plejebørns stilling og status har ændret sig markant i løbet af de sidste 250 år, juridisk, socialt og i omverdenens syn på dem. De adopterede er for langt hovedpartens vedkommende i dag blevet synlige og skiller sig ud med et mere eller mindre fremmedartet udseende, fordi 92-93 % er født i udlandet, herunder fremmede verdensdele som Asien, Sydamerika og Afrika.

Tidligere var adoption ikke så synligt. Til gengæld kunne de juridiske og sociale forskelle mellem "virkelige" og adoptiv- og plejebørn være stor. Lovgivningen skelnede netop mellem "virkelige" børn og adoptiv- og plejebørn. Først i 1956 blev adoptivbørn arveretsmæssigt stillet lige med "virkelige" børn, og i dag er adoptivbørn (stort set!) stillet lige med "hjemmegjorte" børn.

Adoptionens samfundsmæssige rolle har også ændret sig. I dag skal adoption afhjælpe danske pars og enliges uønskede barnløshed. Tidligere kunne det være en løsning på det problem, som unge, ugifte kvinder fik, når de var kommet "galt afsted". En relativ god løsning på problemet, må man sige.

Det var bl.a. for at begrænse drab på fostre og nyfødte, at der i 1750 åbnedes mulighed for at gravide kvinder kunne føde på frie jordemoderhuse, uden at deres identitet blev afsløret. Denne mulighed videreførtes af Fødsels- og Plejestiftelsen, der blev åbnet i 1787.

Børnene blev som regel sat i pleje på det offentliges regning til deres fyldte syvende år. Men hvordan gik det disse børn? Hos hvem blev de anbragt, og hvad skete der efter det fyldte syvende år? Og hvor mange børn blev adopteret og dermed antagelig indlemmet i et nogenlunde normalt familieliv? Disse ting er aldrig undersøgt.

Ved lov i 1937 om børn født uden for ægteskab bortfaldt muligheden for at føde hemmeligt på det, som nu var Rigshospitalets fødeafdelinger. Ved samme lov blev alle kvinder, der fødte et barn uden for ægteskab, pålagt at lade sig afhøre om faderens identitet. Synsvinklen var ændret. Barnets retsstilling kom med i fokus, og i dag betragter vi det som en ret for barnet at kende den biologiske mors og fars identitet.

Navnlig landsarkiverne behandler årligt hundredvis af adgangsansøgninger fra børn, der er født uden for ægteskab og eventuelt siden sat i pleje eller bortadopteret. Ønsket om at kende det biologiske ophav er udbredt, og en undersøgelse af såvel administrative gange for faderskabs- og adoptionssager som adoptionerne i praksis må formodes også at kvalificere arkivernes sagsbehandling i dag.

Socialforskningsinstituttet har i 1977 og 1989 gennemført undersøgelser af adopteredes opvækst og situation i Danmark, baseret på interviews af unge

adopterede. Der er ikke tidligere gennemført nogen historisk undersøgelse af adoption og plejebørns forhold.

Overordnet skal undersøgelsen søge at afdække, hvad der skete med de uægte fødte børn i Danmark, i det omfang det er muligt også hvordan det gik dem. Hvad blev deres "skæbne"? Hvor stor en del blev sat i pleje og hvor stor en del adopteret, kom de andre på børnehjem eller hutlede de sig frem? Hvor mange voksede op hos en enlig mor? Kvalitativt vil undersøgelsen dog som beskrevet koncentrere sig om pleje- og adoptivbørn, og adoptionsproblematikken føres op til nutiden.

Der er tre typer af problemstillinger: Juridiske, sociale og – mere diffust - synet på adoption (især). Det er adoptiv- og plejebarnet, som er i fokus, hverken den hemmeligt fødende kvinde eller pleje- eller adoptivforældrene. Mens undersøgelsen for perioden frem til 1956 vil afdække forskelle og ligheder mellem adoptiv- og plejebarnets juridiske og sociale stilling i forhold til de såkaldt virkelige børn, vil det for den sidste periode udelukkende dreje sig om adoptivbørnene. Helt nye problemstillinger og situationer trænger sig på for det moderne pleje- eller anbragte barn, mens udviklingen for adoptivbarnet nu, efter den mere eller mindre juridiske ligestilling, også på det mentale område bevæger sig henimod synet på det "virkelige" barn.

Nogle stikord til de tre typer problemstillinger er:

- Administrativt/juridisk
I undersøgelsen skal indgå en kortlægning af lovgivning m.v. vedrørende pleje- og adoptions-forhold med henblik på at undersøge adoptiv- og plejebarnets retsstilling. For plejebørn gælder det perioden frem til ca. 1950, for adoptivbørn frem til den seneste lov i 1999. Med konkrete enkeltsager (adoption og faderskab) som grundlag søges det belyst, om virkeligheden svarede til intentionerne i lovgivningen.
- Socialt
Hvilke vilkår blev plejebørnene budt, hvilke typer familier valgte at adoptere (fra hvilke sociale lag) og hvornår. Var der alligevel forskel i adoptiv- og plejebørns sociale forhold og var der det i givet fald i hele perioden fra 1750 til 1950? Hvilke krav blev der til de forskellige tider stillet til familiernes økonomiske formåen
- Synet på adoption – i adoptivfamilierne og i omverdenen
Hvilke begrundelser har de adoptionsansøgende gennem tiden givet for ønsket om adoption. Hvad har været den samfundsmæssige baggrund for reguleringen (mange børn, få ansøgere og omvendt etc.). Eller sagt på en anden måde: Hvilken opgave skulle adoptionen løse. Hvilke synsvinkler og hvilket sprog finder man i lovgivning og sagsbehandling – og hvilke holdninger afspejler det.

Tilsammen skulle resultatet gerne blive en karakteristik af (i første omgang primært) adoptivbørnenes og plejebørnenes skæbne i Danmark, fra man tog problemet op med anbringelsen af de uægte fødte børn – og til 1900-tallets sidste halvdel, hvor det blev et problem, at der var så få børn at "anbringe".

For de sociale og til dels også de mentalitetshistoriske problemstillingers vedkommende vil undersøgelsen på grund af det temmelig brede tidsspand og

kildernes karakter være præget i tid af punktnedslag, med analyser i frøperspektiv, om muligt helt ned til det enkelte barns eller grupper af børns liv og levned, kombineret med afsnit i fugleperspektiv, der også skal tjene til at binde punktnedslagene sammen. På samme måde vil der under hensyn til kildegrundlaget blive vekslet mellem kvalitative og kvantitative metoder. Som et eksempel kan nævnes, at der i enkelte amtsarkiver efter lov om tilsyn med plejebørn i 1888 er bevaret tilsynsprotokoller, som formodes at give et godt *overblik* over situationen i vedkommende amt på *dette* tidspunkt, mens det mere kvalitative materiale skal søges i kommunearkiverne, først i fattigvæsenets, 1905- 1932 i værgerådernes og herefter i børneværnenes arkivalier. Tilsvarende giver fødsels- og plejestiftelsens arkiver mulighed for enten kvantitative eller kvalitative undersøgelser, til andre tider både/og. I det hele taget bliver arkivet fra Fødsels- og Plejestiftelsen i København (Rigsarkivet) det helt centrale arkiv for perioden 1750 til ca. 1900. Fra 1910 kan der eventuelt suppleres arkivalier fra Fødselsanstalten i Århus. Det er på baggrund af Fødsels- og Plejestiftelsens arkiver, at der kan udarbejdes en nogenlunde sikker karakteristik af, hvad der (i første omgang i hvert fald) blev af de uægte fødte børn. Her finder man i en vis forstand "totalpopulationer" med angivelse af hvortil anbragt. Stikprøver i kirkebøger (sammenholdt med folketællinger) bør kunne afsløre hvor stor en del af en årgang uægte fødte børn, der blev født på fødselsstiftelsen. Som nævnt vil amts- og kommunearkiver også bidrage, for amtsarkivernes vedkommende finder man her faderskabs- og efter 1923 adoptionssagerne (Danske Kancelli og Justitsministeriet er den centraladministrative myndighed), for kommunearkiverne vil det være socialudvalgenes og børneværnenes sager, der kan bidrage, navnlig kvalitativt, til undersøgelsen.

Som nævnt har Socialforskningsinstituttet gennemført interviewundersøgelser med adopterede fra fremmede verdensdele, man kan vel sige mere konkret om de adopteredes syn på sig selv og omverden – og oplevelsen af omverdenens syn på dem. Formentlig vil der ske en opfølgning på disse to undersøgelser fra henholdsvis 1977 og 1989. Det vil derfor være naturligt at gøre instituttet bekendt med, at nærværende undersøgelse foregår, ligesom jeg naturligvis vil holde øje med SFI's aktiviteter.

Foruden traditionelle historiefaglige fremstillinger i bogform og/eller tidsskriftartikler kan en mere populær fremstilling af delemner med adoptanter/adopterede som primær målgruppe komme på tale. Tilsvarende kan udbydes foredrag i lokalafdelinger af Adoption og Samfund og til interessegrupper af adopterede. Et sammendrag på engelsk af resultaterne vil også være relevant, da det danske kildemateriale er relativt stort og problemstillingen kan genfindes i hele den vestlige kulturkreds.

Projektet forventes at strække sig over hele perioden 2009-2012. Det gennemføres i ordinær forskningstid. Derudover vil der blive søgt om midler fra forskningspuljer til frikøb i en kortere eller længere del af periodens sidste halvdel.

Den sociale lovgivning generelt i 1800- og begyndelsen af 1900-tallet vil blive taget op som et særskilt projekt:

Fra idealstat til velfærdsstat. En undersøgelse af den danske sociallovgivning i perioden ca. 1800-1933

Merete Bøge Pedersen, ph.d., arkivar/forsker

Landsarkivet for Nørrejylland

Udgangspunktet for projektet er at belyse udviklingen indenfor de socialområder, der i perioden blev underkastet lovgivning med særlig vægt på fattigforsorgen. Hertil kommer en diskussion af årsagerne til udviklingen og en analyse af de anvendte tvangsforanstaltningers lovmæssighed.

Statens forpligtelse til at yde fornøden hjælp i trangstifælde var allerede ved begyndelsen af det 19. århundrede fastslået i dansk lovgivning som et grundlæggende princip. Forsorgen begrænsede sig imidlertid til ganske få områder, hvoraf fattighjælpen var den ubetinget vigtigste. Mod slutningen af det 19. århundrede blev genstandsfeltet for social forsyng udvidet med vedtagelsen af blandt andet en lov om ældreunderstøttelse (1891) en sygekasselov (1892) og en ulykkesforsikringslov (1898). Herefter fulgte lovregulering på en lang række andre socialområder, og det kulminerede i 1933 med vedtagelsen af Steinckes socialreform.

Den danske sociallovgivning er en kasuistisk lovgivning, der er udformet efterhånden som behovene trængte sig på. Projektets første del vil kortlægge udbygningen af den sociale forsyng i perioden fra ca. 1800 til ca. 1933 og årsagerne til denne udbygning. Det er hensigten at skitsere, hvorledes socialforsorgen bevægede sig fra et idealniveau til et realniveau som det kommer til udtryk i det arkivalske materiale (amt, kommune, politi mv.). Projektets anden del har til formål at indplacere sociallovgivningen i rettens ordning og i forlængelse heraf at undersøge på hvilke områder, lovgiver var på kant med forfatningen. Grundlovens krav om adskillelse mellem administrative og dømmende myndigheder var længe efter vedtagelsen af Grundloven et ideal, som man ganske vist sigtede imod, men som først blev realiseret med vedtagelsen af Retsplejeloven i 1919. Det samme var tilfældet for mundtlighed og offentlighed i retsplejen. Den overordnede arbejdshypotese vil være, at sociallovgivningen, særligt indenfor fattigforsorgen, var svært forenelig med principperne i Grundloven.

For at indkredse hvorfra initiativet til sociallovgivningen kom, hvorfor behovet for regulering voksede, og hvori juridiske problemstillinger bestod, er det nødvendigt at foretage en analyse af det samlede lovforberedende arbejde foruden af selve sociallovgivningen. Afsættet i analyserne vil blive taget på et normativt niveau, hvortil knyttes motivationen for den pågældende lovgivning, og den praktiske administration, som den fremgår af det arkivalske materiale. Projektet skal udmunde i en monografi.

Økonomisk historie, infrastrukturhistorie, byhistorie

Den økonomiske historie har en rig tradition inden for Statens Arkiver. Det skyldes navnlig Erhvervsarkivet i Århus med de mange arkiver fra virksomheder og brancheorganisationer m.m. Men også på Rigsarkivet og i landsarkiverne findes der et rigt kildemateriale til den økonomiske historie – og forskere, som dyrker den.

Efter en evaluering er det besluttet at videreføre Center for Erhvervshistorie, der er et samarbejde mellem Erhvervsarkivet og Institut for Historie og Områdestudier ved Aarhus Universitet m.fl., i endnu fem år.

Danmarks økonomiske og sociale historie, med særligt henblik på handel og søfart og tropekolonier

*Erik Gøbel, seniorforsker, cand.mag.,
Rigsarkivets Publikumsafdeling.*

Emnerne er relevante for både dansk og international forskning. F.eks. er der stor interesse for forskning i de mange dansksprogede kilder i Rigsarkivet, som kun danske forskere kan udnytte, selv om indholdet har relevans for udlandet (tropehandelsarkiverne og øresundstoldregnskaberne, som begge er sat på UNESCOs liste over verdens uomstelige skriftlige kulturarv, samt de vestindiske lokalarkiver, som nu er nomineret).

Interessante problemstillinger er blandt andre: mødet mellem kolonimagt og lokalbefolkning og koloniers betydning både for Danmark og for de fremmede i økonomisk, teknologisk og kulturel sammenhæng.

Både kvalitative og især kvantitative metoder vil blive benyttet, ligesom forskellige teorier vil blive inddraget. Komparation med udenlandske forskningsresultater vil være uomgængelig.

Der vil være formaliseret samarbejde med nederlandske forskere i projektet "Realization Electronic Database Sound Toll Registers, 1497-1857" og med forskere i ni lande om EU-projektet "Slave Trade, Slavery, Abolitions and their Legacies in European Histories and Identities"; i begge projekter repræsenterer jeg Rigsarkivet / Danmark. Desuden vil jeg komme til at samarbejde uformelt med kolleger i US Virgin Islands.

Forskningsresultaterne vil, som jeg plejer, blive formidlet såvel i videnskabelig skikkelse (artikler på dansk og engelsk, foruden papers på internationale konferencer) samt i populær form (artikler i populærhistoriske tidsskrifter og folkelige foredrag). Hele perioden vil blive brugt, da der er tale om en vedvarende forskning, der startede før 2009 og vil fortsætte efter 2012. Der er ingen aktuelle planer om frikøb, men muligvis vil der vise sig behov herfor undervejs i perioden.

Mellem København og Tranquebar. Om Asiatisk Kompagnis søfart på Indien i 1700-tallet

*Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d.,
Rigsarkivets B&K-afd.*

Dette projekt har været på forskningsplanen for 2005-08, hvor der er en fyldig beskrivelse af det. Det drejer sig om en kildeudgivelse af en skibsprotokol og diverse instrukser m.v., som knytter sig til en enkelt sejlads til og fra Tranquebar i 1750. Kildeudgivelsen forsynes med en indledning, som dels redegør for Asiatisk Kompagnis sejlads på Indien og Kina i 17-1800-tallet og dels beskriver det omfattende kildemateriale, som disse rejser har givet anledning til, og hvordan det kan anvendes i forskningen. Desuden indeholder kildeudgivelsen noter, ordlister, registre m.m. Transskriptionen er gennemført af Palle Kvist, og den kontrolleres af mig i samarbejde med cand.mag. Michael Dupont, Landsarkivet for Sjælland. Vi står også i fællesskab for indledning samt redaktionsarbejde. Det meste af arbejdet med kildeudgivelsen er udført i årene til og med 2008; de resterende opgaver forventes udført i 2009. Der vil ikke blive tale om frikøb.

Dansk erhvervshistorie efter 1848

Jørgen Fink, seniorforsker, dr. phil.
Erhvervsarkivet
Leder af Center for Erhvervshistorie

Projektet sigter mod at give et samlet overblik over dansk erhvervshistorie siden markedsøkonomiens gennembrud i Danmark. Det har en umiddelbar relevans både for medarbejdere ved Erhvervsarkivet og Statens Arkiver i øvrigt, for forskningen og for samfundet generelt.

Da der er tale om en samlet oversigt over dansk erhvervshistorie meget bredt forstået opereres der ikke med én problemstilling, men projektet sigter mod at belyse udviklingen beskrevet på flere niveauer. Den overordnede disposition er kronologisk og baseres på teorien om de lange konjunkturbølger. Der anvendes fire gennemgående hovedtemaer i hvert kapitel: Rammerne, erhvervene, markederne og menneskene. Her belyses de teknologiske og lovgivningsmæssige vilkår, de enkelte erhvervs struktur, produktionsapparat og produktionsresultat, forskellige markedstypers sociale og geografiske struktur og udvikling og de vigtigste økonomiske aktørers: investorer, producenter og forbrugeres aktivitet.

Projektet inddrager flere økonomiske teorier, fortrinsvis evolutionær og neo-Schumpeteriansk teori. Centralt står teorien om de lange konjunkturbølger, der er blevet viderebearbejdet og udbygget. Metoden er overvejende kvantitativt orienteret med inddragelse af et omfattende statistisk materiale, men i øvrigt retter valget af metode sig efter de konkrete problemstillinger, der undersøges.

Kildegrundlaget er statistik, fortrinsvis fra Danmarks Statistik, men der inddrages lovgivning, årsberetninger og -regnskaber, fagblade, personaleblade og kildemateriale fra Erhvervsarkivets samlinger. Desuden vil en oversigt som den, der her arbejdes med, nødvendigvis skulle inddrage sekundær litteratur i betydeligt omfang.

Projektet er åbent for samarbejde med andre forskere både eksternt og internt. Det udgør det centrale forskningsfelt i Center for Erhvervshistorie. Manuskriptet til den samlede fremstilling af dansk erhvervshistorie efter 1848 bliver til stadighed stillet til rådighed for studerende og andre interesserede. Det udsendes i en version 1 i duplikeret form til køb i Stakbogladsen ved Aarhus Universitet. 1. halvdel er udsendt februar 2008, anden halvdel vil foreligge i løbet af efteråret 2008. Det er desuden tanken at anvende dele af undersøgelsen som selvstændige cases eller afhandlinger, som vil blive publiceret som tidsskriftsartikler. Den endelige publicering i bogform ventes ikke før 2012. I perioden 2009-2012 vil delresultater blive publiceret i artikelform.

Projektet finansieres via den ordinære tjenstlige aktivitet. Der er ikke søgt ekstern bevilling, og der planlægges ikke søgt ekstern bevilling til manuskriptet. Derimod er det muligt, at der vil kunne opstilles selvstændige projekter i tilknytning til hovedprojektet, og til hvilke der i så fald vil blive søgt særlig bevilling.

Dansk erhvervshistorie i det 20. århundrede i et internationalt perspektiv

Kenn Tarbensen, arkivar/seniorforsker, ph.d.
Erhvervsarkivet

Arbejdet i Erhvervsarkivet med at tilvejebringe væsentligt kildemateriale fra det private erhvervsliv, herunder erhvervslivets organisationer, nødvendiggør forskning for gennem den forskningsmæssige inddragelse af samlingerne at sikre et indgående kendskab til arkiverne og deres opbygning og indhold med henblik på varetagelse af opgaverne med bevaring, kassation, tilgængeliggørelse og vejledning. Bevaringsarbejdet styrkes tillige gennem forskningen ved f.eks. at afdække nye og vigtige indsamlingsmål (f.eks. enkelte virksomheder, hele brancher mv.). Som det er naturligt vedrører store dele af det arkivfaglige arbejde primært arkivmateriale fra dansk erhvervsliv i det 20. årh. og efterhånden med større og større tyngde efter 1945. Forskningsmæssigt er der både nationalt og internationalt tillige et stadigt mere intenst fokus på nyere erhvervshistorie, og det er samlet set af stor relevans, at Erhvervsarkivet gennem forskningen medvirker til at styrke disse generelle tendenser.

Emnet "Dansk erhvervshistorie i det 20. århundrede i et internationalt perspektiv" er tænkt som en generel paraply for det videre forskningsfelt. I forlængelse af mit forskningsprojekt om udenlandske investeringer i dansk erhvervsliv i perioden 1945-72, hvor flere resultater er publiceret i danske og udenlandske artikler/papers, herunder også i samarbejde med kolleger fra Handelshøjskolen i Århus – og flere andre resultater er undervejs – er det tanken at fortsætte med dette emnefelt primært

på baggrund af indsamlet databasemateriale i den forudgående forskningsplansperiode. Hovedsigtet vil således fortsat være rettet mod tiden efter 1945.

Delprojekterne er endnu ikke fastlagte, da disse, bl.a. for at kunne tilpasses løbende arkivfaglige problematikker, i sagens natur må være fleksible. Efterhånden som forskningsfeltet udspecificeres i konkrete undersøgelser, vil disse blive præciseret på forskningsårsplanerne. Det er naturligt, at delprojekterne forholder sig til aktuelle diskussioner om teori og metode inden for erhvervshistorien. Det er også naturligt, at delprojekterne i stort omfang søger at udnytte det store empiriske kildegrundlag, der findes i Erhvervsarkivets egne samlinger.

Vedrørende forskersamarbejde er der ved deltagelse i nationale og internationale historiekonferencer og -kongresser etableret gode kontakter i og med bl.a. beslægtede erhvervshistoriske forskningsmiljøer i ind- og udland. Dette agtes naturligvis i videst mulige omfang opretholdt.

Den fortsatte satsning vedrørende internationaliseringen af dansk erhvervsliv i perioden 2009-12 søges endvidere udvidet til en monografi om en enkelt dansk virksomhed af internationalt tilsnit, ligesom jeg vil søge at gennemføre et kildeudgivelsesprojekt gennem Kildeskriftsselskabet. Formidlingsformerne vil i øvrigt afhænge af de konkrete delprojekter. Foruden artikler til Erhvervshistorisk Årbog, vil der således også blive satset på et par selvstændige monografier. Aktuelt er der ikke planer om ekstern finansiering, men muligheden for frikøb i kortere eller længere perioder bør stå åben.

Teknikumingeniørernes uddannelse og rolle i erhvervslivet siden ca. 1950

Peter Fransen, arkivar, seniorforsker, ph.d.

Landsarkivet for Fyn

Under ledelse af professor dr. phil. Per Boje Center for Industri- og Virksomhedshistorie ved Syddansk Universitet skal der i begyndelsen af 2009 udarbejdes et bidrag på ca. 50 sider til en bog om de danske teknikumingeniører.

Tilgangen til emnet vil tildels være præget af de teorier og det tankesæt, som den østrigsk fødte økonom Joseph Schumpeter (1883-1950) opstillede, hvor den centrale faktor i sikring af økonomisk vækst er den innovative iværksætter. Den tidsperiode, jeg skal skrive om, er tiden fra ca. 1950-1994. Foruden foreningsarkivet vil kildegrundlaget især bestå af grundmateriale fra de teknikerkommissioner, som blev nedsat i perioden, samt materiale fra handels- og undervisningsministeriet.

Fra 1950'erne var der en særdeles stor politisk bevågenhed omkring teknikeruddannelserne, og forøgelsen af volumen for de tekniske uddannelser blev set som en væsentlig forudsætning for at sikre Danmark en fortsat industriel vækst og dermed sikre en generel stærkere økonomisk vækst for landet. I 1950'erne blev der talt om at mobilisere landets intelligensreserve. Netop de mange tiltag med

stærkelse af teknikuddannelserne og oprettelse af stadig flere teknika står vel som den mest renlivede følge af dette tankesæt. Uddannelsen skulle opkvalificere teknisk kyndige, der allerede havde en kortvarig fagteknisk uddannelse bag sig kombineret med erhvervserfaring. Teknikumingeniøren skulle rustes til at varetage praktiske leder- og mellemliderstillinger i det ekspanderende industrisamfund. Uddannelsen styrke var i 1950'erne og 1960'erne ubetinget dens kombination af teoretiske og praktiske elementer tilsat en stærk lokalforankring.

Med den uddannelseseksplosion, der fandt sted fra slutningen af 1960'erne, svandt intelligensreserven ind. Kravet til de teoretiske kvalifikationer kunne således skrues i vejret. Foruden den klassiske civilingeniøruddannelse betød det, at der opstod endnu en ingeniøruddannelse - akademiingeniøruddannelsen, der kunne ses som en mellemvariant. Trods flere reformer af teknikuddannelsen i de følgende årtier, hvor rekrutteringen nu primært skete fra de gymnasiale uddannelser, var teknikuddannelsen under pres. I 1994 smeltede akademiingeniør- og teknikuddannelsen sammen til diplomingeniøruddannelsen. En konsekvens af at efterspørgslen efter ingeniører med en meget høj teoretisk teknisk indsigt var stigende i det informations- og servicesamfund, som var i sigte.

Der er bevilliget 3 måneders frikøb i begyndelsen af 2009 finansieret af Teknikumingeniørernes Jubilæumsfond.

En vigtig forudsætning for økonomisk vækst er tilstedeværelsen af en udbygget infrastruktur med jernbaner, veje og havne. Dette aspekt af den økonomiske historie gøres til genstand for to forskningsprojekter:

Store planer, store resultater? Studier i dansk transport- og kommunikationsplanlægning, ca. 1930 – 1975

Steffen Elmer Jørgensen

Arkivar, seniorforsker, ph.d.

Landsarkivet for Nørrejylland

Det er i de sidste årtier ofte hævdet, at dansk trafikpolitik er præget af politikere, der dyrker egns- og særinteresser og ser især motorveje som en garanti for økonomisk vækst og udvikling i deres valgkredse. Dette studie kan påvise, at der gennem tiden er gjort særdeles seriøse forsøg på at skabe en rationel langtidsplanlægning for hele transport- og kommunikationssektoren. Det vil også kunne påvises, at de projekter, én periode anser for rationelle valg, kan forekomme næste generation uhensigtsmæssige. Og endelig viser historien om den langsigtede trafikplanlægning, at mange uforudsete faktorer kommer i spil, når der planlægges for flere årtier. Studiet kan således have interesse for trafikpolitisk og administrationshistorisk interesserede.

Projektet er en fortsættelse af et studie i Det Trafikøkonomiske Udvalgs (TØU) arbejde fra 1955-61, der publiceres i en antologi om statslig planlægning i 1950'erne. Udvalget blev nedsat på foranledning af Det Økonomiske Sekretariat, ikke mindst ved sekretariatschef Erik Ib Schmidts indsats. Det skabte en prioriteret investeringsplan for de offentlige trafikinvesteringer i en 20 års periode fra 1961 frem til 1980. I antologibidraget er vægten lagt på dette forsøg på en rationel, analytisk langtidsplanlægning, som det afspejler sig i kommissionsarbejdets forskellige faser. Der gives dog også rids af de projekter, der blev gennemført i kølvandet på TØU's betænkning. Nærværende projekt vil se den trafik- og kommunikationspolitiske planlægning i et længere og mere detaljeret perspektiv fra 1930'erne til 1975. Det vil fokusere på den trafikpolitiske beslutningsproces og på de organer, der varetog realiseringen af de store trafik- og kommunikationsprojekter i efterkrigsperioden.

TØU var udtryk for et signifikant skifte i landets trafikpolitiske orientering, der hidtil især havde koncentreret sig om jernbanernes interesser. Midt i 1950'erne var der udsigt til en stærk vækst i biltallet, og den politiske interesse samlede sig derfor især om at skabe et vejnet, der kunne bære den stærke forøgelse, som alle prognoser pegede på. I tilknytning hertil anså Det Økonomiske Sekretariat en kraftig udbygning af transportsektoren som en forudsætning for at Danmark kunne omskapes til en moderne, eksportorienteret industrination. Dette var nemlig målet for de fleste kommissioners og udvalgs fremtidsdrømme i 1950'erne.

Den bog, det er hensigten at skrive, skal vise, hvorledes tankerne om store nye trafikprojekter udviklede sig i 1930'erne, men først blev givet et officielt stempel i 1950'erne og først blev påbegyndt i anden halvdel af 1960'erne. Studiet skal illustrere, hvordan de projekter, der blev udkastet i TØU's 1961-betænkning blev til virkelighed. Forudsætningen for at f.eks. Det store H, motorvejsnetværket, kunne anlægges var, at der skete en centralisering og specialisering i vejsektoren. Amterne gik i gang med motorvejsanlæg, men kun i kraft af statsstøtte i form af refusioner og vejfundsbidrag, der dækkede alle udgifterne. Det viste sig vanskeligt at foretage en landsdækkende planlægning, når et større antal selvstændige amtsråd og amtsvejvæsener skulle inddrages. Et middel til centralisering blev vejloven af 1957, der genindførte hovedlandevejsklassifikationen, vejloven af 1963, der lagde motorvejene under staten og endelig vejloven af 1971, der lagde alle hovedlandeveje under statens bestyrelse. Et andet led i centraliseringen var den gradvise omdannelse af Vejdirektoratet fra et organ til behandling af vejfundsansøgninger og udførelse af tilsyn med landeveje til en styrelse med vidtgående tekniske kompetencer og beføjelser til at planlægge og projektere.

Man skal dog ikke skildre skabelsen af de nye vejnet som sket på bekostning af amternes vejvæsener. Amtslige og kommunale vejfolk og politikere blev inddraget i et omfattende vejplanarbejde, der blev ledet af Vejdirektoratet, sidst i 1950'erne. Amterne involveredes i anlæg og vedligeholdelse af motorveje i 1960'erne og 70'erne, idet deres motorvejsafdelinger indgik i de såkaldte motorvejskontorer. I Storkøbenhavn foregik der et kompliceret spil omkring vejtilførslerne til og rundt om København og ikke mindst omkring planerne for det delvist kuldsejlede Søringsprojekt.

Andre projekter fødtes i 1960'erne. Tanken om en Saltholmlufthavn optog i halvandet årti den trafikpolitiske debat uden at blive virkelighed. Og kommissioner og udvalg endevendte forskellige projekter til Storebælts- og Øresundsforbindelserne uden at sætte konkrete projekter i værk.

Over for den ekspanderende vejsektor står jernbanerne som præget af delvis stagnation og en afdæmpet teknisk modernisering. Jernbanerne kunne få et opsving, da olie- og energikrisen ramte den vestlige verden i 1973. Også luftfarten og havnene indgik i fremtidsplanerne.

Der er sat et slutår i 1975 for at inddrage de kriseforanstaltninger og den pessimisme, der hurtigt greb landet, da vækstfilosofien pludselig blev rystet ved udsigten til brændstofmangel og høje transportomkostninger. Afsluttende skal der gøres overvejelser om, i hvilket omfang det nuværende danske transportsystem er resultatet af langsigtet planlægning eller af tilfældige beslutninger. Det er tesen, at selvom man aldrig opnåede et fuldstændig rationelt beslutningsgrundlag, så skabtes der først i 1960'erne en ganske velovervejede plan for fremtidens trafikinvesteringer.

Der er tale om et administrationshistorisk studie, der vil lægge vægt på hvorfra impulserne til langsigtet planlægning kom, og på hvilke myndigheder, der magtede at udføre planlægningens intentioner. Ikke mindst lægges der vægt på de omlægninger af vejbestyrelse og trafikpolitisk beslutningstagning, som var en forudsætning for at langsigtet planlægning kunne føre til resultater. Teknologihistoriske og økonomisk-statistiske aspekter vil spille en sekundær rolle.

Meget relevant for forståelse af den trafikpolitiske beslutningsproces er den franske filosof Michel Foucaults teorier om rationel magtudøvelse. Denne teoridannelse er især afprøvet konkrete studier af trafikforskeren professor Bent Flyvbjerg ved Aalborg Universitet.

Der vil desuden blive søgt efter samfundsvidenskabelig forskning, der kan belyse relationer mellem centralforvaltningens og de regionale og lokale (kommunale) myndigheders beslutningstagning.

Undersøgelsen skal baseres på arkivmateriale fra Det Trafikøkonomiske Udvalg. Materiale (RA), Udvalget af 21.01.1959 angående Vejplanlægning med videre i Storkøbenhavn (RA),

Vejdirektoratets arkiv (RA), Trafikministrenes arkiver (RA), udvalgte amtsvejvæsenssager i amtsrådsarkiverne på landsarkiverne samt DSB's arkiv (RA).

Projektet sigter på en monografi. En eller to artikler kan sammenligne dansk vejplanlægning med tilsvarende planlægning i f.eks. Norge og Holland.

Der skal søges om et frikøb i 2010 på seks måneder. Bogen udarbejdes 2009-2010. Der er allerede indsamlet en hel del materiale til bogen.

Statshavne og andre havne. Statens havnedrift – egnsudvikling og forretning?

Steffen Elmer Jørgensen

Arkivar, seniorforsker, ph.d.

Landsarkivet for Nørrejylland

Studiet kan kaste lys på et område, hvor staten tilsyneladende med held drev virksomhed og skabte vækst i uudviklede egne af især Jylland, ligesom man generelt gavnede fiskeriets udvikling. Det er muligt at sammenligne statslig havnedrift med andre typer havne. Derudover kan bogen formidle kendskab til en mindre udnyttet kildegruppe, nemlig Vandbygningsvæsenets og statshavnsadministrationernes arkivalier.

Studiet tager udgangspunkt i statshavnenes opbygning fra den først begyndelse på Fladstrand i 1805 til salget af statshavnene ved årtusindskiftet. Der er allerede skrevet en anseelig litteratur om Esbjerg, Frederikshavn, Hanstholm, Århus, Odense og Københavns havne. Men det er tanken med dette studie at skildre opbygningen af de statslige havne og af Vandbygningsvæsenet med en særlig vægt på de havne, der blev til efter Esbjerg og Frederikshavn. Hvilke motiver lå bag de enkelte anlæg? Hvordan forløb anlægsprojekterne? Levede havnene op til forventningerne? Skabte staten med Vandbygningsvæsenet de fornødne rammer for en rentabel havnedrift? Og for rentabelt fiskeri og erhvervsvirksomhed?

Antagelsen bag studiet er, at statshavnene var udtryk for statens egns- og erhvervsudvikling i egne og på kyster, hvor det lokale initiativ ikke kunne bære anlæg, der som oftest fik mere end lokal betydning. Et bærende tema vil være den by- og egnsudvikling, der fulgte i havneanlæggenes fodspor. Her kan en komparativ analyse pege på de faktorer, der har været afgørende for væksten i de bydannelser, der fulgte med de nye havneanlæg.

Frederikshavn er startet som flådehavn, men blev også færge- og fiskerihavn og værftsby med et stort opland i Vendsyssel. Og Esbjerg, der blev bygget med Tietgens håndfaste hjælp, men som dog blev en statshavn, blev bygget med henblik på at skabe en eksport- og importhavn på Vestkysten til fremme af landbrugseksporten. Den blev dog snart også passagerhavn og, hvad der ikke oprindeligt var planen, en vigtig fiskerihavn. Senest er Esbjerg blevet hjemsted for offshore-industrien i forbindelse med olieudvindingen i Nordsøen. For senere havnebyggerier var der, med undtagelse af Helsingør Havn, i en overordnet forstand tale om, at staten rejste fiskerihavne i egne, hvor det lokale initiativ næppe magtede opgaven. Denne indsats må, indtil fiskeriets krise i de seneste årtier, betegnes som vellykket, selvom flere af havnene havde en ret isoleret beliggenhed. Hvordan lykkedes det det meget hierarkisk og noget uigennemskuelige Vandbygningsvæsen at opnå en sådan medgang? Hvordan tegner havnenes økonomi sig sammenlignet med kommunale og private havne?

Studiet vil lægge op til en komparativ analyse af planlægnings- og anlægsfaserne for de enkelte statshavne. Det vil også sammenligne driftsmetoder og driftsresultater for statslige, kommunale og private havne. Endelig skal der foretages et studie i bydannelserne omkring statshavnene. Der vil naturligvis også blive fokuseret på de

enkelte havnes driftsresultater: Værdien af im- og eksport, landinger af konsum- og industrifisk, betydning lystfartøjstrafik og anden turisme.

Nyere (historisk)-geografiske teorier om bydannelse og trafiksystemer inddrages. En vigtig inspiration kan fås i James C. Vance, *The Continuing City Urban Morphology in Western Civilization*, New York, 1977 og i samme forfatters *Capturing the Horizon. The Historical Geography of Transportation Since the Transport revolution of the Sixteenth Century*, New York, 1986,

Hovedkilderne er Vandbygningsvæsenets arkiv på Rigsarkivet og arkiverne fra samme Vandbygningsvæsenens ingeniørdistrikter på landsarkiverne i Viborg, Aabenraa og København

Arkiverne fra de to statshavnsadministrationer, oprettet på basis af det gamle VBV i 1973 findes på Landsarkivet for Nørrejylland. Københavns Havns arkiv findes på Rigsarkivet, medens de kommunale havnes arkiver skal findes i kommunale arkiver enten på landsarkiverne eller i stadsarkiver. Statistik findes i VBV's/statshavnsadministrationernes egne arkiver, i toldarkiver samt i publiceret statistik fra Statistisk Departement. Endvidere anvendes kommissionsrapporter/-betænkninger og folketingsdebatter i forbindelse med vedtagelse af anlægslove.

Der kan uden tvivl ske en udveksling og et samarbejde med søfartshistoriske miljøer på Handels- og Søfartsmuseet i Helsingør og Fiskeri- og Søfartsmuseet i Esbjerg, ligesom enkelte medarbejdere inden for Statens Arkiver arbejder med søfarts- og havnehistoriske emner.

Projektet skal munde ud i en bog, evt. suppleret med to tidsskriftsartikler. Det påbegyndes i 2011 og afsluttes 2012-13. Der vil være behov for et halvt års frikøb, formentlig i 2012. Den øvrige finansiering sker i kraft af den normale forskningstid.

I grænselandet mellem infrastruktur- og byhistorie ligger følgende projekt:

Moderne vejplanlægning. Thomas B. Thriges Gade set i et internationalt perspektiv

Peter Fransen, arkivar, seniorforsker, ph.d.

Landsarkivet for Fyn

Thomas B. Thriges Gade og de gadegennembrud, der fulgte i kølvandet på anlæggelsen, spiller stadig en stor rolle for både politikere og mange odenseborgere. Gaden blev udtænkt i 1950'erne, realiseret i 1960', stærkt kritiseret i 1970'erne og ser nu ud til at skulle forsvinde i det nye årtusinde. Berømt er Odenses daværende stadsingeniør Rich. Honorés udtalelse fra 1971 om at "Man kan ikke lave omelet uden at slå æg i stykker, og man må nu engang gennemføre gadegennembruddet på de mest egnede steder – ellers opfylder de ikke deres mission".

Den påtænkte artikel skal ses som et led i det samarbejde som et blevet etableret mellem Syddansk Universitet, Odense Bys Museer, Odense Stadsarkiv og Landsarkivet for Fyn, populært kaldet MASKOT, der står for Museer, Arkiver, Syddansk Universitet, Kultur, Odense og Tænketaank. På Landsarkivet for Fyn vil vi fra efteråret 2008 huse en MASKOT ph.d. studerende, hvis projektet har til formål at studere, formidle og ikke mindst sætte maksimal fokus på Odenses historiske og bysociologiske udvikling. Mit engagement i ph.d.-projektet vil dels være coaching og samt bidrage til etablering af et forskningsmiljø med den ovenfor skitserede oversigtsartikel.

Byhistorie udgør fortsat et vigtigt forskningsfelt i Statens Arkiver, hvad enten det drejer sig om en enkelt købstads historie eller generel byhistorie:

Studier i det danske monarkis byhistorie ca. 1700-1870

*Jørgen Mikkelsen, seniorforsker, ph.d.,
Rigsarkivets B&K-afd.*

Forskningsområdet omfatter mindst fire delprojekter, nemlig:

- Bidrag til en syntese om dansk byhistorie 1720-1870 set i internationalt perspektiv
- Bidrag til et trebindsværk om Ribes historie. Mit bidrag drejer sig om handel, håndværk, industri, landbrug og fattigvæsen 1660-1850.
- En artikel om et emne vedr. dansk byhistorie 1720-1870, sandsynligvis om kampen om grænsningsrettigheder og andre naturressourcer i byerne.
- En artikel om erhvervskodning af folketællingen fra 1801 og hvad dette materiale kan belyse om byernes erhvervsstrukturer.

De sidste to delprojekter knytter sig til og udbygger nogle af de resultater, der fremlægges i det første af delprojekterne.

Endvidere vil et projekt fra forskningsplanen for 2005-08 blive afsluttet i 2009. Det drejer sig om en bog om nyere forskningsresultater vedr. europæisk urbanisering og urbane netværk indtil ca. 1800. Der foreligger her et manuskript, men der er behov for enkelte rettelser og tilføjelser samt udarbejdelse af billedtekster, registre m.v.

Formålet med den byhistoriske syntese er at få udarbejdet en samlet fremstilling om byernes rolle i det danske samfund 1720-1870 og deres økonomiske, sociale, politiske og kulturelle udvikling i samme tidsafsnit. Det er hensigten, at bogen skal være en standardreference til periodens byhistorie, f.eks. i universitetsundervisning samt ved arkiver og museer, og dermed danne grundlag for fremtidig forskning og formidling inden for dette emneområde. Desuden er det et håb, at bogen kan tjene som oversigt for alment interesserede læsere.

Hvad angår bidraget om Ribe bys historie, må det forventes, at fremstillingen – ligesom mange tilsvarende bybiografier – kommer til at spille en vigtig rolle i videreudviklingen af den lokale identitet.

Flere af delprojekterne har også stor relevans for Statens Arkivers publikumsfunktioner. Dette gælder måske især projektet om brugen af de elektroniske bearbejdnings af folketællingen fra 1801, idet resultaterne af erhvervskodningen vist ikke tidligere er blevet testet i forskningsprojekter af denne karakter.

Da forskningsområdet indeholder så mange delprojekter, hvoraf to har syntesekarakter, indgår der et væld af problemstillinger i det. Overordnet kan man sige, at min forskning har til formål at give et mere differentieret billede af strukturer og udviklingstræk i de enkelte typer af provinsbyer, end det er almindeligt i generelle værker om Danmarkshistorie. Ligeledes er det hensigten at analysere, hvilke faktorer af økonomisk, politisk og kulturel art der påvirkede urbaniseringens forløb, samt hvordan byerne satte præg på den generelle samfundsmæssige udvikling. Det er nu en udbredt opfattelse blandt europæiske byhistorikere, at byerne spillede en langt større rolle i de før-industrielle samfund, end deres befolkningstal umiddelbart skulle tilsi. Dette gælder ikke blot på det økonomiske område, hvor byerne var centre for nær- og fjernhandel, kreditgivning m.v., men i mindst ligeså høj grad indenfor kulturlivet, idet byerne var hjemsteder for de vigtigste skoler, religiøse institutioner, klubber og selskaber m.m.

Jeg vil inddrage metode og teori fra flere fag, især historie, etnologi og geografi. Mest grundlæggende er centralstedsmodellen og netværksmodellen, der kan betragtes som komplementære modeller til beskrivelse af et lands eller regions bysystem. Til samme "værktøjskasse" hører von Thürens klassiske model vedrørende agrare produktionszoner omkring de store byer.

Til delprojekterne om dansk byhistorie anvendes i overvejende grad litteratur, bl.a. en lang række bybiografier og afhandlinger om bestemte byerhverv og byfænomener. Der inddrages dog også en del arkivalier, herunder en række oversigter og overvejelser i Martfeldts papirer (Kommercekollegiets arkiv) samt areal- og kreaturtællinger fra 1861 (Danmarks Statistiks arkiv). Begge de nævnte arkiver findes i Rigsarkivet. Ribe-projektet forventes derimod i helt overvejende grad at gøre brug af arkivalier fra Rigsarkivet og Landsarkivet i Viborg, ikke mindst Ribes rådstuearkiv. Folketællingsprojektet bygger primært på Dansk Data Arkivs materiale om tællingen fra 1801.

Syntesen om dansk byhistorie 1720-1870 skrives sammen med lektor Søren Bitsch Christensen, Aarhus Universitet. Han er også redaktør for værket om Ribes historie. Til dette værk kommer der i øvrigt bidrag fra 10-12 forskere, og det er fortrinsvis personer med tilknytning til museet i Ribe. Artiklen om 1801-tællingen skrives sammen med seniorforsker Hans Jørgen Marker, Dansk Data Arkiv.

Forskningen munder ud i to bidrag til samleværker og to artikler. Den ene artikel vil blive publiceret i "1066", den anden forhåbentlig i "Scandinavian Economic History

Review". Desuden vil en række resultater uden tvivl blive formidlet i foredragsform. Det kunne f.eks. ske ved en international byhistorisk konference.

De enkelte delprojekter forventes afsluttet på forskellige tidspunkter mellem 2009 og 2011. Ribe-værket vil f.eks. blive udgivet i 2010. Projektet som helhed vil dog strække sig over alle fire resultatkontraktår, idet jeg også har flere andre ideer vedr. udforskning af dansk byhistorie i 17-1800-årene, og jeg kan tage fat på disse, når de andre delprojekter er afsluttet.

Jeg har ikke planer om at søge frikøb til realisering af nogle af delprojekterne. Det skal dog bemærkes, at jeg allerede i 2008 har været frikøbt til at igangsætte delprojektet om den byhistoriske syntese. Ribe-projektet vil blive gennemført i den ordinære forskningstid samt fritiden, men jeg vil modtage et honorar til delvis finansiering af dette arbejde. Hvis artiklen om folketællingen bliver publiceret på engelsk, agter jeg at søge om støtte til oversættelse eller sprogrevision.

Befolkningshistorien handler om befolkningens alders- og kønssammensætning, familiestruktur, erhvervsforhold m.m. og er genstand for et særligt forskningsprojekt, der vil udnytte nye muligheder for databehandlingen:

De danske folketællinger som mikrodata

Hans Jørgen Marker, seniorforsker, cand.mag,
Dansk Data Arkiv

I kraft af at en række danske folketællinger foreligger som komplet analyserbare data materialer åbnes der mulighed for en række nye analyser af befolkningsudviklingen i første halvdel af det 19. århundrede. Et tilsvarende materiale findes ikke fra samme periode andre lande, så der er altså tale om en internationalt enestående analysemulighed.

Data foreligger i første omgang som en kildetro transskription af folketællingslisterne, som de er bevaret på papir. For at en analyse kan foretages, må der foretages en rensning kodning og standardisering af det meget betydelige materiale. Fra folketællingerne 1787 til 1850 foreligger et materiale på 6,8 millioner poster. Efter kodning og standardisering er der grundlag for at analysere udviklingen i befolkningssammensætning, familiestruktur, erhvervsstruktur, og hvorledes disse faktorer påvirkede hinanden og befolkningsudviklingen generelt, samt hvorledes den overordnede samfundsudvikling afspejledes i befolkningsindikatorerne.

Befolknings- og erhvervsudvikling generelt er enorme forskningsområder, som det slet ikke er hensigten at dække udtømmende på det meget store materiale. Det foreliggende projekt har som målsætning at producere en ressource for fremtidige forskningsprojekter og at gøre dette på en måde, som i størst mulig omfang understøtter de spørgsmål, som grundmaterialet indeholder oplysninger om. Centrale

samarbejdspartnere og inspirationskilder i arbejdet er Minnesota Population Centre (<http://www.pop.umn.edu/data>), Digitalarkivet i Norge (<http://digitalarkivet.uib.no/>) og HISCO projektet for kodning af historiske erhverv (<http://historyofwork.iisg.nl/>).

Jeg har udviklet en række standarder og en del programvare til den praktiske gennemførelse af standardisering og kodning.

Med hensyn til dokumentationen deltager jeg aktivt i Data Documentation Initiative. (Jeg virker som chairman for alliancens Expert Committee).

De danske folketællinger starter i 1769 og siden 1787 findes der bevarede navnelister fra hele landet (med meget små lakuner). Folketællingerne 1787, 1801, 1834, 1840, 1845 og (fra 2009) 1850 foreligger fuldt transskriberede i kraft af Kildeindtastningsprojektet som siden 1992 har organiseret en stor gruppe af frivillige, som har bidraget til indtastningen. Fra dette projekt foreligger nu over 13 millioner personregistreringer, hvoraf de færdige folketællinger altså udgør ca. halvdelen.

Jeg samarbejder internationalt med en række kolleger, som har lignende projekter. En del af samarbejde er organiseret i Internation Microdata Access Group, andet foregår i regi af SSHA netværk for Family and Demography og endelig er der en række personlige relationer, som f.eks. til Steve Ruggles, Minnesota, Jan Oldervoll, Bergen og Hans Christian Johansen, Odense.

Den bredeste formidling af arbejdets resultater sker gennem Dansk Demografisk Database (<http://ddd.dda.dk>). I øvrigt er der produceret en række conferencepapirer til SSHA- og ESSHC-konferencer. Endelig er der stipuleret en udgivelse af og om Folketællingen 1801 med det rensede og kodede datamateriale samt eksempler på analyser på grundlag af det.

Udtræk fra datamaterialet udleveres fra DDA til forskningsformål. Conferencepapirer udkommer løbende. 1801-publikationen forventes i 2009. Kodning og standardisering er afsluttet for 1801. For 1787 og 1834 mangler der kun dele af erhvervskodningen. For 1840 og 1845 er kodningen påbegyndt. Kodning og standardisering accelererer, efterhånden som hjælpemidlerne hertil forfines. Det må dog også imødeses, at nye årgange af folketællingerne i fremtiden vil blive komplet indtastede.

Der er opnået frikøb i 22 % af tjenestetiden i 30 måneder med udløb ultimo 2009. Endvidere bidrager DDA i betydeligt omfang med databehandlingsressourcer herunder en betydelig del af en informatikassistentens arbejdstid. Der er søgt men ikke opnået infrastrukturmidler til dansk deltagelse i North Atlantic Population Project, NAPP. Endvidere har jeg været partner i internationale ansøgninger med relevans for arbejdet.

Kirke- og uddannelseshistorie

To af Statens Arkivers forskere er inviteret til at medvirke i en kommende dansk kirkehistorie. Foruden Michael Gelting er det Erik Nørr. Også Christian Larsen, der er ansat som arkivar uden forskningstid, er blevet anmodet om at levere et bidrag.

Dansk kirkehistorie i det 19. og 20. århundrede

Erik Nørr, seniorforsker, dr.phil.,

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm

Inden for dette område regner jeg med i planperioden 2009-12 at færdiggøre 1-2 artikler om de færøske præster og provster. Projektet er en udløber af arbejdet med de nordatlantiske forvaltningskilder, som i 2007 blev afsluttet med udgivelsen af bind 5 i serien af "Kilder til dansk forvaltningshistorie", hvor jeg var hovedredaktør. Sammen med arkivarer fra Færøerne, Grønland og Island planlægges udgivelsen af en forvaltningshistorisk antologi, hvortil jeg leverer en artikel om ansættelsen af færøske præster. Herudover har jeg til hensigt at skrive en artikel om visitatser og kirkesyn på Færøerne.

Under ledelse af professor, dr.phil. Per Ingesman planlægges der en ny stor dansk kristendomshistorie i ti bind til afløsning af den danske kirkes historie i otte bind, som udkom i årene 1950-66 under redaktion af Hal Koch og Bjørn Kornerup m.fl. Der er afholdt en række planlægningsseminarer, og der er foreløbig sat forfattere på bindene, men projektet er ikke finansieret, og det er endnu usikkert, om det kan sættes i gang. Ifølge den foreløbige plan er jeg sammen med fire andre kirkehistorikere blevet opfordret til at være forfatter på det bind, der omfatter perioden 1850-1900.

Den russisk-ortodokse kirke i Danmark

Jesper Overgaard Nielsen, arkivar/forsker, ph.d.

Landsarkivet for Nørrejylland

Den russisk-ortodokse kirke er et mindre trossamfund, der har været til stede i Danmark gennem lang tid, men som i den videnskabelige litteratur ikke er behandlet i noget selvstændigt værk. Den russisk-ortodokse kirkes historie er således primært blevet berørt i værker med andet hovedfokus eller i værker, der ikke har videnskabelig karakter, men primært kan karakteriseres som partsindlæg. Forskningsprojektet søger dermed at udfylde et tomrum, der er særligt bemærkelsesværdigt, når man sammenligner med andre europæiske lande.

Studiet af et fremmed trossamfund som den russisk-ortodokse kirke har desuden særlig relevans i en tid, hvor flere nye trossamfund har vundet indpas i Danmark, og hvor den religiøse tilknytning ofte ses som havende stor betydning for indvandreres integration i det danske samfund. Studiet af den russisk-ortodokse kirke i Danmark kan bidrage til at give disse debatter et historisk perspektiv.

Overordnet skal forskningsprojektet beskrive og analysere den russisk-ortodokse kirkes udvikling i Danmark fra gesandtskabskirke til emigrantkirke med fokus på

kirkens udvikling med hensyn til bygninger, præster, menighed og relationer til det omgivende danske samfund. I dette indgår en undersøgelse af vilkårene for kirkens virke i tiden indtil 1849 samt betydningen af Grundlovens indførelse af trosfrihed havde for et mindre trossamfund som den russisk-ortodokse kirke.

I kraft af prinsesse Dagmars ægteskab med den russiske tronfølger, storfyrste Aleksander i 1866, fik den russisk-ortodokse kirke i Danmark øget bevågenhed i offentligheden og forbedret økonomi. I den forbindelse undersøges det, om denne status også havde en effekt på kirkens øvrige virke, eksempelvis gennem ændring i menighedens størrelse og sammensætning eller i forholdet til de danske myndigheder.

Som gesandtskabskirke havde den russisk-ortodokse kirke i Danmark status af russisk statskirke, hvorfor bolsjevikernes magtovertagelse i Rusland og den deraf følgende adskillelse af stat og kirke også havde konsekvenser for kirken i Danmark. Det undersøges, hvorledes dette konkret påvirkede kirken i København på såvel det juridisk-formelle plan som i forhold til menighedens sammensætning og kirkens virke i emigrantmiljøet i København.

Undersøgelsen baserer sig hovedsageligt på arkivalisk materiale og samtidigt trykt kildemateriale. Undersøgelsen har således grundlæggende karakter af en historisk empirisk undersøgelse, der benytter sig af den historisk-kritiske metodes værktøjer. I forbindelse med undersøgelsen af menighedens udvikling tages udgangspunkt i folketællinger, der fra 1855 indeholder oplysninger om religiøst tilhørsforhold, samt andre befolkningshistoriske kilder og i den forbindelse anvendes værktøjer til demografiske undersøgelser.

Projektets kildemateriale udgøres af en række arkiver, som indgår i Statens Arkivers samlinger, heriblandt arkiver fra den russisk-ortodokse kirke selv, fra Kongehuset, ministerier samt diverse retsbetjentarkiver, privatarkiver og folketællinger. Derudover inddrages materiale fra andre arkivinstitutioner, heriblandt Københavns Stadsarkiv, Byggesagsarkivet samt diverse russiske arkiver, hvoraf en del indgår i Rigsarkivets Danica-samling.

Forskningsprojektet foregår i et uformelt samarbejde med andre forskere med speciale i Rusland og dansk-russiske forbindelser ved danske forskningsinstitutioner. Formidling af forskningsprojektets resultater vil primært ske gennem en monografi på dansk samt supplerende tidsskriftsartikler på dansk eller engelsk. Projektet afsluttes 2009. Forskningen udføres inden for den ordinære forskningstid. Til studierejse til Rusland er søgt og bevilget midler fra Statens Arkivers interne rejsepulje. Til udgivelse af monografi søges eksterne fondsmidler. Projektet har som mål at give kvalificering til seniorforsker.

Den uddannelseshistoriske forskning i Statens Arkiver sætter ind på de fleste niveauer i uddannelsessystemet, fra folkeskolen til universitetet:

Dansk skole- og uddannelseshistorie i det 19. og 20. århundrede

Erik Nørr, seniorforsker, dr.phil.,

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm

Dette forskningsområde har i mange år været mit centrale forskningsfelt, og jeg regner med også i den kommende periode at beskæftige mig med det. Valg af emner og problemformulering vil i en række tilfælde være efterspørgselsbestemt, da min medvirken i det skolehistoriske netværk i forbindelse med Selskabet for Skole- og Uddannelseshistorie og Dansk Skolemuseum m.v. ofte medfører, at jeg bliver bedt om at deltage i projekter og/eller publikationer.

Igangværende er min deltagelse i projektet "Den danske realskoles historie 1786-2008". Det er et fællesprojekt iværksat og ledet af Dansk Skolemuseum i samarbejde med Danmarks Privatskoleforening. Der deltager i projektet i alt 10 forskere fra forskellige institutioner, hvoraf vi er to fra Statens Arkiver. Jeg skal bidrage med i alt fire kapitler til værket:

- Realskolerne i lovgivning og debat 1923-58;
- Skoler, eksaminer, censur og karaktergivning 1923-58
- Tilsynet med real- og mellemskoler 1923-58
- Realskoler nord og syd for grænsen og i Nordatlanten 1850-1980

Desuden kortlægger jeg sammen med Christian Larsen med oversigten: "Mere end 800 eksamensberettigede realskoler" realskolens betydning i det samlede uddannelsesbillede.

Realskolens historie, der aldrig har været genstand for en samlet behandling, udgives i 2009. Værket bliver på ca. 800 sider i to bind. Der er endvidere planer om at udgive en mindre publikation, der formidler hovedresultaterne af projektet.

En mulighed er min deltagelse i projektet "Den danske folkeskoles historie", som planlægges at skulle dække perioden fra reformationstiden og frem til 2014. Projektet er under udarbejdelse med basis i Danmarks Pædagogiske Universitetsskole (det tidligere Danmarks Pædagogiske Universitet). Værket skal være i fem bind, og det skal udkomme i 2014, hvor de grundlæggende skoleanordninger fra 1814 kan fejre 200 års jubilæum. Min eventuelle medvirken kan både blive som forfatter (tidsperioden 1780-1850) og/eller som konsulent i arkivalske kilder. Projektet er endnu ikke fuldt planlagt, og dets gennemførelse er afhængig af tilvejebringelse af fondsstøtte til frikøb af forfattere og til redaktion.

Som alternativ til min medvirken ved den nye store skolehistorie eller den nye store kristendomshistorie, hvilke projekter endnu kun er på tegnebrættet, har jeg mulighed for en genoptagelse af projektet "Stillingsbesættelser ved universitetet 1788-1920, med særligt henblik på professorkonkurrencerne". Dette projekt har jeg tidligere påbegyndt, og det har også været optaget på tidligere forskningsplaner, men det har måttet hvile på grund af min medvirken ved en række af Statens Arkivers fælles forskningsprojekter.

Dansk Universitetshistorie efter 1945

Else Hansen, seniorforsker, ph.d.

Rigsarkivets B&K-afdeling

Universiteter og højere læreanstalter står centralt i samfundets udvikling af viden, både gennem uddannelse og forskning. Universiteternes rolle og funktion er ikke fast, men står til diskussion, bl.a. afhængig af skiftende opfattelser af betydningen af viden og forskning, af højere uddannelser og af forholdet mellem de statslige institutioner og det øvrige samfund. Det betyder, at ikke blot universiteternes aktuelle forhold, men også deres historie er af betydning for en forståelse af universiteternes rolle og fremtid.

To problemstillinger har særligt min interesse. For det første spørgsmålet om i hvilken udstrækning den danske udvikling på universitetsområdet ligner eller adskiller sig fra den samtidige udvikling i nabolande som Sverige, Norge, Tyskland og England, der alle i en vis udstrækning har tjent til inspiration for den danske udvikling. En sådan undersøgelse vil naturligt bygge videre på mit nuværende arbejde om dansk universitetspolitik 1945-75, der hviler på grundige arkivstudier i Statens Arkivers samlinger. Den komparative undersøgelse – specielt hvad angår nabolandene – må bygge på trykt materiale og fremstillinger, som findes i mere rigt mål i disse lande end i Danmark. Realiseringen af dette projekt vil forudsætte en længere samlet periode til forskning, finansieret gennem frikøb. Et sådant projekt bør resultere i en monografi, ligesom dens resultater bør gøres tilgængelige for et internationalt publikum.

For det andet spørgsmålet om hvordan den statslige politik har påvirket udviklingen på enkelte institutter og institutioner, f.eks. med krav om forkortet studietid, optagelse af flere studerende, bestemte erhvervsstigte med uddannelserne og studiestruktur (f.eks. indførelse af bachelorgrad). Sådanne undersøgelser, som især vil bygge på materiale i Statens Arkivers samlinger, vil uddybe vores viden om konsekvenserne af den danske universitetspolitik og om de institutioner, hvori den blev udøvet. Disse undersøgelser af begrænset udstrækning vil kunne gennemføres inden for almindelig forskningstid og være egnede til publikation i artikelform.

Den første del af den kommende forskningsperiode vil imidlertid blive helliget færdiggørelsen af mit igangværende projekt om Dansk Universitetshistorie 1945-75, hvor det foreliggende manus på ca. 170 sider skal viderebearbejdes for at blive trykklart.

I Norden dyrkes feltet universitetshistorie især ved Forum for Universitetshistorie ved Universitetet i Oslo, og jeg har løbende kontakt med mine kolleger der. Jeg har ligeledes kontakt med forskergrupper ved Danmarks Pædagogiske Universitetsskole ved Aarhus Universitet, ligesom jeg har bidraget til årbøger og symposier afholdt af Selskabet for Skole- og uddannelseshistorie.

Min store interesse for dette område betyder, at jeg forventer at arbejde med dette forskningsfelt i hele forskningsplanperioden.

Sønderjyllands historie

Landsarkivet for Sønderjylland er centrum for Statens Arkivers forskning i den dansk-tyske grænseregions historie, men også forskere ved andre arkiver beskæftiger sig med emner herfra. Dette er således tilfældet i det fælles projekt:

Partier, politikere og valg i Sønderjylland, 1920-1980

Projektet er tænkt som en videreførelse af det netværk, der med forskellig besætning, har eksisteret inden for Statens Arkiver siden midten af 1990'erne, og som har beskæftiget sig med Sønderjyllands historie. Tidligere har medlemmer af netværket udgivet bøgerne "Harmonisering eller særordning" (2002) og "Genforeningens bedste gave" (2003), ligesom netværket var en aktiv deltager i forbindelse med udfærdigelsen af "Slesvig, Preussen, Danmark. Kilder til sønderjysk forvaltningshistorie" (2004). P.t. arbejdes der på en antologi om Sønderjyllands historie 1945-72.

Det her skitserede projekt sigter på en antologi vedrørende det politiske system i Sønderjylland i bred forstand i perioden 1920-1980. Det, der bl.a. er specielt ved det sønderjyske politiske system i denne periode, er, at de sønderjyske politikere ofte var mere end blot partipolitikere. - De var nationale personligheder og/eller førerskikkelser, der udfyldte en rolle i det omgivende samfund uafhængig af deres politiske tilhørsforhold.

I modsætning til de tidligere projekter som netværket har beskæftiget sig med, er emnet denne gang formuleret som en løs ramme, hvori "alle" emner vedrørende det politiske system vil kunne behandles. Det være sig den praktiske politik, have et biografisk sigte, vedrøre enkelte partier eller valg osv. Det er ikke målet, at alle emner, partier, personer, etc. inden for det politiske system i Sønderjylland skal behandles, men det er håbet, at der med en løsere tematisk ramme vil kunne afdækkes aspekter ved det sønderjyske politiske system, som i den hidtidige forskning er blevet overset eller nedprioriteret.

Skønt målet umiddelbart er en antologi, vil netværket være åben for deltagere med større eller andre ambitioner, blot det holder sig inden for den skitserede ramme. Projektet skal løbe frem til udgangen af 2012.

For øjeblikket er der fem deltagere i netværket/projektet med følgende foreløbige emner:

"Den bedste grænsevagt er et stærkt pulserende økonomisk liv". Politikeren og iværksætteren Frederik Heick 1904-1971

Morten Andersen, ph.d., arkivar, forsker

Landsarkivet for Sønderjylland

Frederik Heick blev født i Hejnsvig ved Grindsted i 1904. Efter uddannelse på Ladelund Landbrugsskole blev Heick assistent ved Kolding og Omegns Landboforening. I 1939 kom Frederik Heick til Sønderjylland, da han blev forstander på jordbrugsforsøgsstationen i St. Jyndevad ved Tønder. Det var ikke uproblematisk at starte en forsøgsstation så tæt på grænsen i 1939, og Frederik Heick blev dermed straks introduceret til den dansk-tyske grænseproblematik. I 1945 blev Frederik Heick valgt ind i Folketinget for partiet Venstre. Heick var medlem af Folketinget indtil 1959, i perioden 1954-59 som medlem af det udenrigspolitiske nævn. Det var bl.a. erfaringerne fra Sønderjylland, der gjorde Heick til en stærk fortæller for det europæiske samarbejde og fra 1957-59 var han medlem af Europarådets rådgivende forsamling. Da Heick gik ud af Folketinget i 1959 blev han formand for det jyske Venstre og næstformand i Venstres landsorganisation.

Frederik Heick var ikke blot politiker, men også iværksætter. I 1947-50 var han medvirkende til at oprette Sønderjyllands Erhvervsråd, hvor han var medlem af forretningsudvalget frem til 1969. Egnsudvikling og erhvervsfremme var et hovedemne i Heicks virke. Det kom også til udtryk da Heick i 1953 blev direktør for Hedeselskabet. Her var han bl.a. medvirkende til Skjern Å's udretning. Det var dog grænselandet, der havde Heicks primære interesse og i 1961 blev Heick valgt til formand for Grænseforeningen, en post han besad til 1966.

Frederik Heicks virke spændte bredt med grænselandet og egnsudviklingen som særlige omdrejningspunkter. Frederik Heick var som politiker, erhvervsmand og iværksætter involveret i mange dele af den sønderjyske, danske og europæiske samfundsudvikling i tiden fra 1939 og frem. Politikeren og iværksætteren Frederik Heicks historie er derfor temaet for mit projekt under det fælles forskningsprojekt Partier, Politikere og Politik i Sønderjylland efter 1920.

EF afstemningen i Sønderjylland. Sønderjylland og Europa, europadebatten i grænselandet i tiden op til EF afstemningen

Peter Fransen, ph.d., arkivar, seniorforsker

Landsarkivet for Fyn

Ved folkeafstemningen den 2.oktober 1972 stemte Danmark med knap 2/3 dels flertal for en tilslutning til EF. I Sønderjylland var tilslutningen markant større - det var det amt i hele landet, der kunne mønstre flest ja-stemmer. Betænker man de brydninger mellem dansk og tysk, der havde præget landsdelen i den første halvdel af det 20. århundrede, forekommer resultatet umiddelbart som et paradoks. Spørgsmål, der presser sig på er:

- Hvorfor tilslutningen her i Sønderjylland var endnu større end i resten af landet?
- Hvorledes kan det være, at det netop var her, hvor de historisk betingede konflikter med Tyskland kunne forlede en til at antage, at modstanden imod EF ville have været ekstra stærk?

Helt centralt for bidraget er diskussionerne i landsdelen om tilslutningen til EF. Aktører og argumenter fra begge lejre skal underkastes en historisk analyse. Foruden aktører, der handlede åbenlyst i tiden op til 1972, er det mit håb via arkivstudier i lokaladministrationens arkiver samt centrale ministeriers arkiver at kunne få kastet nyt lys over, hvilke tanker der blev gjort om Sønderjyllands skæbne efter EF afstemningen både i tilfælde af et JA og i tilfælde af et NEJ. Det klare afstemningsresultat har det med at overskygge den usikkerhed, der herskede omkring udfaldet. Usikkerheden har fået politikere og embedsfolk til at operere med scenarier for begge mulige udfald. I den udstrækning det vil være nødvendigt for en mere grundlæggende forståelse af den specielle sønderjyske tilgang, til EF problematikken, vil der også blive givet en redegørelse for tidligere europæiske samlingsbestræbelser af såvel politisk som økonomisk art (f.eks. EFTA og Nordek).

H.P. Hanssen som rigsdagspolitiker

Hans Schultz Hansen, dr.phil., arkivar, forskningsleder
Landsarkivet for Sønderjylland

De danske sønderjyders leder i fremmedherredømmets sidste årtier og Genforeningstiden, minister for sønderjyske anliggender 1919/20, H. P. Hanssen, stod umiddelbart efter 1920 tøvende overfor et engagement i dansk partipolitik. Hans planer om en særlig sønderjysk gruppe på rigsdagen i tilknytning til partiet Venstre led skibbrud. Først i 1924 stillede han op for Venstre og blev valgt til Folketinget. Ved det næste valg i 1926 stillede han ikke op. Det antages almindeligt, at det skete i skuffelse over mødet med Christiansborg-politikken. Den opfattelse kan der muligvis ikke rokkes ved, men hvilken valgkamp førte H. P. Hanssen, hvilke sager beskæftigede han sig med i sine to år som folketingsmand og hvilken stilling fik han i Venstres gruppe og i Folketinget i det hele taget?

”Den ekstreme sønderjyde”

Leif Hansen Nielsen, ph.d., forsker
Landsarkivet for Sønderjylland

”Den ekstreme sønderjyde” er arbejdstitlen. Fra Genforeningen og frem har det sønderjyske politiske landskab fostret mange bevægelser og strømninger på den yderste højrefløj. Særligt stærkt i mellemkrigstiden med bl.a. Lei-bevægelsen, Cornelius Petersen og Bondens Selvstyre, ligesom også LS samt DNSAP og andre nazistiske partier havde godt tag i den sønderjyske befolkning i denne periode. I en nyere tid, i 1970’erne og 80’erne, har man også set en stor tilslutning til f.eks. Fremskridtspartiet i Sønderjylland. Påfaldende er det, at også i Sydslesvig var der i mellemkrigstiden en kraftig højredrejning, således at landsdelen i 1930’erne var det område i Tyskland, hvor nazismen stod stærkest. Efter krigen kom der i Sydslesvig (på grund af den store flygtningetilstrømning) en klar national, anti-preussisk selvopfattelse, der i sin grundsubstans må karakteriseres som højreorienteret. Formålet med denne undersøgelse er at indkredse og afdække, hvorfor disse bevægelser fik så godt et tag i det sønderjyske/slesvigske: Var det den samme persongruppe der gik igen i de forskellige bevægelser? Kan det alene forklares ud fra den økonomiske

situation i Sønderjylland efter Genforeningen? Er der andre historisk/psykologiske forhold der gør sig gældende?

Kommunevalgene i Sønderjylland 1920-1950

Erik Nørr, dr.phil., arkivar, seniorforsker

Landsarkivet for Sjælland

Kommunevalgene i Sønderjylland var i de første tredive år efter Genforeningen præget af landsdelens særlige situation. Der skulle etableres et kommunalt styre i en periode, hvor den nationalpolitiske situation ikke var helt afklaret. En række steder var det tyske mindretal i en så stærk situation, at de kunne vælge borgmesteren/sognerådsformanden, bl.a. i købstaden Tønder indtil 1937, flækkekommunen Højer til 1946 og i nogle landsogne ved grænsen. Ved sognerådvalget i Ubjerg i 1929 vandt de danske lister med et mindretal af stemmer, fordi tyskerne spildte 23 stemmer på en særlig husmandsliste. Ved det efterfølgende valg i 1933 kom stemmerne til at stå helt lige, men tyskerne kunne udpege sognerådsformanden, da de ved lodtrækning fik tre mandater imod to danske. Helt særlige forhold gjorde sig gældende i købstæderne, hvor socialdemokraterne både i Aabenraa og i Sønderborg ved de første valg allierede sig med det tyske parti, og de borgerlige partier derfor markedsførte sig som den danske liste og advarede af nationale grunde imod at stemme på Socialdemokratiet. Ved byrådsvalget i 1937 lykkedes det for første gang at få en dansksindet borgmester i Tønder, da Socialdemokratiet allierede sig med de borgerlige partier. Ved de kommunale valg i 1937 var det nazistiske parti også med til at komplicere situationen. Derimod blev de kommunale valg suspenderet i Sønderjylland under krigen, og mandaterne blev forlængede indtil 1946, bortset fra de tyske repræsentanter, som blev smidt ud af de kommunale råd ved befrielsen.

Den ovennævnte antologi med studier i Sønderjyllands historie 1945-73 afsluttes i begyndelsen af forskningsplanperioden 2009-2012. Den er beskrevet i forskningsplan 2005-2009, hvorfor kun hovedlinjerne skal resumeres her:

Projektet ”Grænseland og udviklingsområde. Sønderjyllands historie 1945-73”.

I planperiode 2005-08 planlagde og iværksatte det sønderjyske forskningsnetværk projektet ”Grænseland og udviklingsområde. Sønderjyllands historie 1945-73”. Projektet er organiseret som et af Statens Arkivers fællesprojekter. I alt 13 personer bidrager til en stor antologi, der skal udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland. Bidragene skal til sammen dække de vigtigste udviklingslinjer og sektorer i samfundet. Endnu i perioden mellem 2. verdenskrigs afslutning og tilslutningen til EF var Sønderjylland præget af at være et grænseland, hvor det nationalpolitiske argument for en særlig begunstiggelse af den sønderjyske landsdel i forhold til andre danske udviklingsområder stadig spillede en rolle. Med den nationale afspænding fra

midten af 1950'erne og Forbundsrepublikkens opbygning som en demokratisk og fredelig nabostat nedtonedes grænseskampmentaliteten såvel i flertals- som mindretalsbefolkningen.

Sønderjyllands historie er også genstand for flere individuelle forskningsområder og forskningsprojekter:

Sønderjyllands historie i 19. og 20. århundrede

Hans Schultz Hansen, arkivar og forskningsleder, dr.phil.

Landsarkivet for Sønderjylland

Forskning i Sønderjyllands historie er en hovedopgave for Landsarkivet for Sønderjylland som arkiv i det dansk-tyske grænseland. Kun med en solid forståelse af landsdelens omskiftelige historie er det muligt at tilgængeliggøre og formidle arkivets samlinger, som afspejler både slesvigske, preussiske og danske forvaltningstraditioner. Sønderjyllands historie har resulteret i arkivskabere og arkivalietyper, som er ukendt fra de andre landsarkiver. Dertil kommer, at den sønderjyske historie fra de seneste to århundreder med den nationale konflikts opståen, eskalation, kulmination, afspænding og fredeliggørelse rummer aktuelle perspektiver. Endelig er der i den sønderjyske befolkning en stor interesse for landsdelens historie, som giver studiet af den en særlig rigdom og som opfordrer til formidling over et bredt felt fra korte artikler og kronikker til foredrag og Radio/TV-medvirken samt internetformidling.

I de første to år af perioden 2009-12 vil udarbejdelse og udgivelse af "Sønderjyllands Historie" bind 2 og "Sønderjylland A-Å" stå i centrum for arbejdet. Til "Sønderjyllands Historie" bind 2 skal jeg levere en sammenfatning på godt 200 sider om perioden 1815-1918, og til "Sønderjylland A-Å" en række store og små leksikonartikler om emner, som jeg hidtil har beskæftiget mig med i min forskning. Betydelig tid vil medgå til billedsøgning og redigering samt til formidling af resultater fra de to værker.

Endvidere skal mit bidrag til ovenstående antologi "Grænseland og udviklingsområde. Sønderjyllands historie 1945-73" omhandlende forholdet mindretal og flertal afsluttes.

I min hidtidige forskning har jeg arbejdet med flere aspekter af Sønderjyllands historie i 1800- og 1900-tallet, både landbrugshistorie, industrihistorie, administrationshistorie og politisk historie. I perioden 2009-12 vil jeg især beskæftige mig med sidstnævnte. Til ovenstående antologi om sønderjysk politik vil jeg levere et bidrag om de danske sønderjydere leder H.P. Hanssen som folketingspolitiker for Venstre 1924-26. Bidraget vil formentlig danne optakt til yderligere beskæftigelse med H.P. Hanssens biografi, i første række for tiden efter 1920. Kildegrundlaget herfor vil primært være H.P. Hanssens omfangsrige arkiv og andre arkiver i Landsarkivet for Sønderjylland samt Folketingstidende og pressen, særlig H.P. Hanssens eget blad "Hejmdal". Måske vil slutmålet være en moderne H.P. Hanssen-biografi, som dog næppe vil kunne afsluttes før 2012.

I 2007 blev jeg for en periode af fem år tildelt titel som adjungeret professor i erhvervs- og politisk historie i den dansk-tyske grænseregion ved Syddansk Universitet med tilknytning fortrinsvis til Institut for Grænseregionsforskning i Sønderborg. Dette giver øgede muligheder for at indgå i samarbejde om forskning og formidling af sønderjysk historie, som bør udnyttes. En yderligere konkretisering af sådanne samarbejdsprojekter vil ske på de kommende forskningsårsplaner.

Sandsynligvis vil jeg søge om et kortere frikøb til afslutning af en større afhandling sidst i perioden, men længere frikøb kan komme på tale i tilknytning til større projekter med ekstern finansiering.

Sønderjylland i det 20. århundrede

Erik Nørr, dr.phil., arkivar, seniorforsker
Landsarkivet for Sjælland

Deltagelse i netværk med udgangspunkt i det sønderjyske forskningsmiljø ved Landsarkivet i Aabenraa. Heri deltager ud over forskere ved Landsarkivet for Sønderjylland arkivarer ved andre landsarkiver og forskere bl.a. fra Museum Sønderjylland, Institut for Sønderjysk Lokalhistorie, Arkivet ved Dansk Centralbibliotek i Flensborg, Institut for Grænseregionsforskning ved Syddansk Universitet/Alsion og Tønder Stadsarkiv.

Mit bidrag til antologien "Grænseland og udviklingsområde. Sønderjyllands historie 1945-73" handler om centraliseringen af folkeskolen og adgangen til højere undervisning og videre uddannelse i Sønderjylland 1945-73. Af stor betydning for udbygningen af skolevæsenet i Sønderjylland efter skolelovene af 1937 og 1958 var det, at der på finanslovene blev bevilget et særlig sønderjysk tilskud til gennemførelse af skolelovenes krav om bedre bygningsforhold og udvidet undervisning. Begrundelsen for disse tilskud var nationalpolitisk. Et centralt emne i min afhandling er centraliseringen af skolevæsenet, som fik gennemgribende betydning i Sønderjylland, hvor udgangspunktet var meget små skoler. Mit bidrag vil også omhandle mulighederne for at få udvidet undervisning i realskoler og gymnasier samt adgangen til mellemlange og videregående uddannelse. Mulighederne for at få videreuddannelse for den sønderjyske ungdom blev udvidet i perioden 1945-73: bl.a. var der to sønderjyske lærerseminarier, et børnehaveseminarium i Aabenraa, en højere handelsskole i Sønderborg. Hertil kom, at der i 1967 blev oprettet en afdeling af Danmarks Lærerhøjskole i Haderslev, medens bestræbelserne for at få oprettet et sønderjysk universitet ikke blev realiseret.

Kommunevalgene i Sønderjylland 1920-1950 (se projektbeskrivelsen ovenfor vedrørende fællesprojektet: Partier, politikere og valg i Sønderjylland 1920-1970).

Landindvindingsprojekter i Sønderjylland efter 1920

Leif Hansen Nielsen, arkivar, forsker, ph.d.

Landsarkivet for Sønderjylland

I Sønderjylland kom man relativt sent i gang med egentlige landindvindingsprojekter (fraset de vestslesvigske koge). Hvor man i anden halvdel af det 19. årh. i Danmark gik i gang med store landindvindingsprojekter (hedeopdyrkning, afvandring af Lammefjorden, Mariager fjord, etc.) som en reaktion på tabet af Slesvig og Holsten, var man i Slesvig mere tilbageholdende på dette område. Her blev landbruget ikke i samme grad presset (bag den tyske toldmur), her var dyrkningsformerne mere ekstensive.

Situationen ændrede sig efter Genforeningen, hvor man også i Sønderjylland gik i gang med en intensivering af arealudnyttelsen gennem dræning af vådområder, landindvinding, udretningen af vandløb og omlægning af arealer med ekstensiv græsning til dyrkede marker m.m.

I dette forskningsprojekt skal der foretages en kortlægning af de landindvindingsprojekter, der enten blev gennemført eller foreslået i perioden fra Genforeningen og frem til ca. 1970. Det skal undersøges, hvornår projekterne opstod og evt. blev gennemført; hvorledes de blev finansieret; hvilke interesser der gjorde sig gældende (amt, kommune, lokalbefolkning, politiske forhold, fredningsnævn, landbrugets organisationer, enkeltpersoner, m.m.). Det skal undersøges, om der hen gennem tiden var en udvikling/ændring i projekternes omfang og indhold, ligesom projekternes konsekvenser for de berørte områderne skal vurderes, herunder også landskabets oplevelsesværdi, kulturmiljø, etc.

Emnet placerer sig centralt i de senere år debat om natur, miljø og rekreative områder med store genopretningsprojekter i landsdelen af f.eks. Slivsø, Oldenor og Tinglev Mose; tilbageføringen af Brede å mellem Bredebro og Løgumkloster, samt, som et af de seneste tiltag på området, udpegningen af Vadehavet til naturpark. Dette forskningsprojekt vil kunne give den igangværende debat en historisk dimension og måske nuancerer billedet af fortidens "syndere".

En kortlægning af landindvindingsprojekterne kræver naturligvis en systematisk gennemgang af kildematerialet, hvor alle relevante projekter registreres. Derudover skal forskningsområdets delemner forsøges afdækket gennem empiriske studier af udvalgte projekter. Både projekter der blev realiseret og projekter der ikke blev realiseret. I forhold til en afdækning af interessekonflikter, skal der opstilles interessentanalyser af de involverede parter.

Der findes et utal af kilder og kildegrupper til dette emne. De fleste er dog endnu i det store og hele uudnyttede: I forhold til den fysiske beskrivelse af landindvindingsprojekterne, vil der for kystsikring og landindvinding ved Vadehavet, kunne findes materiale hos Vandbygningsvæsnets 5. distrikt, men ellers vil der for samtlige former for "landindvinding" principielt kunne findes materiale i Fredningsnævnens arkiver, i amtsråds- og i kommunearkiverne, ligesom projekterne ofte vil være dokumenteret i Kort & Matrikelstyrelsens store administrative arkiv. Interessentanalysen vil dels kunne dokumenteres i fredningsnævnens arkiver, i amtsrådets forhandlinger samt kommunernes ditto. Pressen (aviserne) skal ligeledes inddrages i denne analyse, ligesom privatarkiver,

hvor disse forefindes, samt erindringsstof. Hvor det er relevant, skal centraladministrationens arkiver inddrages.

Da det endnu er et forskningsområde i støbeskeen, er det vanskeligt at sige noget konkret om, hvorledes emnet skal formidles. Men projektet vil sigte mod en bogudgivelse ligesom emnet naturligt vil aflede artikler og foredrag. Dels lokalt, dels regionalt og evt. på landsplan.

Projektet vil løbe i hele forskningsplanens periode: Start i løbet af 2009 og slut (tidligst) 2012. Projektet vil i første omgang blive finansieret gennem den ordinære forskningstid. Mod slutningen af perioden kan et frikøb komme på tale til en gennembearbejdning og gennemskrivning af manuskriptet. Der vil næppe blive behov for tilskud til rejser m.m., da de fleste kildegrupper til emnet ligger lokalt på Landsarkivet for Sønderjylland eller vil kunne hjemlånes hertil fra Rigsarkivet.

Egnsudvikling og erhvervsfremme 1945-70, med særlig henblik på Sønderjylland

Morten Andersen, arkivar, forsker, ph.d.
Landsarkivet for Sønderjylland

Projektet handler om egnsudviklingsdebatten og erhvervsfremmeinitiativer i efterkrigstidens Danmark, med særlig fokus på Sønderjyllands Erhvervsråd og Sønderjylland som egnsudviklings-eksperimentarium. Projektet er særdeles aktuelt i en tid, hvor polariseringen mellem de store by- og vækstcentre og de tyndt befolkede udkantsområder er stigende.

Projektet indeholder tre delelementer:

Sønderjyllands Erhvervsråds historie 1945-70

Delprojektet indgår som et antologibidrag i ovennævnte fællesprojekt "Grænseland og udviklingsområde. Sønderjyllands historie 1945-73". Kildematerialet udgøres navnlig af

Sønderjyllands Erhvervsråds arkiv og Frederik Heicks privatarkiv, begge i Landsarkivet for Sønderjylland.

"De forsømte landsdele". Egnsudvikling og erhvervsfremme i Danmark 1945-1970

Dette delprojekt omhandler debatten om egnsudvikling og erhvervsfremme i Danmark op mod vedtagelsen af egnsudviklingsloven i 1958 og dens anvendelse i 1960'erne. Der arbejdes på en artikel til Erhvervshistorisk Årbog. Kildematerialet kommer især fra Det økonomiske sekretariats arkiv i Rigsarkivet.

"Den bedste grænsevagt er et stærkt pulserende økonomisk liv" Politikeren og iværksætteren Frederik Heick 1907-1971

Projektet indgår i ovennævnte fællesprojekt "Partier, politikere og valg i Sønderjylland efter 1920".

Følgende mindre projekter ligger kronologisk udenfor forskningsprojektet, men har tematisk berøring med det:

"Notstandsgebiet Nordmark". Preussian Borderpolicy 1918-1933. Causes and Consequences.

Artikel til engelsksproget antologi udgivet ved Södertörns Högskola, Stockholm, som opfølgning på konference i september 2007.

Landbrugskrise, LS og Nordslesvigsk Manifest.

Bidrag til antologi om Sønderjylland i 1933. Baseret på foredrag i foredragsrækken "Sønderjylland i 1933" i foråret 2008.

Metode, teori og hjælpevidenskaber

Tre projekter beskæftiger sig på hver sin måde med historisk, samfundsvidenskabelig eller tværfaglig teori og metode henholdsvis hjælpevidenskaber:

The Making of biographies in Popular and Academic Culture

Birgitte Possing, seniorforsker, adj. professor, dr.phil.

Rigsarkivets Publikumsafdeling

Under ovenstående forskningsområde planlægges følgende konkrete projekt:

Kunsten at skrive biografi/ The Art of Biography

I dag er der biografier overalt: i skrevne og elektroniske medier, i populær og i akademisk kultur, i nyheder og i underholdning. Biografien er en væsentlig faktor i samfundets oplevelsesøkonomi; slår man op på Google, får man over 150 mio hits, alt efter hvilken dag man søger. Samtidig er den i den akademiske kultur både en paria og et centralt objekt for udfoldelse. Alligevel findes der ingen dansk- eller engelsksproget håndbog om genrens identitet, afgrænsning, historie, etik eller om basale biografiske metoder, brug af kilder, teknikker eller teorier. Det betyder, at mange biografer kaster sig uforberedte og utrænede over genren. Mange farer vild. Andre ryger i faldgruber, der kunne være undgået. Kun ganske få lykkes at gå gennem og ad de generelle problemstillinger, veje og vildveje, der hører til research, udarbejdelse og udgivelse af biografier uden store vanskeligheder. Alle skal gennem de samme overvejelser og gå ad den samme tornebestrøede sti. De fleste biografer har gjort de samme erfaringer, men disse erfaringer er aldrig skrevet sammen i en klar og overskuelig bog. Der er et stort behov for en håndbog, der gør vejen lettere for akademikere, journalister og intellektuelle, der kaster sig ud i at biografere et andet menneske – eller en gruppe af mennesker – på et forsknings- og kildebaseret grundlag.

Følgende skal undersøges:

- Hvordan kan en biografi defineres? Det korte svar er, at det er en beskrivelse af et liv, skrevet af en anden end den biograferede (græsk: *bios graphein*). Det lange svar er som et stykke sæbe, der glider ud af hånden, når man forsøger at gribe om det: Genren har en to tusindårig historie. Den har tjent mange formål, den grænser op til andre genrer, og fagligt ligger den op ad historie, litteratur, sociologi, psykologi, antropologi og de nyere 'cultural studies'.
- Hvordan kan biografigenrens typer identificeres, eksemplificeres og problematiseres, f.eks. i følgende typer: - den didaktiske, - den u-ordnet klassiske, - den ordnet klassiske, - den fortolkende, - den kronologiske, - den liv-værk-tid-ordnede, - den eksistentialistiske, - den polyfone.
- Hvordan afklares det etiske forhold mellem biograf og biograferet? Mellem biograf og den biograferedes efterkommere?

Biografiens historiografi kan efterhånden identificeres. Men hvordan kan man få hold på dens begrebsmæssige og metodologiske mangfoldighed? I USA, de nordiske lande og i flere europæiske lande er udgivet flere antologier herom. Men mange er dem er fagspecifikke (inden for litteratur, sociologi eller historie). Det er målet i håndbogen her at beskrive hovedlinjerne i de faglige, metodiske og teoretiske greb, som biografigenren udfordrer til som tværfaglig, humanistisk genre.

Kilderne til projektet er identificeret i min egne engelsk- og dansksprogede artikler fra 2001, 2004, 2005, 2007 og 2008. Der belyses med eksempler fra danske, svenske, norske, engelske, tyske, franske og amerikansk publicerede biografier samt med eksempler fra forskellige arkiv-, privatarkiv-, håndskrift-, foto-, billed-, portræt- og båndsamlinger i danske kulturinstitutioner.

Jeg har et etableret nordisk forskersamarbejde med ti kolleger fra Norge, Sverige og Danmark, hvori projektet diskuteres og afprøves.

Forskningsresultaterne udgives som en bog på dansk, som en håndbog (ca. 250-300 sider) og skrives på hhv. oversættes til engelsk med henblik på international publikation (dansk og engelsk forlag er ved at blive aftalt). Projektet færdiggøres i løbet af 2009-10 med udgivelse ultimo 2010, primo 2011. Det udarbejdes inden for normal forskningstid; der søges midler til oversættelse/sproglig revision af det engelske.

Fra tal til tale – fra tale til tal. Spørgeskemaundersøgelser som italesættelse af samfundsmæssig meningskonstruktion

Anne Sofie Fink Kjeldgaard, forsker, cand. merc., ph.d.,

Dansk Data Arkiv

Forskningsområdet ligger i forlængelse af min ph.d.-afhandling: *"Tale, der tæller – Spørgeskemaundersøgelser anvendt til beskrivelse af etniske minoriteter"*.

Spørgeskemaundersøgelser kan siges at foretage en italesættelse af fremherskende samfundsmæssige diskurser. Det er en anerkendt, men overset dimension i arbejdet med og læsningen af spørgeskemaundersøgelser. Belysning heraf vil have relevans for producenter (forskere o.a.) og aftagere (den offentlige administration o.a) af spørgeskemaundersøgelser samt mere generelt for videnskabelig diskussion af spørgeskemaundersøgelser som del af den samfundsmæssige vidensproduktion. Forskningen i Dansk Data Arkiv bør oplagt tage del i denne diskussion.

Gennem formulering og rapportering af spørgeskemaundersøgelser afspejles og projiceres en samfundsmæssig diskurs om emnet, som en given undersøgelse beskæftiger sig med. Når en diskurs gøres til genstand for spørgeskemaundersøgelsens kvantificering fremstår den som objektiv statistik med selvskreven legitimitet og sammenhængen til en samfundsmæssig og tidsbunden kontekst negligeres.

På problemstillingen anlægges følgende perspektiver:

- Staten som producent af samfundsmæssige problemer (inspireret af Bourdieu) – hvordan indgår kvantitativ information produceret ved hjælp af spørgeskemaundersøgelser i den administrative praksis?
- Produktion af spørgeskemaundersøgelser i praksis – hvordan bliver spørgeskemaundersøgelser til gennem forhandling og overvejelser hos producenter og opdragsgivere?
- Spørgeskemaundersøgelsen som værktøj til tværnational sammenligning – hvordan er sammenhængen mellem internationale og rent nationale spørgeskemaundersøgelser i forhold de italesættelser/diskurser, der trækkes på?

Perspektiverne, der anlægges på problemstillingen, undersøges ved hjælp af kvalitative dybdeinterviews med forskere og offentlige administratorer, analyse af dokumenter og rapporter samt analyse af udvalgte spørgeskemaundersøgelser.

Det centrale teoriapparat findes hos Michel Foucault (diskurser som dominerende og ekskluderende forståelsesformer, begrebet *governance*), Lindsay Prior (fokus på generaliserede kategoriseringsmåder som studieobjekt, dokumentanalyse), Nicolas Rose (samfundsmæssig magtudøvelse, diskurs-tilgang) og Pierre Bourdieu (forståelse af offentlig virksomhed, *praksis*-begrebet, *homo academicus*).

Kilderne vil være spørgeskemaundersøgelser arkiveret i DDA. Emner for undersøgelser til konkrete sammenligninger over tid og mellem lande, der vælges ud, vil være sundhed og etniske minoriteter. Internationale undersøgelser indhentes inden for CESSDA (sammenslutning af dataarkiver).

I forhold til spørgeskemaundersøgelser som kildemateriale er der tale om en alternativ tilgang, der ikke tidligere er anlagt inden for Dansk Data Arkiv og som blandt andet bidrager til indsigt i spørgeskemaundersøgelser som historisk materiale.

Nationalt er der en oplagt mulighed for samarbejde med lektor Merete Watt-Boolsen. Jeg regner med at deltage i 1-2 nationale og internationale konferencer årligt. Der

påregnes publikation i form af artikler: 3 nationale og 1 international (baseret på ph.d.-afhandling). Undersøgelsen gennemføres 2009-2013 i den ordinære forskningstid.

Statens Arkiver yder konsulentarbejde og fører tilsyn med statens heraldiske udtryk. Heraldikken er genstand for følgende forskningsprojekt:

Det danske kongevåbens betydning i politisk, dynastisk og kulturel henseende ca. 1194-1819 (1864).

*Nils G. Bartholdy, arkivar, seniorforsker, cand. phil.,
Rigsarkivet.*

Hvad andre hidtil har publiceret om emnet, trænger til en kritisk revision, fordi det er forældet eller amatøragtigt. I Rigsarkivet behandler jeg aktuelle sager om rigsvåbenet, kronen og flaget. For at kunne gøre dette på forsvarlig måde må jeg kende den historiske og kulturelle baggrund for statskendetegnene. Kongevåbenet er en kilde til righistorien. Det danske samfund behøver viden herom for at kunne forstå og vedligeholde dansk identitet i nutiden.

De få monografier, der foreligger om emnet, er på flere punkter forældede eller misvisende. Der er i høj grad tale om materialesamlinger uden dybtgående ræsonnementer, og de drager næsten ingen paralleller til tilsvarende fænomener i udlandet. Jeg må nødvendigvis forholde mig kritisk til megen af den ældre litteratur og til de nyeste udgivelser og lægger afgørende vægt på at bedømme det danske kongevåben i forhold til udenlandsk fyrsteheraldik.

I min behandling af emnet distancerer jeg mig fra den følelsesmæssige holdning, der præger en del af den ældre litteratur. Da heraldik både er en historisk hjælpevidenskab og en kunstart, vurderer jeg også det danske kongevåben i relation til kunst- og stilhistorie og almindelig kulturhistorie. Sigillografien og numismatikken samt symbolik i almindelighed spiller en vigtig rolle.

I materiel henseende er kongevåbenet gennem tiden blevet gengivet på adskillige måder: segl, mønter, våbenbøger og andre håndskrifter, i tegnet, malet, skulpturel og trykt form, i tekstiler m. m. Segl og mønter er for en dels vedkommende publiceret i trykte udgaver. Originale aftryk af de relevante segl findes i Rigsarkivet og udenlandske arkiver. I Rigsarkivet og i Riksarkivet, Stockholm, findes der især fra 1500-tallet og fremefter relevante akter om anvendelse, politisk brug og opfattelse af den danske konges og andre fyrsters våbener.

Jeg nyder godt af inspirerende forbindelser med især udenlandske heraldikere. Min deltagelse i internationale, herunder nordiske, heraldiske kongresser og kollokvier er udbytterig. Temaerne har gennem årene givet mig anledning til at forelægge vigtige delemner.

Projektets endelige resultater tænkes samlet i en bog. Som hidtil vil der blive lejlighed til at publicere delresultater i rapporter fra de internationale kongresser og kollokvier og i Heraldisk Tidsskrift, og jeg vil holde foredrag om delemnerne.

Arbejdet med projektet er påbegyndt i en tidligere forskningsplanperiode. Da et andet stort projekt om "Adels- og våbenbreve udstedt af danske (unions-)konger indtil 1536" nu er afsluttet, vil jeg kunne koncentrere mig om at færdiggøre projektet om kongevåbenet.

Frikøb vil på et tidspunkt være ønskeligt, men må kombineres med almindelig tjeneste, for så vidt angår behandlingen af aktuelle heraldiske sager i henhold til arkivlovens § 5.

E. Finansiering

Grundbevillingen på finansloven

Den ordinære finanslovsbevilling dækker lønomkostningerne til 2/7 af forskernes arbejdstid. Det svarer p.t. til 6,5 årsværk, hvortil skal lægges 0,6 årsværk for særlig tilknyttet seniorforsker, altså 7,1 årsværk. Derudover dækker grundbevillingen lønomkostningerne til forskningslederen.

Behovet for finansiering ud over grundbevillingen

På grundlag af forskernes opgivelser kan behovet for finansiering af forskningsindsatsen udover grundbevillingen opgøres som følger (antal måneders frikøb; tallene omfatter alle fire år i forskningsplanperioden):

Navn	Enhed	Projekt	Mdr.	Bemærkninger
Peter Birkelund	RAP	Guide til besættelsestidens arkiver og museer	3-6	
Michael H. Gelting	RAP	Den danske kirkes historie	4	
		De danske landskabslove	4	
		Den Sorte Død	4	
Tyge Krogh	RAP	Studier i 1700-tallets kulturhistorie	12-18	
Jørgen Mikkelsen	RAB&K	Studier i dansk fængsels og strafferets-historie ca. 17900-1900	2-4	
Erik Nørr	LAK	Den danske kirkes historie	6	
		Den danske folkeskoles historie	18	
		Stillingsansættelser ved Universitetet 1788-1920.	6	Kun hvis de to ovenstående ikke realiseres
Peter Fransen	LAO	Teknikumingeniørerne siden ca. 1950	3	Er sikret
Annette Ø. Schultz	LAV	Adoptiv- og plejebørn	12	
Steffen Jørgensen	LAV	Store planer, store resulater?	6	
		Statshavne og andre havne	6	
Hans S. Hansen	LAÅ	Sønderjyllands historie 19. og 20. årh.	4-6	
I alt			ca. 82	

Frikøbsønskerne ligger samlet i størrelsesordenen 66-97 måneder, med et middeltal ca. 82 måneder, der svarer til tæt ved 7 årsværk i alt for perioden 2009-2012.

Dertil kommer DigDag projektet, der har et finansieringsbehov på 28 mio. kr. Som finansieringskilder til dækning af behovet for ekstern finansiering kommer en forøgelse af grundbevillingen, resultatkontraktmidler samt bevillinger fra Forsknings- og Innovationsstyrelsen, UMTS-midlerne, Kulturministeriets forskningspulje, Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation, Carlsbergfondet og andre private fonde på tale:

Forøgelse af grundbevillingen

I sin dimensioneringsplan har Statens Arkiver argumenteret overbevisende for en udvidelse af antallet af forskningsårsværk fra de nuværende 7,1 til 12,3 - d.v.s. en forøgelse på godt 5 årsværk. Det panel, der evaluerede forskningen i Statens Arkiver 1993-2000, har i sin rapport anbefalet denne udvidelse, men hidtil har forsøg på at forøge grundbevillingen været forgæves.

Resultatkontraktmidler

Statens Arkiver har hidtil ikke fra resultatkontraktmidlerne fået bevilliget penge til grundforskningsformål. Hvorvidt det kan ske med kommende resultatkontrakter, er uvist, men på baggrund af de hidtidige erfaringer næppe sandsynligt.

Forsknings- og Innovationsstyrelsen

Statens Arkiver vil sammen med de andre deltagere i Projekt DigDag søge Forsknings- og Innovationsstyrelsen om en bevilling på 28 mio. kr.

UMTS-midlerne

Statens Arkiver har i 2008 søgt om tilskud til udvikling af indsatsområdet "Forbrydere, forbrydelse, efterforskning, dom og afsoning".

I Statens Arkiver arbejder flere forskere med projekter inden for denne tematiske ramme. Hovedvægten ligger på 18.-20. århundrede. Området har generelt forskningens store interesse og er genstand for en omfattende teoridannelse, ligesom kriminalitets- og retshistorien er yderst relevant for nutidens samfundsdebat. I Statens Arkivers samlinger befinder sig et omfattende kildemateriale om straffelovgivning, efterforskning af lovovertrædelser, stafudmåling og afsoning. Det findes bl.a. i arkiver fra Danske Kancelli, Justitsministeriet, politiet, domstole i forskellige instanser, det centrale fængselsvæsen og de enkelte fængsler. Det er Statens Arkivers opfattelse, at forskningen indenfor området kan beriges afgørende gennem flere empiriske studier i disse primære kilder. Statens Arkivers forskere vil i kraft af deres fortrolighed med arkiverne og deres tilblivelse og opbygning kunne levere vigtige bidrag hertil og samtidig demonstrere potentialet i disse kilder for andre forskere. Arkivernes forskere vil endvidere kunne yde en kvalificeret vejledning til

ph.d. stipendiater og post doc stipendiater, der kan knyttes til Statens Arkiver som domicilerede forskere.

Der søges om årligt 1,5 mio. kr. til formålet i årene 2009-2011. Beløbet skal dække over ansættelse af 1 ph.d. stipendiat og 1 post doc stipendiat samt frikøb af egne forskere. Som nævnt er udmøntningen af UMTS-bevillingen for 2009 udskudt til 2010.

Kulturministeriets forskningspulje

Kulturministeriets forskningspulje har i de forløbne år været en vigtig kilde til finansiering af forskningen i Statens Arkiver. Betydningen af den ligger ikke udelukkende i beløbets størrelse, som er klart mindre end grundbevillingen, men i de meget fleksible muligheder, forskningspuljen giver for at frikøbe den enkelte forsker i en kortere eller længere periode. Puljen er dermed et meget værdifuldt supplement til grundbevillingen. Det er Statens Arkivers plan fortsat at udnytte denne pulje maksimalt i den kommende forskningsplansperiode.

Kulturministeriets ph.d.-pulje

Fra Kulturministeriets ph.d.-pulje har Statens Arkiver p.t. fået tildelt samfinansiering til et stipendium. Det udløber primo 2010. Statens Arkiver vil søge om nye tildelinger i forbindelse med de kommende opslag.

Forskningsrådet for Kultur og Kommunikation

Statens Arkiver vil tilskynde forskerne til at søge om tilskud fra FKK, enten som enkeltpersoner eller projekter.

Carlsbergfondet og andre private fonde

Carlsbergfondet søges på linje med FKK om støtte til større forskningsprojekter såvel som til individuelle post doc projekter.

Indtægtsdækket forskningsvirksomhed

Indtægtsdækket virksomhed kan i sagens natur vanskeligt planlægges, men ikke mindst for Erhvervsarkivet er det et ønske at sikre sig kontrakter om udarbejdelse af virksomheds- og organisationsmonografier.

Prioritering

Selv om der står flere kilder til rådighed for ekstern finansiering, vil der uden tvivl blive nødvendigt at prioritere ansøgningerne. Det gælder i første række til Kulturministeriets forskningspulje, hvor institutionens ledelse i forbindelse med den årlige ansøgningsrunde skal medsende en rådgivende prioritering af ansøgningerne. Ved de øvrige ansøgninger foretages prioriteringen udelukkende af bevillingsgiveren. Det vil dog være op til forskningsledelsen i samråd med de involverede forskere at beslutte en rækkefølge, hvori de forskellige ansøgninger til f.eks. forskningsrådene indsendes, så det undgås, at ansøgningerne fra Statens Arkiver hober sig op det samme år. Derudover vil det blive nødvendigt at prioritere den enkelte forskers arbejdsindsats i de enkelte år. Adskillige forskere indgår i flere fælles og individuelle projekter, hvor der kan forekomme tidsmæssige sammenfald. På den årlige forskningsplan må forskere og ledelse koordinere projekterne, så dette undgås.

Støtte til forskningsrejser og andre initiativer

Statens Arkiver afsætter årligt en pulje til kortere, hovedsagelig indenlandske forskningsrejser. Møder i Statens Arkivers forskningsudvalg, projektgrupper og netværk afholdes i første omgang af deltagerens enheder, men refunderes ved årets afslutning i henhold til institutionens samlede rejsepulje. Til arrangementer i netværkene, f.eks. rejseudgifter til eksterne foredragsholdere, seminarer o.l., afsættes et årligt beløb. Fælles seminarer for alle forskere finansieres efter beslutning i Statens Arkivers ledelse. Det er under alle omstændigheder givet, at Statens Arkiver kun har mulighed for at dække en beskedent del af omkostningerne til det samlede behov for forskningsrejser, seminardeltagelse, afholdelse af seminarer etc.

Publicering

Da Statens Arkiver kun står som udgiver for en beskedent del af den samlede videnskabelige produktion, udgør udgifterne til publicering kun en lille del af det samlede forskningsbudget. I det omfang, det er muligt, søges udgifterne til trykning og distribution dækket ved tilskud fra diverse fonde. Derudover vil der naturligvis fra de forskellige forlag og udgiverselskaber, som kommer til at stå som udgivere af forskernes resultater, blive tale om ansøgninger til fonde.